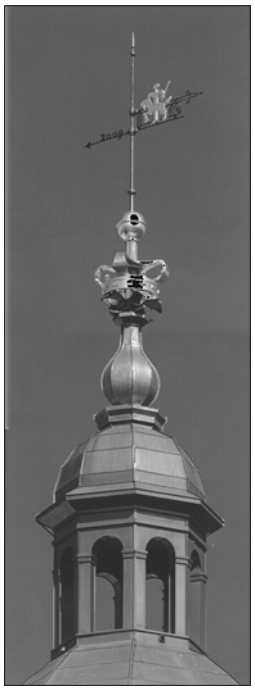

GERBIAMIEJI SKAITYTOJAI!

Pavasarį, per Velykas, amžino poilsio išlydėjome Romualdą Ozolą. Atsisveikinome su viena ryškiausių šiandienos Lietuvos asmenybių – filosofu, kultūros žmogumi, Nepriklausomos Lietuvos idėjos puoselėtoju, nuosekliai ir kartais skausmingai brėžusiu naujosios Lietuvos kontūrus. Vienu Lietuvos Sąjūdžio kūrėjų. Netekome ir publicisto, „Kultūros barų" iniciatoriaus, Sąjūdžio „Atgimimo" steigėjo, redaktoriaus. Jo, *Nepriklausomybės sąsiuvinių* įkūrėjo ir vadovo, įžvalgomis bei idėjomis ir toliau remsis bendražygiai. Kaip palikimą ir priesakus tolesniam darbui jis paliko mums ilgą skelbtinų temų sąrašą.

Tad šio numerio skyriuje *Mūsų didieji* skelbiame Vytauto Radžvilo straipsnį apie jį patį, pasak autoriaus, Amžinosios Lietuvos sargybinį. Neatsisveikiname – mūsų Redaktorius, Vadovas ir Mokytojas visada bus su mumis.

Faktų ir įžvalgų skyriuje tęsiama Liūdos Rugienienės publikacija apie Lietuvos Respublikos Seimo ir JAV Lietuvių Bendruomenės komisijos veiklą. Aktyvi šios komisijos narė ir pirmininkė pasakoja apie komisijos narių sąrašo keitimus, prisimena svarstymus dėl Lietuvos ekonomikos, teisinių reformų, Respublikos pilietybės, Lietuvoje ir Amerikoje gyvenančių lietuvių bendravimo palengvinimo, Lietuvos darbų stojant į Europos Sąjungą bei NATO.

Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras Eimantas Grakauskas apžvelgia šalies žemės ūkio politikos raidą nuo nepriklausomybės atkūrimo iki dabarties ir nagrinėja klaidas, prarastas Lietuvos kaimo galimybes bei įžvelgia perspektyvą šias galimybes susigrąžinti, o klaidas ištaisyti, pateikdamas konkrečius siūlymus agrarinės politikos teisėkūrai.

Dokumentuose toliau spausdinama Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Vilniuje, Sporto rūmuose, 1990 m. vasario 3 d. vykusios konferencijos medžiaga, taip pat pertraukos metu susirinkusio Sąjūdžio Seimo sesijos stenograma.

Vytauto Sinicos kosmopolitinio pilietinio ugdymo kritika pateikiama skyriuje *Mąstymai*. Autorius paaiškina, kodėl patriotizmo sąvoka laipsniškai keičiama pilietiškumu, o pilietiškos tautos idealas keičiamas „atvira pilietine visuomene". Tekste grindžiama mintis, kad naujojo pilietinio ugdymo tikslas yra sukurti ištikimybės jokiai konkrečiai valstybei nesaistomą aktyvų pilietį ir visuomenę, kurios narius ir sietų būtent toks išvalstybintas pilietiškumas. Akcentuojama, kad šiuos pilietinio ugdymo prasminius pokyčius atspindi globalų pobūdį siūlanti strategija „Lietuva 2030" ir Švietimo ir mokslo ministerijos parengtas „Globaliojo švietimo koncepcijos" projektas.

Skirdamas puslapius Sąjūdžio istorijai, žurnalas pasiryžo atiduoti duoklę Sąjūdžio „juodadarbiams", kurių veikla, gal ne visada matoma, nulėmė jo sėkmę. *Paminėjimuose* buvę Sąjūdžio informacinės agentūros darbuotojai Rimantas Kanapienis, Rita Miliūtė ir Gintautas Alksninis dalijasi prisiminimais apie savo žurnalistinės veiklos pradžią.

Paskutiniajame žurnalo puslapyje rašytojas Valentinas Sventickas pristato muziejininko, kraštotyrininko, buvusio tremtinio Justino Sajausko miniatiūrų romaną *Neužmirštami Suvalkijos vardai*.

1 p.
1940 m. birželio 15-oji.
Fotografas nežinomas.
LCVA.

Redakcinė kolegija

MŪSŲ DIDIEJI

VYTAUTAS RADŽVILAS

AMŽINOSIOS LIETUVOS SARGYBINIS

Galima ilgai vardyti Romualdo Ozolo nuveiktus darbus ir nuopelnus Lietuvai. Tačiau Jis buvo žmogus, kuris pats mokėjo kalbėti ir visada norėjo, kad būtų kalbama iš esmės. Tad norint apie Jį pasakyti ką nors iš esmės, dera kalbėti apie Jo – Žmogaus rangą.

Žmogaus rangas nėra gyvenime sukauptas turtas, išsikovota ir turėta visuomeninė padėtis, tai nėra ir vienokios ar kitokios kada nors eitos politinės pareigos. Žmogaus rangas yra jo gyvenime pasiekta dvasios aukštuma. Kiekvieno žmogaus, sąžiningai dirbusio savo darbus, gyvenimas yra vertingas ir svarbus. Tačiau kiekvienoje tautoje atsiranda saujelė, o kartais per šimtmečius vos keletas žmonių, kurie iš tiesų yra ypatingi. Jie ypatingi todėl, kad jiems dovanota stebuklinga galia steigti pasaulius. Pasaulis iš tiesų yra steigiamas, nes, kad galėtų atsirasti ir būti, jis pirmiausia turi gimti žmogaus dvasioje. Romualdas Ozolas todėl ir yra ypatingo rango Žmogus, kad visą savo gyvenimą Jis steigė savo brangiausią kūdikį – Lietuvą.

ROMUALDAS OZOLAS TODĖL IR YRA YPATINGO RANGO ŽMOGUS, KAD VISĄ SAVO GYVENIMĄ JIS STEIGĖ SAVO BRANGIAUSIĄ KŪDIKĮ – LIETUVĄ. JIS BUVO NE TIK POLITIKAS, BET TIKRAS VIZIONIERIUS, O TAI REIŠKIA, KAD PIRMIAUSIA JIS BUVO DVASINIS IR INTELEKTUALINIS VADOVAS IR MOKYTOJAS.

Jis buvo ne tik politikas, bet tikras vizionierius, o tai reiškia, kad pirmiausia jis buvo dvasinis ir intelektualinis Vadovas ir Mokytojas. Jis buvo vienas iš negausių nepalaužtos ir trokštančios išsilaisvinti lietuviškos dvasios pirmeivių, pradėjusių neapsakomai svarbų ir sunkų darbą, kurį kažkam reikėjo atlikti po to, kai Lietuva buvo okupuota, pavergta ir naikinama. Kiekvienas Lietuvos užgrobikas ir naikintojas visada siekė svarbiausio dalyko – priversti jo pavergtos šalies žmones mąstyti ir kalbėti apie Lietuvą taip, kaip reikia jam. Romualdas Ozolas buvo vienas iš nedaugelio būsimųjų Tautos šviesuolių, aiškiai supratusių, kad jeigu Lietuva nori išlikti po ją nusiaubusio istorinio kataklizmo ir vėl atsitiesti, pirmiausia ji privalo susivokti savyje. Buvo gyvybiškai svarbu išsiaiškinti, kas ji yra ir ką privalo daryti, kad išvengtų gresiančios nebūties ir sugrįžtų į pasaulio istorijos sceną. Šitaip mąstyti ir įvardyti Lietuvą, kad ji vėl atrastų savo buvimo pasaulyje kelrodes žvaigždes ir prasmes, buvo neapsakomai sunku. Mokytis nebuvo iš ko – juk Lietuvos kultūros ir nepriklausomo mąstymo tradicijos gija buvo negailestingai nutraukta. Šito meno – lietuviškai mąstyti ir kalbėti apie Lietuvą – Romualdas Ozolas buvo priverstas mokytis savarankiškai. Sunkiai ir ilgai mokėsi, kol išmoko ir galiausiai galėjo mokyti ir vesti paskui save kitus. Be reikalo daug kas šiandien stebisi, kad Jo kalba kartais yra tokia sunki ir nelengvai suprantama. Kitaip būti paprasčiausiai negalėjo. Kad toji kalba būtų lengva ir grakšti, reikia terpės, kurioje gali kalbėti, – laisvos šnekėjimo erdvės, kurioje žodis gali

3 p.
Fotografas
A. Sabaliauskas.

plačiai išskleisti sparnus ir sušvytėti visu savo grožiu. Tuo tarpu kiekvienas Romualdo Ozolo tariamas žodis gimdamas turėjo pramušti gelžbetoninį negyvo ideologinio žargono kevalą. Lietuvos mintį ir žodį Jis kūrė beveik absoliučioje vienatvėje. Užtat kiekvienas Jo žodis yra neapsakomai svarus, nes iš tiesų iškentėtas. Ir kai išmušė ilgai laukta Atgimimo valanda, Jam nereikėjo mokytis naujam gyvenimui prisikeliančios laisvos Lietuvos žodžių. Tokių kaip Jis – šiuos žodžius susikūrusių ir tyliai, bet tvirtai juos sau ištarusių gerokai anksčiau – buvo saujelė, gal tik vienetai. Kiti – o jų buvo dauguma – buvo priversti pavėluotai ir paskubomis mokytis šių niekada negirdėtų žodžių ir pamėginti suvokti niekada nemąstytas ir todėl visiškai svetimas jų prasmes. Deja, kaip netruko paaiškėti, šie – Laisvės žodžiai – iš tikrųjų taip ir nepasiekė net daugelio tariamų Romualdo Ozolo bendražygių proto ir sąžinės. Paskubomis ir tik paviršutiniškai mėgdžiojant išmokti kartoti šie žodžiai jiems taip ir netapo dvasine savastimi. Kitaip negu šiuos žodžius kūrusiam, jais tikėjusiam ir gyvenusiam Romualdui Ozolui, tokiems vėlavusiems Sąjūdžio prisiplakėliams šie žodžiai taip ir liko reikiamoje vietoje ir reikiamu laiku mechaniškai kartojamomis tuščių ir beprasmiškų garsų virtinėmis, tiesusiomis kelią ne į visos Tautos ir Lietuvos valstybės laisvę, bet į egoizmo priplėkusius asmeninės gerovės rojus.

Įsisiūbavus Sąjūdžio bangai, Romualdas Ozolas savaime ir natūraliai tapo tikruoju jo lyderiu. Jis buvo drąsus vadas ir toliaregiškas strategas. Visi buvę šalia Jo prisimena ne vieną sunkią ir net dramatišką akimirką, kai reikėdavo priimti sprendimus neturint teisės suklysti. Kai klaidingas žingsnis galėjo kainuoti neišmatuojamai brangiai – sužlugdyti pradėtą kovą už Lietuvos laisvę ir sugriauti daugelio žmonių gyvenimus bei likimus. Tokiomis akimirkomis būtent Jo aštrus kaip skustuvas protas dažniausiai rasdavo išeitį. Daugybę kartų Jis rado vienintelį reikiamą ir niekaip nepakeičiamą žodį, leidžiantį nepriekaištingai tiksliai įvardyti absoliučiai būtiną veiksmą ar žingsnį, vedantį išsvajotojo tikslo link. Ir niekas nepadarė daugiau negu Jis, kad į šį tikslą – nepriklausomą Lietuvą – galiausiai ateitume.

ĮSISIŪBAVUS SĄJŪDŽIO BANGAI, ROMUALDAS OZOLAS SAVAIME IR NATŪRALIAI TAPO TIKRUOJU JO LYDERIU. JIS BUVO DRĄSUS VADAS IR TOLIAREGIŠKAS STRATEGAS.

Tačiau Romualdas Ozolas nebuvo iš tų, kuriems pakako formaliai atkurti nepriklausomą Lietuvos valstybę. Kitaip nei dauguma nepriklausomos valstybės siekusių sąjūdi-

Aukščiausiosios Tarybos deputatai Romualdas Ozolas ir Justinas Marcinkevičius. Fotografas J. Juknevičius. 1989 m.

ninkų, Jis iš tiesų suprato, kas yra ir kam reikalinga sava valstybė. Lietuvos Respublika Jam buvo ne komunistinės imperijos „pertvarkos“ atsitiktinai atsiųsta ar iš dangaus nukritusi galimybė, o Jo dvasioje nenuilstamai brandinta gyva tikrovė ir didysis viso sąmoningo gyvenimo siekinys. Todėl Romualdas Ozolas tvirtai žinojo, kad valstybės paskirtis pirmiausia yra būti gynybiniu skydu ir apsauginiu šarvu, kurie privalo saugoti nuo visų vidaus ir išorės pavojų bei negandų savoje žemėje nuo neatmenamų laikų įsigyvenusią ir joje per amžius turinčią skleisti savo kūrybines galias laisvą ir nepriklausomą lietuvių tautą.

Todėl jau nuo pat pirmųjų Nepriklausomybės dienų Jis pajuto Lietuvos Respublikos tykantį didžiausią pavojų. Jam būdingas nepaprastas įžvalgumas leido iš karto pamatyti, kad toji tik ką atgimusi valstybė skuba atsiskirti nuo ją atkūrusios Tautos ir sparčiai virsta bedvase ir jos žmonėms svetima valdymo mašina. Iki paskutinės gyvenimo akimirkos likęs besąlygiškai ištikimas nepriklausomos Lietuvos valstybės idealui, Romualdas Ozolas išėjo skausmingai išgyvendamas dėl to, kad virtusi tokia mašina, Lietuvos Respublika tapo pabaisa, ryjančia savo vaikus. Jis negalėjo ir nenorėjo susitaikyti su tuo, kad Jo paties pastangomis atkurta valstybė naikina ją įsteigusią ir šimtmečiais gynusią Tautą, išvarinėdama iš gimtosios žemės šimtus tūkstančių jos vaikų ir išblaškydama juos po platųjį pasaulį. Daugeliui sąjūdininkų reikėjo tik formaliai nepriklausomos valstybės, kurią būtų galima paversti jų pačių valdomu ir tik jiems tarnaujančiu dvareliu. Jiems tinka ir net yra patogesnė ir Lietuva be lietuvių. Mat šie pačiu savo buvimu vis dar kelia pernelyg daug rūpesčių, nes kartais primindami Sąjūdžio sužadintus, bet taip ir neišsipildžiusius tikros Nepriklausomybės ir Laisvės bei Teisingumo lūkesčius, trikdo naujųjų dvarelio savininkų sočią ramybę labiau, negu tai darytų juos pakeitę į dvarelį iš tolimiausių pasaulio pakraščių suvežti dar pigesni ir paklusnesni baudžiauninkai. Romualdui Ozolui buvo ne vis vien, kas – kokios tautos žmonės – gyvens šioje valstybėje dabar ir ateityje. Lietuvos valstybė be joje gyvenančios lietuvių tautos Jam atrodė tiesiog nesusipratimas. Kitaip negu naujaisiais jos šeimininkais tapę sąjūdiniai nomenklatūrininkai, Jis nemokėjo abejingai žvelgti į akyse vykstantį Tautos tirpimą, kurį

IKI PASKUTINĖS GYVENIMO AKIMIRKOS LIKĘS BESĄLYGIŠKAI IŠTIKIMAS NEPRIKLAUSOMOS LIETUVOS VALSTYBĖS IDEALUI, ROMUALDAS OZOLAS IŠĖJO SKAUSMINGAI IŠGYVENDAMAS DĖL TO, KAD VIRTUSI TOKIA MAŠINA, LIETUVOS RESPUBLIKA TAPO PABAISA, RYJANČIA SAVO VAIKUS.

Pretendento į Lietuvos Respublikos Prezidentus Stasio Lozoraičio centriniame rinkimų štabe. Fotografas J. Staselis. 1993 m. LCVA.

laikė didžiuoju Lietuvos pralaimėjimu. Šis pralaimėjimas Jam buvo ir asmeninė tragedija, kurios akivaizdoje Jis išliko savimi – tvirtas ir nepalaužiamas mąstytojas ir kovotojas. Jis nenuleido rankų ir išėjo nepasidavęs. Iki paskutiniųjų dienų grūmėsi – dažnai vienišas ir nesuprastas – už savo Tautos išgelbėjimą ir ateitį. Šiai kovai Jis atidavė visas savo proto ir valios galias ir, jau sunkiai sirgdamas, aukojo net paskutinius jų likučius. Jis sugebėjo ištverti ir nepalūžti, nes jėgų ir tikėjimo sėmėsi iš daugeliui neprieinamų šaltinių – giliausių Tautos dvasinės būties versmių. Jam šie šaltiniai atsivėrė, nes buvimas savo Tautoje ir su ja Jam visada buvo autentiškiausia egzistencinė patirtis ir asmeniškiausiai išgyventas įsipareigojimas – didysis viso gyvenimo tikslas ir prasmė.

Romualdas Ozolas buvo ne tik Lietuvos ir jos Tautos sūnus, bet ir pasaulio žmogus tikriausia šio žodžio prasme. Jam kėlė širdgėlą tai, kad okupanto atsikračiusi Lietuva taip ir nesugebėjo išsiaiškinti pati sau, koks turi būti jos santykis su jai atsivėrusiu pasauliu. Romualdas Ozolas tai žinojo labai seniai. Dar gerokai iki ateinant laisvei Jis jau turėjo ir spėjo išsakyti kitiems savąją santykio su pasauliu formulę: *pasaulis yra čia*. Niekada nė akimirką nesuabejojęs, kad išsilaisvinusi Lietuva turi būti atvira pasauliui, Jis – vėlgi kitaip negu dauguma šiandieninių lietuvių – nuostabiai aiškiai suprato, kad atsiverti pasauliui galima dvejopai. Jam buvo savaime akivaizdu, kad atsivėrimas pasauliui gali virsti betiksliu ir beprasmišku blaškymusi neaprėpiamose pasaulio platybėse. Todėl Jis nepavargdamas kartojo ir vėl tik mažumai kol kas suprantamą tiesą, kad šitoks atsivėrimas nepadės dvasiškai augti Lietuvai ir nestiprins jos gyvybingumo bei kūrybinių galių. Jo atkakliai siunčiama žinia buvo ir tebėra pernelyg tiesi ir rūsti, kad netrikdytų Tautos ateičiai abejingų „globalios Lietuvos“ statytojų patogaus ir malonaus snūdulio jų susikurtose asmeninės gerovės pilyse ir nekeltų jų susierzinimo ir pykčio. Romualdas Ozolas žinojo ir kategoriškai priminė jiems ir visiems nepajėgiantiems ar nenorintiems suprasti: nemąstantis ir neatsakingas atsivėrimas pasauliui gresia Tautai išnykimu. Stichiškas ir pakrikas išėjimas į pasaulį ir betikslis bastymasis jame gali baigtis „globaliu“ išsibarstymu ir galiausiai visišku ištirpimu margaspalvėje žmonijos tautų ir kultūrų jūroje nepaliekant jokio savo buvimo pėdsako, išskyrus nebent tuščiu ir nieko nebereiškiančiu žodžiu „Lietuva“ pažymėtos teritorijos vardą ateities be mūsų žemėlapiuose. Jo paties ištartos Tautos santykio su pasauliu ir žmonija glaustos ir tikslios formulės *pasaulis yra čia* prasmė yra nuostabiai paprasta ir aiški: ne Lietuva pasaulyje, bet pasaulis Lietuvoje. Ja pasakoma, kad autentiško ir laisvo Lietuvos santykio su pasauliu atramos ir atskaitos taškas gali būti tik pati Lietuva. Turint šį nepajudinamą tašką – mažytį Lietuvos žemės lopinėlį – ir tvirtai į jį atsirėmus dvasioje galima drąsiai atsiverti pasauliui ir nebijoti jokių jame siaučiančių audrų. Romualdas Ozolas niekada nebijojo tokio atsivėrimo. Priešingai – Jo paties atvira ir drąsi dvasia visada laukė ir troško plataus skrydžio. Juk kas jau kas, o Jis tikrai žinojo, kad neišsižadantį gimtosios žemės ir dvasioje jos nepaliekantį išėjimą į pasaulį visada lydės saugumo ir tikrumo jausmas, tvirtas tikėjimas, kad tas žemės lopinėlis niekada neišslys iš po kojų ir visada liks saugus prieglobstis ir sugrįžimo uostas net ir toliausiai į pasaulį nuklydusiam keliauninkui. Romualdui Ozolui nebuvo lemta sulaukti akimirkos, kai būtų galėjęs savo šviesiu ir džiugiu žvilgsniu išvysti, kad šitoks sąmoningas ir tikslingas atsivėrimas – pasižmonėjimas po pasaulį, kai iš Lietuvos išvykstama tik panorėjus ir prireikus ir bet kada lygiai taip pat į ją lengvai ir laisvai sugrįžtama, – yra savaime suprantama Tautos gyvenimo tikrovė ir kasdienybė. Šitoks atsivėrimas buvo didžioji Jo svajonė, kuriai išsipildyti dar neatėjo laikas. Tačiau Jis drąsiai kovojo ir pasiaukojamai triūsė, kad šis laikas greičiau ateitų, nes Jame niekada nemirė viltis, kad pasimetusi ir besiblaškanti Lietuva sugrįš į save ir taps tuo, kuo ji yra, gali ir privalo būti. Jis nesulaukė jos sugrįžtant. Tačiau pats Romualdas Ozolas iš tiesų sugrįžo į Lietuvą.

Lietuvos kultūros kongrese 1990 05 18-20. Fotografas J. Juknevičius. LCVA.

JO PATIES IŠTARTOS TAUTOS SANTYKIO SU PASAULIU IR ŽMONIJA GLAUSTOS IR TIKSLIOS FORMULĖS *PASAULIS YRA ČIA* PRASMĖ YRA NUOSTABIAI PAPRASTA IR AIŠKI: NE LIETUVA PASAULYJE, BET PASAULIS LIETUVOJE.

Nežinia, patiktų Jam ar ne, bet jeigu stebuklingai vėl stovėtų numylėto Vilniaus kapinių kalnelyje, kur jį suptų tyliai ošiančios išlakios pušys, Jis turbūt nesupyktų, jeigu išgirstų kelis Jam tariamus Jo gyvenimo prasmę nusakančius žodžius:

Ir net tada, kai į kalnelį vėsų
Lydės bičiuliai neramių dienų
Linksmai pušų viršūnėms sušnabždėsiu
Iš Lietuvos į Lietuvą einu

Romualdas Ozolas čia atėjo iš amžinosios Lietuvos – Jo galingoje ir laisvoje dvasioje ji buvo iš tiesų amžina – ir sugrįžo į amžinąją Lietuvą. Sugrįžo visiems laikams, nes buvo – visai kaip prakilniojoje Platono vizijoje – tvirtas ir ištikimas Lietuvos sargybinis – jos mąstytojas ir gynėjas. Todėl čia pasiliekanti ir trokštanti bei siekiant būti amžina Lietuva visada jo gedės ir ilgėsis. Juk kaip galima negedėti ir nesiilgėti Žmogaus, iš kurio švytėjo Meilė ir Laisvė – neišdildomi Amžinybės pėdsakai ir ženklai, tokių kaip Romualdas Ozolas paliekami šioje netobuloje ir viską užmaršties upėje paslepiančioje žemėje.

Lietuvos Sąjūdžio 20-mečio minėjimas Lietuvos mokslų akademijoje. Fotografė L. Dmuchovskaja. 2008 m. LCVA.

FAKTAI IR ĮŽVALGOS

LIŪDA RUGIENIENĖ

BENDRAS DARBAS LIETUVAI

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO IR JAV LIETUVIŲ BENDRUOMENĖS KOMISIJA. II

Komisijos sudėties pasikeitimai

1997 metais Lietuvos Respublikos Seimas, pirmininkaujant Vytautui Landsbergiui, pakeitė Lietuvos Respublikos ir JAV Lietuvių Bendruomenės komisijos nuostatų dalį, reglamentuojančią komisijos sudarymo principus. Buvo nutarta, kad „Komisiją sudaro: 1) penki Lietuvos Respublikos Seimo nariai – po vieną nuo kiekvienos politinės partijos, gavusios narių mandatus daugiamandatėse rinkimų apygardose; 2) penki Amerikos lietuvių bendruomenės tarybos išrinkti atstovai.“* Seimui Komisijoje atstovauti buvo paskirti Česlovas Juršėnas (Lietuvos demokratinė darbo partija), Romualdas Ozolas (Lietuvos centro sąjunga), Feliksas Palubinskas (Lietuvos krikščionių demokratų partija), Jurgis Razma (Tėvynės sąjunga-Lietuvos konservatoriai), Aloyzas Sakalas (Lietuvos socialdemokratų partija). Pirmininku iš Lietuvos pusės buvo Feliksas Palubinskas, o iš JAV pusės iki 1997 m. rudens – Donatas Skučas. 1997 m. JAV Lietuvių Bendruomenės XV Taryba į Komisiją atstovais išrinko Juozą Ardį, Vytautą Maciūną, Reginą Narušienę, Dalią Puškorienę ir Liūdą Rugienienę. Pirmininku iš Lietuvos pusės likosi Feliksas Palubinskas, o iš JAV LB pusės buvo išrinkta Liūda Rugienienė.

1997 m. vasarą Vilniuje įvyko IX Pasaulio Lietuvių Seimas. Pasaulio Lietuvių Bendruomenė išsirinko naują valdybą, kuri iš savo tarpo išsirinko pirmininką – Vytautą Kamantą iš JAV. Valdyba pakvietė Gabrielių Žemkalnį iš Australijos rūpintis PLB atstovybe Lietuvoje. Santykiai tarp Komisijos ir PLB pasikeitė, prasidėjo nuoširdesnis bendradarbiavimas. Komisijos posėdžiuose (be Komisijos atstovo teisių) dalyvaudavo Gabrielius Žemkalnis ir valdybos vykdomasis vicepirmininkas Algis Rugienius, taip pat Kanados Lietuvių Bendruomenės pirmininkas Algirdas Vaičiūnas, vėliau pirmininkė Rūta Žilinskienė. Retkarčiais dalyvaudavo kitų kraštų atstovai, todėl buvo galima tikėtis, kad ateityje Komisija taps Seimo ir Pasaulio Lietuvių Bendruomenės komisija.

1996–2000 metų kadencijai einant į pabaigą, Seimas įvertino Komisijos darbą ir nutarė Komisijos veiklą pratęsti.** Atėjęs į Komisijos posėdį Seimo Pirmininkas V. Landsbergis kalbėjo: „Pirmiausia aš noriu labai padėkoti visiems Komisijos nariams už darbą. Atrodo, ar ne penkeri metai, kai Komisija buvo sukurta ir kai ji tikrai tvarkingai, reguliariai, turiningai ir naudingai veikia. /.../ žinau, kad Komisijoje buvo svarstomi labai įvairūs klausimai, teikiami pasiūlymai, formuojamos bendros pozicijos. Galbūt tokie du, kurie daugiausia sulaukė dėmesio ir patys svarbiausi, kaip aš matau, klausimai – tai turbūt Lietuvos nacio-

* *Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo ir Amerikos lietuvių bendruomenės atstovų komisijos nuostatų pakeitimo“ // Lietuvos Respublikos Seimo dokumentų rinkinys, 1(16). Vilnius, Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 1997, p. 303.*

** *Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo ir Amerikos lietuvių bendruomenės atstovų komisijos tęstinumo“ // Lietuvos Respublikos Seimo dokumentų rinkinys, 9(24), p. 492.*

Straipsnio nuotraukos iš autorės asmeninio archyvo.

nalinis saugumas ir švietimo reikalai.“* 2000 m. JAV Lietuvių Bendruomenės XVI Taryba savo metinėje sesijoje atstovais į Komisiją išrinko Gediminą Leškį, Vytą Maciūną, Dalią Puškorienę, Liūdą Rugienienę ir Vytautą Vidugirį.

Naujosios kadencijos Seimas, kurio Pirmininkas buvo Artūras Paulauskas, 2001 m. kovo 22 d. nutarimu vėl pakeitė atstovavimą Komisijoje: „Komisiją sudaro: 1) Lietuvos Respublikos Seimo nariai – po vieną nuo kiekvienos politinės partijos, gavusios Seimo narių mandatų daugiamandatėje rinkimų apygardose; 2) penki Amerikos lietuvių bendruomenės tarybos išrinkti atstovai.“** Atstovais Komisijoje buvo paskirti Arminas Lydeka (Lietuvos liberalų sąjunga), Vaclovas Karbauskis (Naujoji sąjunga (socialliberalai), Jurgis Razma (Tėvynės sąjunga-Lietuvos konservatoriai), Aloyzas Sakalas (Lietuvos socialdemokratai). Pirmininku iš Lietuvos pusės buvo Vaclovas Karbauskis, o iš JAV – Liūda Rugienienė.

2001 m. kovo 22 d. buvo pakeisti Komisijos nuostatai: pakeistas Komisijos pavadinimas ir vietoj žodžio „Amerikos“ buvo įrašyta „JAV“, atsisakyta žodžio „atstovų“. Taigi pavadinimas tapo tikslesnis – Lietuvos Respublikos Seimo ir JAV Lietuvių Bendruomenės komisija. Mes iš savo pusės pageidavome, kad Lietuvių Bendruomenė būtų rašoma didžiosiomis raidėmis, nes per 50 metų yra įsisenėjęs toks Lietuvių Bendruomenės pavadinimas, tačiau į tai nebuvo atsižvelgta. Vėliau, 2002 m. sausio 24 d., Seimo nutarimu buvo patvirtinti nauji Seimo ir JAV Lietuvių Bendruomenės komisijos nuostatai. Jų antrasis punktas skelbė, kad „Komisija savo veikloje vadovaujasi Lietuvos Respublikos Konstitucija, įstatymais ir kitais teisės norminiais aktais, Lietuvių Charta.“*** Buvo pakeistas ir Komisijos sudarymo principas: nebuvo vardijama, kokių partijų atstovai renkami į Komisiją, o tiesiog sakoma, kad Komisiją sudaro Seimo nariai – po vieną nuo kiekvienos politinės partijos, gavusios Seimo narių mandatų daugiamandatėje rinkimų apygardoje ir penki JAV Lietuvių bendruomenės tarybos išrinkti atstovai. Nuostatuose buvo patikslinta Komisijos pirmininkų rinkimo procedūra: „Komisija turi du pirmininkus: paprasta balsų dauguma vieną pirmininką renka

Komisijos nariai Kauno technologijos universitete.

** Lietuvos Respublikos Seimo ir Amerikos Lietuvių Bendruomenės atstovų komisijos pirmasis posėdis, 2000 m. rugpjūčio 11 d. Stenogramos, p. 1.*

*** Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo ir Amerikos lietuvių bendruomenės atstovų komisijos nuostatų pakeitimo“ // Lietuvos Respublikos Seimo dokumentų rinkinys, 2(26), p. 191.*

**** Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo ir JAV lietuvių bendruomenės komisijos nuostatų patvirtinimo“ // Lietuvos Respublikos Seimo dokumentų rinkinys, 3(27) II, p. 1143.*

Seimo nariai, o kitą – JAV Lietuvių bendruomenės tarybos išrinkti atstovai. Komisijos pirmininkus tvirtina Lietuvos Respublikos Seimas.“*

Atsižvelgiant į tai, kad JAV LB Taryba savo atstovus į Komisiją deleguoja tik trejiems metams, Seimo 2003 m. spalio 16 d. nutarimais buvo patvirtinta nauja Komisijos sudėtis ir pirmininkai: vietoj Liūdos Rugienienės buvo patvirtintas Gediminas Leškys, o vietoj Vaclovo Karbauskio – Juozas Palionis. 2004 m. balandį vėl keičiama Komisijos sudėtis: iš JAV pusės penki atstovai – Dalia Giedrimienė, Gediminas Leškys, Vytas Maciūnas, Angelė Nelsienė, Dalia Puškorienė ir keturi Seimo nariai – Algimantas Valentinas Indriūnas, Arminas Lydeka, Juozas Palionis ir Jurgis Razma.

2005 m. Seimas dar kartą keičia Seimo ir JAV Lietuvių Bendruomenės komisijos nuostatus, kur įtvirtinamas Seimo narių frakcijų atstovavimo principas.** Taip pat Seimas, atsižvelgdamas į tai, kad 2000 m. spalio 10 d. Seimo nutarimu Nr. VIII-1992 buvo pratęsta Lietuvos Respublikos Seimo ir Amerikos lietuvių bendruomenės atstovų komisijos veikla ir kad Komisija „puoselėjo Lietuvoje ir Amerikoje gyvenančių lietuvių bendravimą, rūpinosi abipuse pagalba ir parama, sudarė sąlygas keistis mokslo, kultūros ir kita informacija, teikė Lietuvos Respublikos Seimui ir kitoms valstybės institucijoms pasiūlymus, kaip stiprinti valstybingumą bei plėtoti demokratines tradicijas“, taip pat „*pripažindamas*, kad ši komisija be didelių išlaidų atliko daug Lietuvai bei išeivijai reikalingų ir naudingų darbų; *manydamas*, kad dalis darbų turi būti tęsiami ir pradedami nauji,“ nutarė „pratęsti Lietuvos Respublikos Seimo ir JAV lietuvių bendruomenės komisijos darbą naujos kadencijos 2004–2008 metų Seime.“***

Vadovaujantis naujaisiais nuostatais, Komisija iš Lietuvos pusės buvo sudaryta Seimo frakcijų pagrindu, tad ją sudarė 13 narių: Kazys Bobelis, Irena Degutienė, Dalia Giedrimienė, Algirdas Ivanauskas, Arminas Lydeka, Vytas Maciūnas, Gintautas Mikolaitis, Angelė Nelsienė, Dalia Puškorienė, Artūras Skardžius, Rimantas Smetona, Ona Valiukevičiūtė, Irena Vaitienė.

Komisijos pirmininku nuo 2005 m. liepos mėn. patvirtinamas Kazys Bobelis, o iš JAV LB atstovų pusės – Vytas Maciūnas****. 2006 m. birželį, vadovaujant Seimo Pirmininkui Viktorui Muntianui, Seimas vėl keičia Komisijos narių skaičių (14 narių) ir sudėtį, Komisijos nuostatus, o pirmininkais patvirtinami iš Seimo pusės Laima Mogenienė ir iš JAV atstovų pusės Vytas Maciūnas. Tuo metu PLB valdybos pirmininku buvo Gabrielius Žemkalnis, kuris kartu ėjo ir PLB atstovo pareigas Lietuvoje. 2006 m. rudenį keičiama Komisijos sudėtis, Komisijos pirmininkėmis patvirtinamos Laima Mogenienė ir Dalia Puškorienė.

2007 m. balandžio 19 d. Seimas patvirtina Lietuvos Respublikos Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisijos nuostatus, o birželio 5 d. sudaroma ir pati Komisija, patvirtinami komisijos narių pavaduotojai.*****

Komisija į posėdžius rinkdavosi du kartus per metus Vilniuje, 2001 m. ir 2006 m. posėdžiai buvo surengti Čikagoje. Nustatydama posėdžių darbotvarkę, Komisija nevengė įvairių temų, ypač tų, kurios buvo numatytos „Integralios tautos“ dokumente.

Lietuvos Respublikos saugumas ir stojimas į NATO ir Europos Sąjungą

Lietuvos pareikštas noras įstoti į NATO ir Europos Sąjungą buvo jos pačios siekis. JAV Lietuvių Bendruomenė pritarė tokiam Lietuvos apsisprendimui ir buvo pasirengusi padėti. NATO plėtra į Rytus iš dalies priklausė nuo Jungtinių Amerikos Valstijų, nes viena pagrindinių priežasčių, kodėl buvo bandoma išlaikyti NATO Europoje, – tai noras čia išlaikyti JAV karines pajėgas. JAV pozicija NATO organizacijoje buvo dominuojanti, tačiau aukščiausiojo lygio NATO susitikimas Madride parodė, kad negana turėti vien JAV palankumą, reikia įtikinti ir Prancūzijos bei Vokietijos vyriausybes remti Lietuvos narystę NATO.

* *Ten pat, p. 1144.*

** *Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl Seimo nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo ir JAV lietuvių bendruomenės komisijos nuostatų patvirtinimo“ priedėlio pakeitimo // Lietuvos Respublikos Seimo dokumentų rinkinys, 2(35), 570–571.*

*** *Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo ir JAV lietuvių bendruomenės komisijos veiklos tęstinumo ir komisijos sudarymo“ // Ten pat, p. 670–671.*

**** *Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo ir JAV lietuvių bendruomenės komisijos pirmininkų patvirtinimo“ // Ten pat, p. 693.*

***** *Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisijos sudarymo“ // Lietuvos Respublikos Seimo dokumentų rinkinys, 6(39), p. 433–434.*

Liūda Rugienienė ir Silvija Vėlavičienė.

Kelias į NATO buvo keblus ir sudėtingas. Iki Sovietų Sąjungos sugriuvimo nusistovėjusių stojimo į NATO taisyklių nebuvo (gi priimta Vokietija, su kuria per Antrąjį pasaulinį karą buvo kariaujama), tačiau iškilus klausimui, ar plėsti NATO į Rytus, JAV Senate aiškaus nusistatymo nebuvo. Kiekvienos šalies priėmimo sutartį turėjo ratifikuoti JAV Senatas. Kai kurie senatoriai teigė, kad jie nenusiteikę prieš Lietuvos priėmimą, tačiau nėra tikri, kad apskritai reikėtų NATO plėsti į Rytus. Zbignevas Bžezinskis (Zbigniew Brzezinski) surašė stojimo į NATO reikalavimus, kurių daugiau ar mažiau buvo laikomasi, o pats Z. Bžezinskis aktyviai įsitraukė į akciją už Lenkiją. 1998 m. buvo pasiūlyta, kad po Lenkijos, Vengrijos ir Čekijos priėmimo bent penkerius metus nebūtų kviečiamos naujos kandidatės. Taip pat buvo siūloma susieti NATO narystės klausimą su Europos Sąjungos naryste argumentuojant, kad ES narystės reikalavimus atitinkančios valstybės gali išlaikyti savo kariuomenes pagal NATO kriterijus ir imtis atsakomybės NATO struktūrose. JAV Lietuvių Bendruomenė stengėsi, kad Lietuvai nepalankūs JAV Senato siūlymai nebūtų priimti.

1999 metai buvo itin svarbūs Lietuvos integracijai į Vakarų struktūras. Artėjantis NATO aukščiausiojo lygio susitikimas Vašingtone, Europos Sąjungos vadovų susitikimas Helsinkyje paskatino Seimo ir JAV Lietuvių Bendruomenės komisiją skirti ypatingą dėmesį Lietuvos pasirengimui prisiimti NATO ir ES narystės įsipareigojimus. Šie klausimai buvo kovo 1–5 dienomis susirinkusios į posėdžius Komisijos darbotvarkės pagrindinės temos.

Kovo 4 d. Komisija išklausė JAV Lietuvių Bendruomenės XVI Tarybos prezidiumo pirmininkės Reginos Narušienės pranešimą. Pirmininkė kalbėjo: „Kaip jūs žinote, tie trys kraštai: Vengrija, Čekija ir Lenkija, bus priimti net šį mėnesį. Daugelis Amerikos senatorių, kongresmenų norėtų atidėti tolesnį plėtimą. Jie nori pasižiūrėti, kiek tas dabartinis plėtimas jiems kainuos, kaip tie trys kraštai įsijungs į NATO, taip pat šiek tiek bijo erzinti Rusiją /.../. Jie jau ankščiau pradėjo kalbėti apie tas atdaras duris, bet tos durys yra tokioje migloje, kiek bus laiptų iki tų durų, niekas iš tikrųjų nežino.“*

Įstojimas į NATO daug priklausė nuo pačios Lietuvos pasiryžimo. Reikėjo įgyvendinti kariuomenės reformą ir įrodyti, kad Lietuva yra pasirengusi vykdyti NATO keliamas pareigas. Taip pat buvo svarbu, kad Lietuvos ekonomika būtų plėtojama didinant darbingumą ir pritraukiant užsienio investicijas.

Į kovo 4 d. posėdį pakviestas Lietuvos Respublikos krašto apsaugos viceministras Jonas Kronkaitis aiškino: „Iš visų uždavinių, kuriuos mes turėjome atlikti, kad galėtume sukurti profesinės kokybės kariuomenę, pirmas buvo parengti įstatymą. Tas įstatymas, kuris pasidaro bazinis dokumentas, kuris mums duoda juridinę teisę daryti viską, ką po to darom, buvo parengtas ir Seimo patvirtintas 1998 m. gegužės 5 dieną. Jis mums leido tobulinti vadovavimo ir kontrolės sistemą, /.../ atitinkančią integracijos į NATO ir valstybės gynybos reikalavimus. Čia yra labai svarbu. Aš girdžiu žmonių, kurie sako, Lietuvai nereikia kariuomenės, mums tik reikia mažos kariuomenės ir parengti visus žmones partizaniniam karui. Tai netinka mūsų valstybės saugumo strategijai. Jeigu valstybės saugumo strategija sakytų, kad mes nenorime tapti NATO nare, tada galime tai daryti. Bet jeigu mes norime tapti NATO nare, iš tikrųjų tai yra vienintelis mechanizmas, kuris užtikrins Lietuvos saugumą, tada mes turime kurti kariuomenę, atitinkančią NATO integraciją, nes tada tai tampa kaip instrumentas, kuris mus įtrauks į NATO.“**

J. Kronkaitis pabrėžė, kad labai svarbu buvo „įrodyti NATO, kad mes turime kariuomenės civilinę kontrolę, valstybiniu lygiu padalijome visą kariuomenės valdymą ir vadovybę: nuo Prezidento iki karo lauko su strateginiu lygiu, kur Prezidentas ir krašto apsaugos ministras kartu sudaro valstybės vadovavimo grupę. Tik jie gali duoti operatyvinius įsakymus kariuomenei dislokuoti, kitaip tariant, kariuomenė negali vykdyti jokių karinių veiksmų be šių asmenų leidimo. /.../ Antras lygmuo yra operatyvinis. Čia buvo įkurtas lauko kariuomenės vadas, irgi buvo ilgą laiką labai kontraversiškas.“***

* *Lietuvos Respublikos Seimo ir JAV Lietuvių Bendruomenės atstovų komisijos ketvirtasis posėdis, 1999 m. kovo 4 d. Stenogramos // Lietuvos Respublikos Seimo archyvas (toliau LRSA), f. 2, ap. 4, b. 1012, l. 1.*

** *Ten pat, l. 18.*

*** *Ten pat, l. 19.*

J. Kronkaitis prognozavo ir krašto apsaugai skiriamą Lietuvos biudžetą: „Iki 2001 m. tas biudžetas augs 2% nuo bendrojo valstybės produkto. Tai jau artėja prie NATO vidurkio. NATO vidurkis yra maždaug 2,5%. Amerikoje yra maždaug 3,6%.“*

R. Narušienė akcentavo, kad „Lietuva yra užtektinai pasirengusi, kad ji būtų pakviesta įstoti į NATO. Tai, sakyčiau, pripažįsta beveik visi žmonės, kurie susipažinę su mūsų pažanga. Lietuva dar nėra užtektinai pasirengusi, kad ją priimtų, nes, kaip jūs žinote, reikalauja, kad daugiau lėšų skirtų mūsų Lietuvos valdžia Krašto apsaugos ministerijai. Reikia išleisti nors 2% nuo BVP ir kariuomenė turėtų būti šiek tiek didesnė pagal jų standartus.“** „/.../ Lietuva sukūrė ir vykdo parlamentarinę demokratiją. Jau yra organizuoti laisvi rinkimai. Lietuvoje gerbiamos žmogaus teisės. Lietuva turi nepriklausomų teismų sistemą. Lietuva įkūrė laisvą rinką ir augančią ekonomiką, sutvarkė kainų kilimą. Lietuva palaiko gerus santykius su kaimynais, Lietuvos sienos yra nustatytos ir apsaugotos. Lietuva palaiko gerus ryšius su Lenkija ir net sukūrė lenkų ir lietuvių bendrą taikos palaikymo batalioną. Lietuva turi gerus santykius su Rusija.“***

NATO buvo akcentuojamas sąveikumas (*interoperability*), kuris yra susijęs su struktūriniuose vienetuose taikomomis procedūromis ir visomis taisyklėmis. Pagrindinis dalykas yra ne tik ginklai, – reikia suvienyti žmones, suorganizuoti juos į institucijas. Viena svarbiausių kliūčių lietuviams buvo anglų kalbos nemokėjimas. Taip pat svarbus buvo Lietuvos politinis stabilumas, ekonominė padėtis ir Lietuvos įvaizdis. Buvo tikimasi, kad NATO Parlamentinė Asamblėja Vilniuje 2001 metų gegužės mėnesį bus labai naudinga: bus stengiamasi parodyti, kad Lietuva yra Vakarų kultūros valstybė ir bus sukurtas teigiamas Lietuvos įvaizdis. NATO Parlamentinėje Asamblėjoje dalyvavo ir keletas Komisijos atstovų iš JAV.

JAV Lietuvių Bendruomenė labai aktyviai dirbo ir darė įtaigą Jungtinių Amerikos Valstijų Kongresui (Senatui ir Atstovų Rūmams). Įsteigus Komisiją ir išplėtus kontaktus su Lietuvos užsienio reikalų ir Krašto apsaugos ministerijomis, su Lietuvos ambasada JAV buvo derinami pareiškimai ir prašymai, kurie buvo siunčiami įvairiems JAV pareigūnams ir spaudai. Lietuvių Bendruomenė veikė per apygardas ir apylinkes informuodama savo valdybas ir prašydama, kad jos įtaigautų savo valstijų Kongreso narius bei senatorius ne tik laiškais, bet ir lankytų juos valstijų raštinėse. Asmeninis kontaktas visuomet buvo ir yra labai svarbus. Kongrese buvo įsteigti Baltų komitetai (*Baltic Caucus*). Senate komitetui vadovavo demokratas Ričardas Durbinas (Richard Durbin), o Atstovų Rūmuose – respublikonas Jonas Šimkus (John Shimkus). Abu pirmininkai buvo lietuvių kilmės ir atstovavo Illinojaus (Illinois) valstijai. LB ragino senatorius ir kongresmenus įstoti į Baltų komitetus.

Kai buvo svarstomi Lietuvos stojimo į NATO reikalai, Pasaulio Lietuvių Bendruomenės valdybos nariai lankydavo Seimo ir Seimo ir JAV Lietuvių Bendruomenės komisijos posėdžius ir gaudavo informaciją kaip ir JAV Lietuvių Bendruomenė. Visi jautė pareigą jungtis prie bendro tikslo, kad Lietuva būtų pakviesta į NATO. 2001 m. rugpjūčio 14 d. Punske PLB valdyba, visų kraštų lietuvių bendruomenių ir Lietuvių Jaunimo Sąjungos pirmininkai pasirašė bendrą pareiškimą, kuriuo kreipėsi į išeivijos ir Lietuvos lietuvius, ragindami padėti Lietuvai įstoti į NATO. 2002 m. rugpjūčio 14 d. Druskininkuose vykęs Pasaulio Lietuvių Bendruomenės kraštų pirmininkų suvažiavimas priėmė nutarimą dėl Lietuvos pakvietimo į NATO. Nutarimas buvo išverstas į valstybių, kurios priklauso NATO, kalbas, pasirašytas tų šalių LB pirmininkų ir išsiųstas jų ambasadoriams prie NATO. Iš trylikos ambasadorių buvo gauta vienuolika teigiamų atsakymų. Labai džiaugėmės, kai 2002 metais Lietuva gavo kvietimą įstoti į NATO.

Kvietimas įstoti į NATO buvo glaudžiai susijęs su įstojimu į Europos Sąjungą. NATO turėjo suteikti šalims karinę apsaugą, o Europos Sąjunga buvo susijusi su ekonomika. Jungtinėse Amerikos Valstijose apie Europos Sąjungą buvo kalbama kaip ekonominę jungtį ir kaip JAV partnerį, o Europoje buvo kalbama apie ES, organizuojamą panašiai

* *Ten pat, l. 21.*
** *Ten pat, l. 2.*
*** *Ten pat, l. 4.*

kaip Jungtinės Amerikos Valstijos ir kaip galimą konkurentę, todėl nevisai buvo aišku, kokia kryptimi Europos Sąjunga pasuks. 1999 m. kovo 4 d. Komisijos posėdyje Europos Sąjungos reikalais kalbėjo Romualdas Ozolas ir Europos komiteto prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinis direktorius Petras Auštrevičius.

R. Ozolas pasidalijo mintimis iš Briuselyje vykusių susitikimų su Europos Sąjungos atstovais. „Šiandien mūsų stojimo į Europos Sąjungą galimybė tiesiogiai susieta su Ignalinos atominės elektrinės uždarymu. Tiesą pasakius, aš leidau sau suformuluoti vieną vienintelį klausimą per visus susitikimus, kitus tik įdėmiai klausiau. Tas klausimas buvo toks: ar tai, kad mes rastume sutarimą dėl Ignalinos atominės elektrinės uždarymo sąlygų priešstojiminiu laikotarpiu reikštų, kad Europos Komisijos išvada šį rudenį būtų teigiama? /.../ Išorinių ryšių su naujosiomis nepriklausomomis šalimis generalinio direktoriaus pavaduotojas atsakė taip: „Tai priklausytų ir nuo bendros ekonomikos būklės. Tačiau, be jokių abejonių, jeigu nerastume formulės dėl Ignalinos atominės elektrinės uždarymo, principinio sutikimo iš mūsų pusės, ne techninių pagrindimų, bet principinio sutikimo, tai išvada būtų neigiama.“* Toliau R. Ozolas kalbėjo: „Mes kalbame apie vieno reaktoriaus uždarymą ir paskui pakankamai ilgai, kol mūsų sistema rekonstruojama, pervedama į kitokios energetikos pamatus, mes tą reaktorių naudojame. Aš manau, kad tai, ko gero, yra susitarimo sąlyga ir galimybė. Nes šiaip ar taip, Ignalinos atominė elektrinė nėra Dievo dovana, tai yra šėtono dovana ir bet kuriuo metu jinai gali sprogti. Tai yra visiškai akivaizdus dalykas.“**

P. Auštrevičius kalbėjo apie perspektyvas būtų pakviestiems į Europos Sąjungą. „Labai trumpai apie bendrą vaizdą, kuriame Lietuva esti stojimo į Europos Sąjungą kontekste. Visų pirma pagrindinis to laikotarpio įvykis buvo Vienos susitikimas, Europos Sąjungos viršūnių susitikimas, kuris pateikė vėlgi Lietuvos įvertinimą, Lietuvos pažangos įvertinimą, kuris, mūsų manymu, buvo tikrai konsenso nuomonė Lietuvoje. Daugeliu atvejų jis yra palankus ir apskritai, kaip mes komentuojame tą dokumentą, Vienos dokumentą, susijusį su Lietuva, kad nėra sričių, kur dėl šalies narystės per vidutinį laikotarpį (vidutinis laikotarpis yra daugiau negu treji metai) būtų nurodomi esminiai trūkumai. Aš noriu pabrėžti, kad Ignalinos klausimas, branduolinės energetikos Lietuvoje klausimas, nebuvo ypatingai eksponuojamas Vienos dokumentuose. Nemanyčiau, kad tai yra atsitiktinis dalykas, tai tikrai ne atsitiktinis dalykas, tačiau kai jo nėra, tai klausimas apie Lietuvos narystę visiškai kitaip atrodo. Reikšmingumo kategorijos pasislenka ir balansas visiškai pasikeičia. Pranešime apie Lietuvos pažangą buvo nurodyti trys problemų aspektai, kurie labai aiškiai suskirstomi į tris grupes. Buvo nurodyta, kad Lietuvai reikia pataisyti kai kuriuos įstatymus arba apskritai parengti kitus, /.../ t. y. Viešųjų pirkimų įstatymą, Konkurencijos įstatymą, įstatymą dėl administracinių teismų sukūrimo, Autorinių ir gretutinių teisių įstatymus ir Konstitucinio Teismo.“*** Kitos dvi P. Auštrevičiaus paminėtos sritys – tai institucijų plėtra ir stiprinimas bei programiniai dokumentai, kurių įgyvendinimas, žiūrint ES akimis, turėtų galutinai užbaigti tas reformas, kurios prasidėjo anksčiau. Vienos susitikimas 1998 m. gruodį nebuvo Europos Sąjungos susitikimas dėl Europos Sąjungos plėtros.

2004 m. kovo 29 d. Lietuva tapo visateise NATO nare, o po visuotinio referendumo dėl narystės – 2004 m. gegužės 1 d. – Europos Sąjungos nare. Iki 2004-ųjų metų pavasario Komisija kiekviename savo posėdyje išklausė daug pranešimų Lietuvos saugumo reikalu ir priėmė 16 rezoliucijų.

Lietuvos ekonomika

Stojant į Europos Sąjungą Lietuvos ekonomikos plėtojimo klausimas buvo itin svarbus. 1998 m. lapkričio 2–6 dienomis susirinkusi į rudens posėdžius, Komisija Lietuvos ekono-

** Ten pat, l. 29.*
*** Ten pat, l. 30.*
**** Ten pat, l. 34.*

mikos tema surengė posėdį, į kurį pakvietė Kanados Marylando universiteto ir Europos integracijos studijų centro Bonoje profesorių dr. Valdą Samonį.

Prof. V. Samonis pažymėjo, „kad Lietuva taip pat perėjo ilgą kelią iki šiandienos. Tą kelią galima vertinti įvairiai. Galima vertinti taip, kaip daug kas vertina, būtent laukia, kad Lietuva greitai taptų Amerika, kad čia viskas tuoj pat nesiskirtų nuo Vakarų išsivysčiusių šalių. O aš manau, kad geriau vertinti Lietuvos nueitą kelią lyginant jį su kitomis šalimis, kurios buvo pavergtos ar sovietinio komunizmo ar apskritai komunizmo Vidurio Europoje. Todėl ir mano paskaita yra Lietuvos keliai ir klystkeliai į rinkos ekonomiką lyginamojoje tarptautinėje perspektyvoje. /.../ Postkomunistinė ekonominė transformacija yra labai sudėtingas procesas. Tuo metu, kada lietuviai pradėjo keisti į rinkos ekonomiką, keisti sovietinę paveldėtą ekonomiką į rinkos ekonomiką, turiu pabrėžti buvo gana anksti, dar nežlugus Sovietų Sąjungai. Pirmoji mintis apie Lietuvos ekonomikos reformas būtent kilo Mokslo akademijos Ekonomikos institute. Lietuvos ekonominio savarankiškumo koncepcija buvo parengta 1988 m., taigi švenčiame dešimtmetį.“*

Prof. Valdas Samonis.

Apibendrindamas pokomunistinę ekonominę transformaciją, prof. V. Samonis paminėjo tris pagrindinius elementus: liberalizaciją, makroekonominę stabilizaciją ir sisteminę tranformaciją, pabrėždamas privatizaciją. Liberalizavimas yra kainų paleidimas ir ūkinės veiklos laisvės suteikimas; makroekonominė stabilizacija – kova su ta korektyvine infliacija, kurią išlaisvino pirminė liberalizacija, ir sąlygų tolesniam augimui sudarymas; sisteminė transformacija, t. y. privatizavimas yra labai svarbus elementas šalia liberalizavimo ir makroekonominio stabilizavimo. Lietuva pradėjo eiti iš karto taikliu keliu, priimdama visuotinio vaučerinio privatizavimo variantą. Pasak V. Samonio, „ta teisinga strategija atnešė ir tam tikrų nepageidautinų procesų. /.../ Aišku, kiekvienos revoliucijos sąlygomis pašlyja teisėtvarka. Taip buvo ir Lietuvoje. Sakyčiau, kad ypač žemės ūkyje tie procesai įgavo neigiamą atspalvį, į privatizaciją didžioji visuomenės dalis žiūrėjo kaip, rusiškai tariant, į „prichvatizaciją“, vadinasi, vogimą, kas tik pakliūva po ranka. Pagaliau ir pramonėje, deja, tų procesų buvo. Tačiau klausimas yra, ar buvo alternatyva?“**

Toliau prof. V. Samonis aiškino, kad kitas svarbus transformacijos etapas yra finansų sistemos kūrimas. „Pati privatizacija tik parengia pagrindą rinkos ekonomikai, bet kaip toliau vystysis rinkos ekonomika – ar tai bus kažkokia labai nestabili ir tokio tipo ekonomika kaip matome Rusijoje, ar tai bus stabiliai auganti ekonomika, – labai daug priklauso nuo tolesnių žingsnių. O vienas iš tolesnių sistemos trečiojo elemento žingsnių yra finansų sistemos kūrimas. /.../ Lietuva vykdė gana griežtą monetarinę politiką per Valiutų valdybos įvedimą. Viena problema, kurią Lietuvoje mačiau, buvo per didelis pasitikėjimas Tarptautiniu valiutos fondu, jo patarimais tada, kai dar Lietuvai būnant rublio zonoje buvo dvejojama dėl nacionalinės valiutos įvedimo. Estija nedvejojo. Prieš Tarptautinio valiutos fondo valią greitai įvedė nacionalinę valiutą ir greitai atsiribojo nuo sovietinio rublio zonos.“*** Prof. V. Samonis savo pranešimą baigė mintimi: „Kaip kinai sako, krizė yra pavojus iš vienos pusės, o iš kitos pusės yra naujos galimybės.“

Lietuvos Respublikos ūkio ministras Vincas Babilius savo pranešime apie Lietuvos ekonomikos reformų strategiją ir jų vykdymą išvardijo dešimtį pagrindinių tikslų kuriant reformos strategiją: „l. Reformuoti šalies valdymą, viešojo administravimo sistemą ir teisėtvarkos institucijas. 2. Įgyvendinti ilgalaikes valstybines, teisines, finansines programas verslui ir investicijoms skatinti. 3. Užbaigti valstybės turto privatizavimo antrąjį etapą. 4. Baigti įgyvendinti žemės reformą. 5. Pertvarkyti energetiką. 6. Įdiegti draudos mediciną. 7. Įdiegti papildomą individualinį pensinį civilinį draudimą. 8. Sukurti finansinė rinkos infrastruktūrą. 9. Reorganizuoti probleminius (valstybinius) bankus. 10. Reorganizuoti mokesčių ir administravimo reformą.“**** Ministras V. Babilius pabrėžė: „Vis dėlto energetinės ambicijos Lietuvoje yra įsišaknijusios giliai. Mes būsim, manau, visą laiką eksportuotojais.

* *Lietuvos Respublikos Seimo ir JAV Lietuvių Bendruomenės atstovų komisijos pirmasis posėdis, 1998 m. lapkričio 2 d. Stenogramos // LRSA, f. 2, ap. 4, b. 742, l. 3.*

** *Ten pat, l. 5.*

*** *Ten pat, l. 6.*

**** *Ten pat, l. 12.*

Čia ir energetikos plėtros strategija, čia mūsų atominė strategija, čia ir postatominė mūsų strategija, kai reikės atominę elektrinę uždaryt.“*

Žemės ūkio ministras Edvardas Makelis teigė, kad Lietuvos maisto ūkio integracija į Europos Sąjungą yra vienas sudėtingiausių klausimų. Ūkio sektoriui yra priskiriama daugiau kaip 2 500 aktų. Maisto ūkis yra siejamas su maisto sauga. „Svarbiausias Lietuvos uždavinys integruojant šalies maisto ūkį yra konkurencijos didinimas, stiprinimas bei sugebėjimas dar iki įstojant į Europos Sąjungą (tai, matyt, nebus anksčiau kaip 2000 metais pačiais optimistiškiausiais terminais) dalyvauti vieningoje Europos Sąjungos rinkoje. Vietinės maisto pramonės vienas svarbiausių uždavinių – šiuo metu atlaikyti išsivysčiusių valstybių konkurenčių spaudimą.“**

Komisijos narys Aloyzas Sakalas priminė, kad Europos Sąjungoje žemės ūkyje dirba mažiau kaip 10 % žmonių, ir teiravosi pranešėjo: „Ar mes turime kokią nors programą, tarkim paslaugų išplėtojimo kaime, turizmo išplėtojimo, ar kokių nors kitokių dalykų, kurie suteiktų žmonėms, dirbantiems ypač nerentabiliuose ūkiuose, darbo vietas, kad jie patys automatiškai atsisakytų šitų nerentabilių ūkių ir nepakliūtų į tą 20, 30 % žmonių, dirbančių žemės ūkyje?“***

Ministras E. Makelis atsakė, kad „dirbančiųjų perteklius žemės ūkyje yra ne vien Žemės ūkio ministerijos problema, tai yra ir socialinė problema, susipynusi su ekonomine. Šiuo atveju turi veikti lygiagrečiai ir smulkaus verslo plėtros fondai, ir kitos visokios alternatyvios smulkaus verslo skatinimo galimybės.“****

Finansų ministerijos Fiskalinės politikos departamento direktorius Rimantas Vaicinavičius kalbėjo apie smulkaus ir vidutinio verslo skatinimo problemas ir apie visą mokesčių politiką. „/.../ Šią vasarą Vyriausybė priėmė Mokesčių teisinės bazės sutvarkymo programą, kur buvo susisteminti ir aprašyti pagrindiniai dalykai, kurie turi būti atlikti per artimiausius 2–3 metus mokesčių tvarkymo srityje. Tai yra Mokesčių kodekso rengimas.“***** Kalbėtojas pabrėžė, kad vienas svarbiausių dalykų, lemiančių tą mokesčių sistemą, kurią turime dabar, yra tarptautinė praktika. Lietuva daugelį sektorinių dalykų mokesčių srityje sprendė pasiremdama Tarptautinio valiutos fondo, Pasaulio banko, Amerikos iždo ir Europos Sąjungos narių valstybių finansų ministerijų patirtimi.

Lietuvos banko valdybos pirmininkas Reinoldijus Šarkinas kalbėjo apie komercinių bankų patikimumą, ypač kuomet bankrutavo kai kurie bankai. Jo nuomone, „Lietuvoje bankų priežiūros ir bankų veiklos pamokos išlindo į paviršių 1995 m. gale, kai žlugo kai kurie bankai, ir po to, aišku, ta situacija buvo nepavydėtina. Per tą laiką bankai atsigavo. Centrinis bankas irgi visiškai pasikeitė ir jo priežiūra, kurią jis dabar atlieka, yra tikrai reikiamo lygio.“******

Seimo Ekonomikos komiteto pirmininkas Albertas Šimėnas, apibendrindamas išsamius pranešimus, pradedant prof. V. Samonio ir baigiant privatizavimo tema, pažymėjo, kad ekonominė „transformacija iš tiesų jau įvykusi ir labai ryški. Suformuotos rinkos ekonomikos pagrindinės institucijos, institutai, jie veikia, gal dar ne taip tobulai, kaip norėtume, bet iš tiesų jie jau yra ir veikia. Su tuo reikia sutikti. Ir tai, kad jau daugiau kaip 70% vidinio produkto sukuriama privačiame sektoriuje, tai jau irgi visiškai akivaizdus požymis, kad transformacijos įvyko, ir nemažos.“*******

A. Šimėnas nurodė ir privatizavimo klaidas: „Blogybė buvo ta, kad tuo metu įmonės buvo valstybės nuosavybė, o mes jų valdymą priėmėm tokį, kad valstybės institucijos faktiškai nebeturėjo kontrolės. Valdymas buvo perduotas stebėtojų tarybai, kurią laisvai renka kolektyvas. Ir tokiu būdu buvo sudarytos prielaidos įmonėse, na, vadinkim, ekonominei netvarkai, švelniai tariant. Na, kur įmonių direktoriai, vadovybė turėjo kitą požiūrį, tai vieni procesai vyko, bet buvo sudarytos sąlygos nekontroliuojamiems procesams įmonėse. Tai buvo, aš manau, viena iš stambiausių klaidų, sakykim, blogybių, ką mes čia, Seime,

** Ten pat, l. 14.*
*** Ten pat, l. 17.*
**** Ten pat, l. 20.*
***** Ten pat, l. 21.*
****** Ten pat, l. 24.*
******* Ten pat, l. 34.*
******** Ten pat, l. 53.*

priėmėm ir kas labai skaudžiai atsiliepė po to mūsų reformos eigai. Panašus dalykas įvyko ir su kolūkiais.“*

Į Komisijos posėdį pakviestas P. Auštrevičius kalbėjo apie Lietuvos integracijos į Europos Sąjungą svarbą bei privalumus: „Europos Sąjungos pagrindą sudaro keturios judėjimo laisvės: asmenų, prekių, paslaugų ir kapitalo judėjimo laisvės. Tai reiškia, kad įsijungus į Europos Sąjungą išnyks šimtmečius gyvavusios kliūtys, kurios trukdė ir dar iki šios dienos kai kuriais atvejais trukdo Lietuvos ir Europos Sąjungos valstybių bei tautų bendradarbiavimui. Lietuvos piliečiai ir įmonės jau nebebus diskriminuojami. Jos turės tokias pačias teises ir galimybes kaip ir kitų Europos Sąjungos valstybių piliečiai bei ekonomikos subjektai. /.../ Lietuvos narystė Europos Sąjungoje Lietuvos žmonėms leis realiai pajusti, kad jie tikrai yra tos pačios Europos lygiateisiai piliečiai. Ji sustiprins Lietuvos valstybės bei jos piliečių saugumą. Kaip žinia, Europos Sąjunga nėra karinė sąjunga kaip NATO ir Lietuvai nesuteiks karinio saugumo garantijų. To nereikia tikėtis. Tačiau narystė Europos Sąjungoje sukurs tokius ekonominius, pilietinius ir kultūrinius saitus tarp Lietuvos ir kitų Europos Sąjungos valstybių, kad tai visiškai pakeis Lietuvos geopolitinę padėtį. Ji jau nebebus savotiškas tiltas tarp Rytų ir Vakarų, per kurį gali žygiuoti kiti, svetimi. Ji nedviprasmiškai ir aiškiai taps neatskiriama Vakarų dalimi. Turint galvoje, kad dauguma Europos Sąjungos valstybių yra ir NATO narės, mums sunku įsivaizduoti, kad kas nors drįstų ar bandytų pulti Europos Sąjungos valstybę. Tačiau reikia aiškiai suprasti, kad narystė Europos Sąjungoje reiškia solidarumą. Tai daugiau politinio ir socialinio bei ekonominio solidarumo erdvė, paremta saugumu minkštąją prasme. Kitaip tariant, jinai neturi karinio politinio saugumo aspekto. Šie aspektai Europos Sąjungos viduje dar tik pradeda užgimti. Bet nėra abejonės, kad ateityje šie, sakykim, saugumo aspektai vis ryškiau atsispindės Europos Sąjungos politikos sūkuriuose.“**

1998 m. lapkričio 6 d. Komisija priėmė rezoliuciją „Dėl strateginio planavimo ir informacijos pristatymo“, kurioje buvo teigiama, kad nemaža dalis valstybės institucijų vadovų neįvertina strateginio planavimo svarbos ir netaiko jo organizuodami savo veiklą. Komisija siūlė „paruošti ir periodiškai atnaujinti išsamų socialinės ir ekonominės plėtros strateginį planą, nustatant prioritetinius siekius, veiksmus ir organizacines struktūras, konkrečius pasiekimo įvertinimo matus bei numatomas išlaidas jų įgyvendinimui.“*** Iš Lietuvos Respublikos valdymo reformų ir savivaldybių reikalų viceministro Vlado Katkevičiaus buvo gautas atsakymas: „Ministerijos neturi patirties strateginio planavimo srityje. Tam, kad būtų užpildyta ši spraga, yra pasitelkiama užsienio ekspertų patirtis. Šiuo metu vykdomas Kanados paramos viešojo administravimo reformai Lietuvoje projektas didelį dėmesį skiria strateginiam planavimui ir prioritetų nustatymo mechanizmo plėtojimui ir vystymui.“

Teisinė etika Lietuvoje

Teisinės etikos tema buvo svarbi, nes stojant į Europos Sąjungą advokatams reikėjo parengti savo elgesio taisykles. 2000 m. kovo 6–10 dienomis dirbusios Komisijos pirmajame posėdyje buvo svarstomos teisės, teisingumo ir teisinės etikos Lietuvoje problemos. Lietuvių kilmės advokatė Pat Streeter, kuri dėstė Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakultete, priminė, kad „1977 m. Europos Sąjungos valstybių atstovai susirinko ir aptarė pagrindines savo profesijos etikos nuostatas ir sutarė dėl minimalių etikos taisyklių, kurios galiotų visiems Europos Sąjungos advokatams ir būtų taikomos visose tarptautinių bylų nagrinėjimo srityse. Tai galiojo ne tik sprendžiant tarptautines bylas, tačiau tokių nuostatų buvo privalu laikytis ir pačiose valstybėse narėse. O tai reiškia, jeigu Lietuva nori tapti Europos Sąjungos nare, Lietuvos vyriausybė turėtų peržiūrėti Europos Sąjungoje taikomas advokatų etikos nuostatas ir į jas atsižvelgti.“**** P. Streeter išvardijo dešimtį punktų, kuriuose atsispindi tam tikri trūkumai, jei bus lyginami Lietuvos teisinės etikos kodeksas

** Ten pat, l. 55.*

*** Ten pat, l. 29–30.*

**** Seimo ir JAV Lietuvių Bendruomenės atstovų komisija. Komisijos posėdžiuose priimtos rezoliucijos // LRSA, f. 2, ap. 4, b.740, l. 24.*

***** Lietuvos Respublikos Seimo ir JAV Lietuvių Bendruomenės atstovų komisijos pirmasis posėdis, 2000 m. kovo 6 d. Stenogramos // LRSA, f. 2, ap.4, b. 1261, l. 7–8.*

ir analogiškas Europos Sąjungos kodeksas. Pavyzdžiui, Europos kodekse reikalaujama, kad advokatas nebūtų pažeidžiamas jokių įtakų, skirtingai apžvelgiama konfidencialumo sritis. Pagal Europos Sąjungos kodeksą konfidencialumą apibrėžia pats klientas, konfidencialumo nuostata taikoma tik klientui. Pat Streeter labai glaustai paminėjo ir kitus skirtingas nuostatas.

Advokatas Kazimieras Motieka, reaguodamas į P. Streeter pranešimą, apgailestavo, kad su 1977 m. parengtomis taisyklėmis būtų tikslinga susipažinti prieš posėdį: „tada būtų galima detaliau ieškoti tų skirtumų ir detaliau kalbėti apie tai, ką reikėtų padaryti Lietuvoje, kad mūsų įstatymai būtų iš tikrųjų panašūs arba bent jau priartėtų prie Europos Sąjungos valstybių įstatymų. Aš manau, kad tai yra iš tikrųjų labai svarbu.“* K. Motieka kalbėjo ir apie Lietuvos teismų darbą, kad jie turi tapti trečiąja konstitucine valdžia: „Jie dar nėra visiškai laisvi nuo Vyriausybės, nuo vykdomosios valdžios įtakos. Mes žinome, kad ir atlyginimų reikalai pasisuko ne taip kaip Europos Sąjungoje, žinome ir kitų teismų klausimų priklausomybę nuo vykdomosios valdžios, bet šie dalykai yra sprendžiami ir, man atrodo, Europos Sąjungai padedant šitie klausimai galbūt pajudės sparčiau.“** K. Motieka padėkojo Komisijai už suorganizuotą pasitarimą, kurio laukė greičiau iš Europos valstybių, bet iniciatyvą parodė JAV teisininkai.

Aukščiausiojo Teismo pirmininkas Vytautas Greičius kalbėjo apie teismų reformą, kuri Lietuvoje buvo pradėta kiek pavėluotai. Seimo 1993 m. gruodžio 14 d. nutarimu buvo patvirtintas programinis dokumentas – Teisinės sistemos reformos metmenys, kurie vėliau ne kartą buvo keičiami ir kurių realizavimas buvo detalizuotas specialia vyriausybine programa. Konstitucinė teismų sistema pradėjo veikti tik nuo 1995 metų. V. Greičius pasidžiaugė, „kad naujų teismų sistema, jau veikianti, kaip minėjau, daugiau nei penkerius metus, šiandieną, sakyčiau, atlaiko išbandymus, kuriuos pateikia gyvenimas. Tai nemažas pasiekimas, reikalavęs daug jėgų, išminties, tolerancijos, gebėjimo žvelgti į perspektyvą. Čia gal tik reikėtų priminti, kad Lietuva bręsta naujam žingsniui – konstitucinio skundo instituto įvedimui.“***

Teisingumo ministras Gintaras Balčiūnas pažymėjo, kad „tik prieš dešimtmetį Lietuvos valstybė paskelbė savo nepriklausomybės atkūrimą ir pradėjo visų gyvenimo sričių pertvarkymą. Mes greitai švęsime Kovo 11-ąją. Persitvarkant teisininkams teko ypač sudėtinga misija, nes teisinės sistemos sutvarkymas yra vienas iš kertinių valstybės pamatų. Tik teisinėje valstybėje yra reali galimybė apginti savo teises ir pažeistas laisves, tik teisinėje valstybėje gali egzistuoti pagarba įstatymams ir besąlygiškas įstatymų vykdymas. Aš manau, kad per tuos dešimt metų mes labai ženkliai pasistūmėjome į priekį.“****

Artūras Blochas (Arthur Bloch) yra pasakęs: „Kiekvienas paaiškinimas kelia naujus klausimus.“

Lietuvos Respublikos pilietybė

1999 m. JAV Lietuvių Bendruomenės XV Taryba savo metinėje sesijoje priėmė nutarimą, kuriuo paprašė Seimo ir JAV Lietuvių Bendruomenės komisiją kreiptis į Seimą „su prašymu priimti pataisas pilietybės įstatyme leidžiant išlaikyti Lietuvos pilietybę lietuvių kilmės piliečiams, turėjusiems tą pilietybę iki 1990 m. ir priėmusiems JAV pilietybę. Tai sudarytų sąlygas lietuvių kilmės piliečiams grįžti nuolatiniam gyvenimui į Lietuvą.“

Į 2000 m. pavasarį posėdžiavusios Komisijos darbotvarkę buvo įrašyti Lietuvos pilietybės klausimai. Posėdyje kalbėjo JAV LB XV Tarybos prezidiumo pirmininkas Donatas Skučas: „Kaip jūs žinote, nuo 1995 m. atvyko labai daug teisėtai gyvenančių Lietuvos piliečių. Mūsų dideliam nustebimui, jie reiškia norą ne tik priimti JAV pilietybę, bet ir likti Lietuvos piliečiais. Iškyla keletas problemų. Jeigu jie, priimdami JAV pilietybę yra išbraukiami iš Lietuvos piliečių sąrašo, tai jiems palieka blogą įvaizdį. Kitaip sakant, jie yra atstumti. At-

* *Ten pat, l. 14.*
** *Ten pat, l. 14.*
*** *Ten pat, l. 12.*
**** *Ten pat, l. 15.*

siminkite, tai Lietuvos dalis. Jie veža savo vaikus į šeštadienines mokyklas, jie prisideda, kaip minėjau, prie visuomeninio gyvenimo. Svarbiausia, jie nėra užmiršę Tėvynės Lietuvos. Savo finansais ir darbais jie remia gimines Lietuvoje, jie remia lietuviškas institucijas. Kaip gerbiamas pirmininkas F. Palubinskas paminėjo šįryt, lietuvių tauta nėra tokia didelė, kad ji galėtų sau leisti atstumti dalį tautos.“*

2000 m. rugpjūčio 12 d. susirinkusi į posėdžius Komisija vėl svarstė dvigubos pilietybės klausimą ir priėmė rezoliuciją „Dėl dvigubos pilietybės“. Rezoliucijoje pažymima, „kad Lietuvos Respublikos pilietybės netekimas komplikuoja asmens ir Lietuvos santykius, neduoda naudos Lietuvos Respublikai ir mažina Lietuvos Respublikos piliečių skaičių.“ Todėl Komisija „kreipiasi į Pilietybės reikalų komisiją ir Lietuvos Respublikos Seimą, ragindama kuo greičiau priimti Pilietybės įstatymo pakeitimo įstatymą, kuris lietuvių kilmės Lietuvos Respublikos piliečiams, išvykusiems iš Lietuvos po 1990 m. kovo 11 d., nepanaikintų Lietuvos Respublikos pilietybės jokiu atveju, o priėmusieji kitos valstybės pilietybę nebūtų laikomi praradę Lietuvos Respublikos pilietybę.“**

Panašios rezoliucijos buvo priimamos ir vėlesniuose Komisijos posėdžiuose.

2002 m. rezoliucijoje „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo“ buvo pritarta Seimo nario Armino Lydekos įregistruotam ir pateiktam Seimui svarstyti Pilietybės įstatymo pakeitimo įstatymo projektui Nr. IXP-1473. Lietuvos Respublikos įstatymas, kuriame buvo suteikiama galimybė lietuvių kilmės asmenims išlaikyti Lietuvos Respublikos pilietybę įsigijus kitos valstybės pilietybę, įsigaliojo nuo 2003 m. sausio 1 d. Tačiau Seimo narių grupei pateikus Konstituciniam Teismui prašymą ištirti, ar Pilietybės įstatymo nuostatos neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai, 2006 m. lapkričio 13 d. Konstitucinis Teismas pripažino, kad kai kurios įstatymo nuostatos prieštarauja Konstitucijai.

Pilietybės įstatymai yra labai svarbūs kiekvienai valstybei. Prieštaraujančiu Lietuvos Respublikos Konstitucijai pripažinus įstatymą, kuris suteikė lietuvių kilmės asmenims dvigubos pilietybės teisę, kilo daug įvairių rimtų problemų. Pavyzdžiui, dvigubą pilietybę turintis Rusijos pilietis galėtų tarnauti Lietuvos kariuomenėje. Lietuvai galbūt reikėtų sekti JAV pavyzdžiu, kuri dvigubos pilietybės nepripažįsta, tačiau ją toleruoja. Reikalui iškilus visada būtų galima pasielgti kaip valstybei tinkamiausia. Kita vertus, išeivijos lietuviai yra įskaudinti griežto įstatymo, kuris įgijusiajam kitos valstybės pilietybę reikalauja per 30 dienų sugrąžinti Lietuvos Respublikos pasą. Ar iš tikrųjų toks įstatymas yra būtinas? Juo tik dar labiau suerzinami mūsų tautos žmonės.

Kultūra

Bendradarbiavimas kultūros srityje yra ypač svarbus išeivijos lietuviams, nes tai ne tik kelia kultūrinės veiklos lygį, bet ir stiprina užsienio lietuvių dvasinę būklę. JAV LB kultūrinis bendradarbiavimas labai pagerėjo pradėjus veikti Seimo ir JAV Lietuvių Bendruomenės komisijai. Pirmasis bandymas buvo Pirmosios lietuviškos knygos minėjimas. Su Lietuvos pagalba surengti minėjimai Jungtinėse Amerikos Valstijose vyko be priekaištų. Kultūros reikalų darbo grupės pastangomis buvo nuveikta ir kitų reikšmingų darbų: išspausdintas Niuberio (Newberry) bibliotekos retų lietuviškų knygų katalogas, išleista pirmoji Amerikos lietuviška knyga. Minėjimai buvo plačiai aprašyti JAV lietuvių spaudoje ir įvairiuose leidiniuose. Komisija skatino ir toliau rengti panašius projektus, taip pat pabrėžė, kad yra svarbu tęsti Lietuvos kultūros paveldo virtualią parodą internete.

Komisija rūpinosi lietuvių etninės kultūros išlaikymu ir siūlė įsteigti Lietuvių etninės kultūros puoselėjimo fondą, kurio tikslas būtų rūpintis lietuvių kalbos vartojimu ir gryninimu, puoselėti tautines dainas ir šokius, tautodailę, padėti atgaivinti ir palaikyti lietuvybę ir lietuvių kultūrą svetimų kultūrų nustelbtose Lietuvos žemėse bei už Lietuvos ribų

** Ten pat, l. 25.*

*** Seimo ir JAV Lietuvių Bendruomenės atstovų komisija. Komisijos 1–5 posėdžiuose priimtos rezoliucijos // LRSA, f. 2, ap. 4, b.1260, l. 28.*

gyvenančių mūsų tautiečių sąmonę. Paraginta Komisijos, Kultūros ministerija įsipareigojo prenumeruoti „Draugą“ Lietuvos bibliotekoms.

Komisijos 2000 m. kovo 10 d. priimtoje rezoliucijoje „Dėl bendradarbiavimo kultūros srityje“ dėkojama Lietuvos Respublikos kultūros ministerijai ir Dailės muziejui, kad paroda „Sugrįžusi išeivijos dailė“ buvo įtraukta į Nepriklausomybės atkūrimo dešimtmečio renginių ciklą ir iškilmingai atidaryta 2000 m. kovo 12 d. Padėka pareikšta abiem M. K. Čiurlionio galerijoms Čikagoje už per keturiasdešimt metų sukauptus dailės darbus, taip pat prašoma, kad „M. K. Čiurlionio galerijoje Kaune būtų įrengtos salės nuolatinei JAV lietuvių dailininkų darbų ekspozicijai, darbai būtų restauruoti, o neeksponuojami darbai laikomi tinkamose saugyklose.“*

Komisijos posėdžiuose taip pat buvo svarstomi archyvų reikalai. Pasirašyta Lietuvos archyvų departamento ir JAV Lietuvių Bendruomenės Krašto valdybos sutartis. Komisija siūlė parengti ilgalaikę dokumentų saugojimo ir tvarkymo programą, taip pat sukurti vaizdajuostę, kuri supažindintų JAV lietuvius su Lietuvos archyvais. Išeivijos archyvų reikalais į JAV buvo atvykęs Lietuvos archyvų departamento direktorius Vidas Grigoraitis.

Šio straipsnio pradžioje minėjau, kad pradėjus Komisijos darbą platesnis naudojimasis internetu buvo naujiena. Svarstydami kultūrinius reikalus, turėjome daug idėjų, kaip naują technologiją panaudoti bendradarbiavimui, tačiau buvo sunku įsivaizduoti, kaip tai įgyvendinti. Po dvidešimties metų viskas akivaizdžiai pasikeitė. Galime skaityti laikraščius, sekti politines žinias už Atlanto ir visame pasaulyje, stebėti Lietuvos televiziją, klausytis muzikos ir rasti daug įvairios informacijos. Labiausiai buvau nustebinta, kai netikėtai radau programą – galima automobiliu pasivažinėti po įvairias Lietuvos vietoves. Keliauti reikia tik iki kompiuterio.

Jeigu pasaulis būtų aiškus, meno nebūtų. Alberas Kamiu (Albert Camus).

Lietuvos Respublikos Seimo ir JAV Lietuvių Bendruomenės komisijos pirmininkai, nariai. Pirmoje eilėje: Vaclovas Karbauskis, Rūta Žilinskienė, Liūda Rugienienė, Feliksas Palubinskas, Regina Narušienė, Nijolė Ambrazaitytė; antroje eilėje: Vita Stanevičienė, Gediminas Leškys, Elena Vidugirienė, Vytautas Vidugiris, Dalia Puškorienė, Jurgis Razma, Vytas Maciūnas, Saulius Pečeliūnas, Balys Gajauskas, Ignacas Uždavinys, Romualdas Ozolas.

** Ten pat, l. 2*

EIMANTAS GRAKAUSKAS

NACIONALINĖ AGRARINĖ POLITIKA. RAIDA IR ATEITIS

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio nacionalinės agrarinės politikos ir agrarinės reformos vertinimai

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis, atvedęs Tautą į Nepriklausomybę, veikė vadovaudamasis savo politine programa. Stipriausia ir organizaciniu požiūriu pajėgiausia Sąjūdžio dalis – Lietuvos žemdirbių sąjūdis – savo pirmajame suvažiavime 1989 m. vasario 25–26 dienomis patvirtino Lietuvos kaimo atgimimo programą*. Ši programa tapo Lietuvos žemės ūkio ir kaimo reformos politiniu pagrindu. Sąjūdis, eidamas į rinkimus, kartu su nepriklausomos Lietuvos Respublikos atkūrimo programa 1990 m. vasario 3 d. konferencijoje „Lietuvos kelias“ Tautai pristatė ir Lietuvos nacionalinės agrarinės politikos metmenis**.

Sąjūdžio valdžia suformavo ir įgyvendino naują nepriklausomos Lietuvos valstybės agrarinę politiką, kurios pradinė, esminė ir svarbiausia dalis buvo agrarinė reforma ir jos įgyvendinimas.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos parengtame nepriklausomos Lietuvos valstybės pagrindų formavimo dokumentų rinkinyje buvo ir bendrosios Lietuvos ekonomikos programos projekto pagrindu parengta Agrarinės reformos programa, pristatyta 1990 m. lapkričio 30 d. plenariniame posėdyje***. Kaip mokslinio tyrinėjimo objektas, metodologiniu aspektu turinti pažintinės, analitinės ir lyginamosios vertės ir reikšmės, ši programa tirta ir analizuota teisiniu, ekonominiu ir socialiniu lygmenimis šio straipsnio autoriaus monografijoje „Agrarinė teisė“****.

Agrarinės reformos – agrarinės politikos, ekonominės strategijos ir teisinės taktikos – pagrindiniai tikslai buvo šie:

Lietuvos žemės ūkio denacionalizacija (desovietizacija) nuosavybės teisių restitucijos ir valstybinio turto privatizavimo pagrindais;

Lietuvos žemės ūkio, grindžiamo privačios nuosavybės teise ir asmens ūkinės veiklos laisve bei iniciatyva ir veikiančio rinkos ekonomikos sąlygomis, sukūrimas;

valstybinio agrarinės veiklos teisinio reglamentavimo bei žemės ūkio ir maisto produktų gamybos palaikymo sistemos sukūrimas ir nuoseklus, nuolatinis jos įgyvendinimas;

kaimo socialinės plėtros – gyvybingumo (atsinaujinimo) ir etninės kultūros puoselėjimo, ekologiško ir profesionalaus ūkininkų šeimos ūkio išvystymo, kraštovaizdžio ir biologinės įvairovės išsaugojimo – nuoseklios strategijos sukūrimas, nuolatinis atnaujinimas ir įgyvendinimas.

Šių tikslų siekta ir jie įgyvendinti vadovaujantis 13-ka agrarinės reformos įstatymų. Lietuvos Respublikos naujos agrarinės politikos įgyvendinimo priemonės – agrarinės reformos

* *Lietuvos žemdirbių sąjūdžio programiniai dokumentai. Vilnius, Kaunas, 1989, p. 3–14; Kaimas lūžio metais: LŽS idėjų ir veiksmų dvidešimtmetis. Kaunas, 2008, p. 402–426.*

** *Grakauskas E. Kelias į agrarinę reformą. Vilnius, 1992, p. 28–31.*

*** *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos (I šaukimo) antroji sesija. Stenogramos, t. 21, Vilnius, 1992, p. 168–171.*

**** *Grakauskas E. Agrarinė teisė. Vilnius, 2009, p. 82–86.*

1. PAŽEISTAS ESMINIS, YPAČ SVARBUS DALYKAS – ŽMOGAUS SOCIALINIŲ TEISIŲ (TEISĖTŲ LŪKESČIŲ) IR EKONOMINIO EFEKTYVUMO (STABILAUS ŠALIES ŪKIO) PUSIAUSVYROS NUSTATYMAS IR IŠLAIKYMAS, RESTITUCIJOS IR PRIVATIZACIJOS LAIPSNIO (GYLIO IR PLOČIO), T. Y. LYGIO, TEISINĖ IR EKONOMINĖ BEI SOCIALINĖ PUSIAUSVYRA.

2. ATSISAKYTA LIETUVOS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS DEKLARUOTŲ VERTYBIŲ: ĮSTATYMŲ VIRŠENYBĖS IR NACIONALINĖS TEISĖS SISTEMOS NORMŲ PASTOVUMO BEI STABILUMO IŠLAIKYMO PRINCIPŲ.

3. IŠ LIETUVOS KAIMO ŽMONIŲ ATIMTA TEISĖ ORIAI GYVENTI: DIRBTI, AUGINTI VAIKUS, SENTI, TURĖTI SIELOS RAMYBĘ IR ŪKININKŲ KARTŲ KAITĄ.

ir keturių jos sudedamųjų dalių sisteminė lyginamoji ir kritinė analizė iki šiol atliekama įvairiais moksliniais, metodologiniais pagrindais ir net įvairiais politiniais tikslais. Kiek įmanoma nešališkai Sąjūdžio agrarinę politiką analizavo ir aprašė kolega, bendražygis, Nepriklausomybės Akto signataras prof. Mečislovas Treinys*. Ši tema nagrinėta ir šio straipsnio autoriaus monografijoje „Agrarinė teisė“**. Įvairiais aspektais, atsižvelgiant į kritinę šių dienų kaimo būklę, pradinė valstybės agrarinė politika analizuota ir vertinta Lietuvos mokslų akademijoje 2014 m. vasario mėnesį vykusioje konferencijoje „Kaimo kelias“. Išnagrinėjus Sąjūdžio agrarinę politiką ir vėliau 20 metų vykdytą kaimo nykimo skatinimo politiką, buvo suformuoti grįžimo nuo beatodairiško Europos Sąjungos (ES) bendrosios žemės ūkio politikos (BŽŪP)*** vykdymo prie Lietuvos nacionalinės agrarinės politikos prioritetų kriterijai.

Prieš ketvirtį amžiaus Lietuvos žemdirbių sąjūdžio suformuotos ir Lietuvos valstybės institucijų vykdant agrarinę reformą įgyvendintos agrarinės politikos pagrindiniai teigiami rezultatai yra šie:

1. Įtvirtinus socialiniu ir teisiniu aspektu užtikrintas ekonomines laisves, svarbiausią ūkinio savarankiškumo ir nepriklausomumo pagrindą, garantuotas privačios žemės ūkio veiklos atsikūrimas.

2. 1991–1995 metais įgyvendintos agrarinės reformos pirmoji (žemės ūkio įmonių turto privatizacija) ir antroji (naujų įvairaus teisinio statuso žemės ūkio įmonių įsikūrimas) dalys.

3. Suformuota (1990 m.) ir iki 1995 m. įgyvendinta Lietuvos agrarinės politikos pradinių ekonominių ir teisinių priemonių sistema.

4. Agrarinės politikos trečiosios (nuosavybės teisių restitucija) ir ketvirtosios (žemės reforma) dalių įgyvendinimas nuo 1993 m. tęsiamas jau daugiau kaip 20 metų, formaliai tvarkant, o faktiškai ir iš tiesų darkant (stabdant, plečiant, gerinant) Nuosavybės teisių atkūrimo ir Žemės reformos įstatymus bei sabotuojant jų įgyvendinimo procesus. Todėl šios agrarinės reformos dalys neužbaigtos iki šiol.

5. Šių dienų pasaulio ekonomikos krizę atlaikęs Lietuvos agrarinis ūkis sėkmingai įveikė jos padarinius ir yra geriausiai vertinamas kaip patikimiausias kreditinių (paskolinių) santykių partneris bankinėje sistemoje.

Šios aplinkybės patvirtina, kad agrarinis ūkis ir kaimas buvo ir gali išlikti Tautos etninio kamieno išsaugojimo ir egzistencijos užtikrinimo pagrindu. Agrarinės reformos įstatymais įgyvendintos Sąjūdžio agrarinės politikos nuostatos, įtvirtintos Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos parengtoje Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, kurią Lietuvos Respublikos piliečiai priėmė 1992 m. spalio 25 d. referendume, tapo konstitucinėmis ir turėtų būti privalomos vykdyti valstybės institucijoms, įgyvendinančioms šiuolaikinę, naują nacionalinę agrarinę politiką.

Konstatuotini trys pagrindiniai nutolimo nuo Sąjūdžio valdžios įgyvendintos agrarinės politikos dalykai, virtę (vartojant ES politikos terminiją) „ramsčiais“ (blogio stulpais):

1. Pažeistas esminis, ypač svarbus dalykas – žmogaus socialinių teisių (teisėtų lūkesčių) ir ekonominio efektyvumo (stabilaus šalies ūkio) pusiausvyros nustatymas ir išlaikymas, restitucijos ir privatizacijos laipsnio (gylio ir pločio), t. y. lygio, teisinė ir ekonominė bei socialinė pusiausvyra.

2. Atsisakyta Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos deklaruotų vertybių: įstatymų viršenybės ir nacionalinės teisės sistemos normų pastovumo bei stabilumo išlaikymo principų.

3. Iš Lietuvos kaimo žmonių atimta teisė oriai gyventi: dirbti, auginti vaikus, senti, turėti sielos ramybę ir ūkininkų kartų kaitą.

* *Treinys M. LŽS: ištakos ir sūkuriai // Kaimas lūžio metais, 2008, p. 9–210.*

** *Grakauskas E. Agrarinė teisė, p. 82–86.*

*** *ES teisės įvadas. Vilnius, 1999; LT ES skyrius 0, t. 40, p. 269–330; Grakauskas E. Agrarinė teisė, p. 519–592.*

Agrarinės politikos raida pasibaigus Sąjūdžio valdymo laikotarpiui

Atkurtos valstybės politinių, ekonominių ir teisinių pagrindų kūrimo bei nacionalinio privataus agrarinio ūkio ir kaimo gyvensenos išsaugojimo pamatiniai darbai nuo 1993 m. pakrypo į politinę kairę (tarptautinė socialdemokratija), nuo 1996 m. – į politinę dešinę (internacionalinio konservatizmo), ir taip du dešimtmečius, prasiskiedę liberalizmu, iki šiol yra siūbuojančio, nykstančio būvio. Be tvirtų (trimis Gedimino stulpais paremtų) politinio, ekonominio ir teisinio turinio pamatų bet koks Tautos, jos ūkio, kaimo ar miesto gyvenimo ir ateities statinys yra laikina (kiaurai perpučiama vyraujančių visų krypčių vidaus ir išorės politinių vėjų ir interesų) pašiūrė, neturinti nei reikiamo juridinio statuso (teisėto būvio), nei būtino ekonominio pagrindo (ūkinio stabilumo). Tautos Sąjūdžio atrofija ir nunykimas – didelė nelaimė, nes neliko (nesusiformavo) efektyvios visuomeninės valdžios veiklos kontrolės. Sąjūdžio sukurtos kaimo savivaldos organizacijos nutildytos dar kairiųjų politinių jėgų lyderio, Nepriklausomybės Akto signataro Algirdo Mykolo Brazausko valdymo laikais (dotacijos iš biudžeto, lyderiai – stambūs žemvaldžiai arba jų statytiniai). Nacionalinės agrarinės politikos atsisakymas buvo specialiai parengta strateginė akcija pagal išsamų ilgalaikį planą – pereiti prie ES BŽŪP ir ateityje vadovautis tik juo. Taip valdžios ešelonas pasidarbavo iš peties ir ant europinės (siauros) vėžės atvairavo į kaimo bei agrarinio ūkio nunykimą ir net naikinimą. Vien tik per pastarąjį dešimtmetį (2004–2013 m.) Lietuvos kaimas prarado daugiau kaip 94 tūkst. melžiamų karvių, daugiau kaip 250 tūkst. kiaulių ir net 25 tūkst. arklių. Bulvių auginimas nuo 136 tūkst. ha 1997 m. sumažėjo iki 32 tūkst. ha 2012 m. Ekologiniai ūkiai nyksta*. Dingo agrarinio verslo partnerystė kaime (talka)**.

Kaimo ir žemės ūkio veiklos sunykimo ir praradimų išklotinė ilga ir nesibaigianti. Kiekvienas Lietuvos žmogus individualiai gali šį juodąjį sąrašą patikslinti ir pratęsti. Iš šešių esminių, itin skaudžių, labai žalingų praradimų – blogio grupių – pabrėžtinos keturios:

1 grupė. Nacionalinės agrarinės politikos nebuvimas ir nekritiškas (aklas) ES BŽŪP vykdymas sudarė sąlygas kaimo gyvensenos sunaikinimui – duodamos piniginės išmokos už žemės ūkio produktų negaminimą, už sodybinės žemės užsodinimą mišku, už išankstinį pasitraukimą iš agrarinės veiklos***.

Rezultatas: 1) dauguma vyresniojo amžiaus smulkiųjų ūkininkų atsisakė amžiais puoselėto pragyvenimo būdo – savo rankų darbo rezultatų ir gyvena iš gaunamų išmokų ir pensijų; 2) tokių buvusių ūkininkų vaikai išvyko gyventi į miestus ir į užsienio šalis. Iš 1993 m. gyvenusių daugiau kaip 1 mln. kaimo gyventojų neliko nė pusės****.

2 grupė. Valstybės nacionalinius interesus atitinkančios realios agrarinės politikos nebuvimas ir visiškas (trumparegiškas) pasikliovimas ES BŽŪP sudarė sąlygas ištisų kaimo teritorijų ištuštėjimui dėl šių priežasčių: 1) privatizuotų žemės ūkio bendrovių (ŽŪB) turtą tyliai ar darydami psichologinį ir piniginį spaudimą supirko ir įmones užvaldė buvę okupacinio laikotarpio kaimo elito atstovai ir turto perpardavinėtojai užsienio šalių įmonėms; 2) pasitraukusių (iš anksto) iš žemės ūkio veiklos ūkininkų žemė taip pat atiteko susiformavusiems stambiesiems ūkiams arba įmonėms (žemė buvo nupirkta ar išnuomota).

Rezultatas: 1) stambūs dvarų (latifundijų) tipo ūkiai bei įmonės (AB, UAB, ŽŪB) ir užsienio kapitalo bendrovės, sudarantys tik daugiau kaip 2 proc. visų ūkių, šiuo metu jau valdo nuosavybės ir nuomos teise beveik 50 proc. visos šalies žemės ūkio paskirties žemės. Tačiau šie ūkiai / įmonės nepagamina nė pusės šalyje gaminamų žemės ūkio produktų; 2) iki 80 proc. ES paramos tiesioginių išmokų atitenka stambiesiems ūkiams / įmonėms*****. Stambieji žemvaldžiai gautas šimtatūkstantines pinigų sumas panaudoja žemei pirkti, žemės ūkio technikai įsigyti ir produktų gamybai plėtoti. Galutinis jų veiklos rezultatas – milijoninis pelnas; 3) daugiau kaip 100 tūkst. ūkininkaujančių asmenų nė nesikreipia dėl

* *www.vic.lt*

** *Treinys M. Tautos galia. Vilnius, Mintis, 1990.*

*** *Lietuvos kaimo plėtros programos (LKPP) 2007–2013 m. strategija ir LKPP 2007–2013 m.*

**** *www.statistikos-departamentas.lt, gyventojų surašymo duomenys.*

***** *Sambūris „Patirtis“, 2013 m. rugsėjo 30 d., p. 2.*

paramos, negauna paskolų apyvartinėms lėšoms iš bankų, tačiau net ir tokiomis drastiškomis sąlygomis vis dar pagamina 63 proc. visų žemės ūkio produktų*.

3 grupė. Valstybės interesus atitinkančios, aprūpinimo maisto produktais ir agrarinėmis žaliavomis pagrįstos nacionalinės agrarinės politikos nebuvimas sudarė sąlygas prarasti agrarinio ūkio gamybos ekonominį gyvybingumą ir kilti grėsmei, kad nesugebėsime apsirūpinti Tautos gyvybiniam potencialui apsaugoti reikalingais maisto produktais.

Rezultatas: 1) iš 1993 m. įregistruotų 4 275 ŽŪB šiuo metu produktus gamina tik apie 200 (dauguma nutraukė veiklą, bankrutavo); 2) iš 479 tūkst. sodybinių ūkių (asmeninių pagalbinių ūkių) šiuo metu liko 106 tūkst., kuriuose gyvena tik senukai pensininkai ir neįgalūs asmenys**; 3) iš dar 2001 m. veikusių 197 tūkst. ūkininkų šeimų ir kitų Registrų centre registruotų visų rūšių ūkių liko tik 115,5 tūkst., iš jų politiko, ūkininko Kazio Starkevičiaus teigimu, aktyviai veikia tik 60 tūkst. ūkių***.

4 grupė. Nedemokratiška ir nekorektiška (visaverčio atstovavimo Tautai neatitinkanti) dvipartinio dominavimo (su satelitais) valdžios politinė sistema, veikianti be nacionalinius interesus atitinkančios agrarinės politikos, padarė Lietuvos kaimui ir agrariniam ūkiui tokią žalą: 1) sužlugdytas kaime besikuriantis smulkusis ir vidutinis verslas (nunyko sodybiniai (asmeniniai pagalbiniai) ūkiai, uždarytos mažos produktų perdirbimo ir supirkimo bei pardavimo ir aptarnavimo paslaugų bei kitos įmonės). Ūkininkai išstumti iš produkcijos perdirbimo, prekybos ir aptarnavimo paslaugų įmonių veiklos. Agrarinio ūkio produktų supirkimą, perdirbimą ir pardavimą monopolistiškai, iš esmės neteisingai, ciniškai nepadoriai ir diktatoriškai valdo prekybos konglomeratai. Visiškai paminami teisėti šių produktų gamintojų interesai ir lūkesčiai. Valstybės institucijos – kaimo (silpnosios šalies) interesų negina; 2) įsigalėjo stambus monopolistinis (gniuždantis ir naikinantis smulkųjį kapitalą ir konkurenciją) kapitalas. Smulkieji ūkininkai neprileidžiami įsigyti žemės savo ūkių plėtrai; 3) sužlugdytas vieno iš Lietuvos žemdirbių sąjūdžio lyderių, signataro prof. M. Treinio dar 2006 m. propaguotas tikslas – išsaugoti tradicinę kaimo sanklodą plėtojant kaimo veiklos įvairinimo politiką, apimančią daugiafunkcio ūkininkavimo turinyje esančių privalumų daugetą****.

Žemdirbių piketas prie Aukščiausiosios Tarybos. „*Atgimimo*“ archyvas.

Rezultatas: 1) susidarė didžiulė socialinė atskirtis. Bendruomenes sudaro tik dvi skirtingos, nesąveikaujančios dalys: neturtėliai ir turtingieji; 2) stambusis kapitalas (ūkiai (dvarai), įmonės (korporacijos), iš viso 309) susilieja su šalies valdančiųjų sluoksniu ir veikia tik savo interesų naudai.

Svarbiausios yra dar dvi blogio grupės:

pirma, visiškai nekonkurencingas agrarinis ūkis ir galimybių pasipriešinti kitų ES valstybių agrarinio ūkio diktatui nebuvimas;

antra, absoliučiu tapęs agrarinio ūkio ir kaimo veiklos valstybinis administravimas ir kaimo savireguliacijos ir savivaldos atrofija.

Visa tai pagrindžia ir charakterizuoja padrika, nenuosekli, paini, besidubliuojanti su ES teisės aktais ir prieštaringa agrarinės teisės sistema. Turinti būti tvarkos ir darnos pagrindu, nacionalinė agrarinė teisė – priešingai – yra netvarkos, piktnaudžiavimo, prievartos ir net smurto šaltinis. Apie kaimo interesų teisinę gynybą neverta net kalbėti.

* *Žemės ūkis tapo aukso kasyklomis saujelei Lietuvos išrinktųjų // Laikraštis 15min.lt, 2013 m. gruodžio 4 d.*

** *www.statistikosdepartamentas.lt, gyventojų surašymo duomenys.*

*** *Lietuvos kaimas sėdi ant tiksinčios bombos // Laikraštis 15min.lt, 2013 m. lapkričio 6 d.*

**** *Treinys M. ir kiti. Lietuvos kaimo deagrarizacija ir daugiafunkciškumo sąsajos // Žemės ūkio mokslai, 2006, Nr. 1.*

Tautos intelektualų pozicija

Praėjus porai metų po įstojimo į ES, negatyvius veiksmus ir pradėjusius formuotis žalingus reiškinius kaime jau fiksavo Tautos intelektualų, mokslo ir kultūros atstovai.

Įsisteigė sambūris „Tėviškės žemė“, jo 2006 m. kovo 17 d. priimtoje programoje fiksuotas Lietuvos kaime pasireiškiančių negatyvių tendencijų daugetas, pabrėžta Lietuvos žemdirbių sąjūdžio agrarinės politikos kelto gyvybingo kaimo idealo – ūkininkų šeimos ūkio – svarba, numatyti uždaviniai ir priemonės padėčiai taisyti.

PRAĖJUS PORAI METŲ PO ĮSTOJIMO Į ES, NEGATYVIUS VEIKSMUS IR PRADĖJUSIUS FORMUOTIS ŽALINGUS REIŠKINIUS KAIME JAU FIKSAVO TAUTOS INTELEKTUALŲ, MOKSLO IR KULTŪROS ATSTOVAI.

Apie kovą su šliaužiančiomis ir augančiomis negerovėmis, stumiančiomis Lietuvą į Europos provinciją, prabilo nacionalinio pasipriešinimo judėjimas „Žalgiris“. 2008 m. Vilniuje jis paskelbė manifestą „Tyla prieš audrą“, kurio nuostatos aktualios ir svarbios iki dabar*. Šio judėjimo sudaryta Lietuvos kaimo išlikimo tarybos iniciatyvinė grupė (17 mokslo, kultūros, kaimo bendrovių atstovų) 2008 m. liepos 16 d. paskelbė pareiškimą „Lietuvos kaimas šaukiasi pagalbos“**.

Valstybės institucijoms nekreipiant dėmesio ir valstybei toliau žengiant kaimo gyvensenos naikinimo keliu ir net ruošiantis laisvam žemės pardavimui užsieniečiams, Tautos intelektualioji dalis ypač suaktyvėjo 2013 m. Sambūris „Patirtis“ 2013 m. kovo 16 d. pareiškimu „Išsaugokime Lietuvos žemių vientisumą, stiprinkime šeimos ūkių kaimą“ (15 mokslo, meno inteligentijos atstovų) kreipėsi į Respublikos Prezidentą, Seimo Pirmininką, Ministrą Pirmininką***. 2013 m. rugsėjo 21 d. pareiškimu „Šauksmas – užsienio kapitalo statytiniai Lietuvoje supirkinėja pažangiausias ŽŪB ir įmones“ 17 mokslo, kultūros ir meno atstovų vėl kreipėsi į valdžios „viršutinę triadą“****.

2013 m. rugpjūčio 22 d. buvo įregistruota referendumo „Tautos valia“ iniciatyvinė grupė (31 narys), pateikusi konstitucinio įstatymo projektą – pakeisti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 9, 47 ir 147 straipsnių nuostatas*****. Surinkus daugiau kaip 320 tūkst. piliečių parašų, pagaliau po grumtynių su politinėmis partijomis ir Vyriausiąja rinkimų komisija šis projektas pasiekė Seimą. Tačiau dėl organizuotos antipropagandos ir net bauginimo priemonių šis referendumas buvo sužlugdytas.

Lietuvos žemdirbių sąjūdžio narių sudaryta iniciatyvinė grupė 2013 m. spalio 8 d. pareiškimu „Dėl kaimo ateities“ (28 mokslo ir kaimo bendruomenių atstovai) kreipėsi į Seimą ir Vyriausybę******. Piliečių forumas „Už valstybę be melo“, 2014 m. vasario 9 d. susirinkęs Vilniuje, kreipėsi į Seimą dėl neeilinės sesijos sušaukimo dėl trijų nutarimų: dviejų referendumų (dėl Konstitucijos trijų straipsnių pakeitimo ir dėl euro įvedimo) surengimo bei apkaltos Konstitucinio Teismo teisėjams pradėjimo*******. Deja, ir ši intelektualų pozicija nebuvo palaikyta.

Šių ir daugelio kitų Tautos iniciatyvų („Savastis“, „Pro Patria“, „Alkas“ ir kt.) kritinė dozė mobilizavo dar likusį gyvą Lietuvos žemdirbių sąjūdžio Tarybos aktyvą. Lietuvos žemdirbių sąjūdžio 25-mečio proga Lietuvos mokslų akademijoje buvo surengta mokslinė praktinė konferencija „Kaimo kelias“********.

Prielaidos naujai nacionalinei agrarinei politikai formuoti

Pasaulio civilizacijos egzistencinės krizės akivaizdoje valstybė ir Tauta atsiduria ties katastrofos riba. Visuomenė stipriai išvarginta (psichologiškai, materialiai ir morališkai).

Todėl, mūsų įsitikinimu, valstybėje būtinas kardinalus virsmas. Reikalinga įgyvendinti naują valstybės išgyvenimo politinę ideologiją. Tautos stiprybės šerdis ir pagrindas turi būti kaimo gyvensena, bendruomenių išsaugojimas, kamieninės tautos ląstelės – ūkininkų šeimos ūkių, tradicinių kaimo, tautinių amatų išsaugojimas ir puoselėjimas.

Lietuvos valdžia nuo įstojimo į ES visiškai pasikliauja BŽŪP ir valstybės interesams atstovaujančios nacionalinės agrarinės politikos nebeturi. Įgyvendinant BŽŪP iki šiol buvo ir yra nuosekliai ardomas buvusių sovietinio bloko šalių ES valstybių narių agrarinis ūkis,

** Laikraščio „Respublika“ 2008 m. priedas „Žalgiris“, Nr. 1.*

*** Laikraščio „Respublika“ 2008 m. priedas „Žalgiris“, Nr. 19.*

**** Laikraštis „Žalioji Lietuva“, 2013, Nr. 3, p. 7, 15.*

***** Dokumentas iš asmeninio archyvo.*

****** www.alkas.lt, 2013 08 01.*

******* Dokumentas iš asmeninio archyvo.*

******** Dokumentas iš asmeninio archyvo.*

********* Organizatoriai: Lietuvos mokslų akademija, Aleksandro Stulginskio universitetas ir Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarų klubas. Konferencija vyko 2014 m. vasario 26 d. Joje skaityti pranešimai, vykusios diskusijos ir priimti dokumentai nepublikuoti, visuomenei nežinomi ir neprieinami.*

ES valstybių įstatymais reguliuojamų žemės ūkio paskirties žemės pardavimo/nepardavimo sąlygų suvestinė

Eil. Nr.	Šalis	Institucijos: prašymams priimti, patikrai, leidimams išduoti, sandoriams tvirtinti	Apribojimai dėl teritorijų planavimo ir statybų	Apribojimai draudimams		Apribojimai įsigyti ŽŪPŽ						Neleidžiama įsigyti ŽŪPŽ	Reikalavimai pateikti: veiklos planus, finansinius išteklius, žemės įsigijimo sąlygas ir kt.	Reikalavimai pateikti ryšio su šalimi įrodymus, gyventi šalyje nustatytą laiką	Maksimalūs perleidžiamos žemės plotai	Perleidimas aukciono tvarka	Apribojimai perleisti įsigytą žemę				Pastabos
				Pasienio zonos	Saugomos teritorijos	Tik ūkininkams	Atstumams tarp valdų	Žemės dirbimas iki pirkimo	Kvalifikaciniai reikalavimai	Įmonės registracija šalyje	Kiti apribojimai						Perleidimo laiko ribojimai	Perleidimas gretimam savininkui	Paveldėtos žemės perleidimas valstybei	Valstybės pirmumo teisė įsigyti žemę	
1	Airija	+	+								+										
2	Austrija	+				+	+	+	+	+			+	+							Lengvatos atskiroms valstybėms
3	Anglija	+										+									Nekontinentinės teisės šalis, kitų duomenų nėra
4	Belgija	+										+		+		+			+	+	
5	Bulgarija					+						+		+						+	
6	Čekija	+					+	+			+			+	+	+		+			
7	Danija						+		+		+	+		+	+		+				
8	Estija	+							+		+		+	+	+					+	
9	Graikija		+	+																	
10	Ispanija		+		+																
11	Italija	+	+																	+	
12	Kroatija											+								+	Įsigijimas tik specialaus įstatymo sąlygomis
13	Latvija	+	+	+	+			+						+						+	
14	Lenkija	+						+	+				+	+							
15	Nyderlandai	+									+								+	+	
16	Prancūzija	+	+								+									+	
17	Rumunija	+				+	+													+	Įsigijimas tik specialaus įstatymo sąlygomis
18	Slovakija					+		+						+						+	
19	Slovėnija										+								+		Lengvatos atskiroms šalims
20	Suomija								+			+		+							
21	Švedija	+	+			+			+			+		+			+				
22	Vengrija	+				+		+			+	+			+			+		+	
23	Vokietija	+										+									

Duomenys iš LR Seimo kanceliarijos Parlamentinių tyrimų departamento turimų tekstų

Sudarytojas E. Grakauskas

mažinamas agrarinio ūkio potencialas tuo silpninant konkurencijos galimybes ES rinkose. Iki šiol deklaruojama ir vykdoma ES BŽŪP gali būti prilyginama subtiliai, bet akivaizdžiai vykdomam Lietuvos nacionalinio agrarinio ūkio tradicinės sanklodos naikinimo planui. Tačiau ir Vakarų Europos ES valstybėse narėse yra susiklosčiusi ir vyrauja valstybės visapusiškai remiama tradicinė agrarinio ūkio sankloda, kurios pagrindas – nedidelių ūkių ir jų nedidelių kooperatinių įmonių bei parduotuvių, prekiaujančių savo produkcija, tinklas. Ūkininkų šeimos ūkiai, smulkusis ir vidutinis verslas yra visų senųjų Europos monarchijų nacionalinio agrarinio ūkio pagrindas. Nacionalinių idėjų laikosi anglai, danai, belgai, olandai, skandinavai ir kt. Didžiosios Britanijos karalienės sūnus, sosto įpėdinis princas Čarlzas net pabrėžia: „Kas savo šalyje nepuoselėja smulkiojo ar vidutinio žemės ūkio, tas pasmerkia valstybę žlugti“*. Net Europos Komisijos narys Dačianas Čiolosas akcentuoja, kad šeimos ūkis yra ateities agrarinio ūkio pagrindas ir turi būti skatinamas visapusiškas jo vystymasis**.

Praėjusio dešimtmečio ūkininkavimo BŽŪP pagrindais rezultatai parodė, kad:

būtina atsisakyti nepagrįsto ir nenaudingo visapusiško pasikliovimo BŽŪP nuostatomis ir tų nuostatų nekūrybiško, neatitinkančio nacionalinių interesų įgyvendinimo;

būtina nutiesti jungtį (tiltą) tarp Lietuvos atgimimo (valstybės kūrimo) laikotarpiu Sąjūdžio vykdytos agrarinės politikos ir dabartinės padėties ir įgyvendinti naują nacionalinę agrarinę politiką;

būtina į Lietuvos nacionalinę agrarinę politiką grąžinti idealizmą ir tautiškumą, nacionalinių interesų pirmumą, agrarinės veiklos ir kaimo gyvensenos prioritetus;

būtina nedelsiant politinių sprendimų pagrindu įstatymu reglamentuoti Lietuvos nacionalinio turto – žemės ūkio paskirties žemės – teisinę padėtį.

Šios keturios rezultatų grupės kartu yra esminės prielaidos grįžti prie nacionalinės agrarinės politikos.

ES BŽŪP įteisinta Europos Sąjungos steigimo sutartyje, susitarime dėl BŽŪP, Liuksemburgo (2003 m.) susitarime ir kituose bendruosius ES teisės pagrindus nustatančiuose agrarinės politikos reformavimo (pradėto 2003 m.) dokumentuose, išreiškiančiuose darnios plėtros tikslus. Atsižvelgiant į agrarinės veiklos ES teisinio ir ekonominio reguliavimo priemones ir BŽŪP tikslus***, pabrėžtini Lietuvos nacionalinės agrarinės politikos būtinumą pagrindžiantys kriterijai:

1) ES yra valstybių susivienijimas siekti bendrų ekonominių tikslų valstybių narių įvairovės pagrindu;

2) absoliutus nediskriminavimo principo taikymas reiškia, kad valstybės narės tarpusavyje taiko tas pačias bendravimo sąlygas;

3) ES nėra valstybė. Tai tik valstybių bendrija, siekianti atitinkamų valstybių narių sutartų tikslų;

4) visos ES valstybės narės turi atskirus agrarinio ūkio ir kaimo interesus bei nacionalinius agrarinės politikos prioritetus ir vykdo savarankišką valstybinę agrarinę politiką.

ES valstybių narių politinės nuostatos ir nacionalinės teisės normos įvairiai reglamentuoja žemės – valstybės suverenios teritorijos – statusą ir nacionalinio turto – žemės ūkio paskirties žemės – išsaugojimą. Išanalizavus daugumos (23) ES valstybių narių vykdomą agrarinę žemės ūkio paskirties žemės pardavimo užsienio šalių fiziniams ir juridiniams asmenims politiką ir teisinę aplinką, akivaizdi tokia padėtis: 1) dauguma valstybių turi įvairaus statuso institucijų (agentūros, komisijos, administracijos ir kt.), atsakingų už žemės pardavimo užsienio fiziniams ir juridiniams asmenims reikalų tvarkymą (paraiškų priėmimas, įsigijimo sąlygų (apribojimų) pateikimas, jų vykdymo vertinimas, leidimų išdavimas, sandorių tvirtinimas ir kt.); 2) visos valstybės, taikydamos įvairaus lygio apribojimus ir sąlygas, kontroliuoja žemės ūkio paskirties žemės perleidimą užsienio fiziniams

* *Laisvas laikraštis, 2013, Nr. 43, p. 10.*

** *Laikraštis 15min.lt, 2013 m. lapkričio 29 d.*

*** *Grakauskas E. Agrarinė teisė, p. 519–533.*

ir juridiniams asmenims; 3) net devynios valstybės praktiškai neleidžia žemės ūkio paskirties žemės, kaip nacionalinio turto, įsigyti užsienio fiziniams ir juridiniams asmenims; 4) pusė valstybių net turi įstatymų suteiktą pirmumo teisę pirkti parduodamą žemės ūkio paskirties žemę, o trijose valstybėse net užsieniečių paveldėta toje šalyje žemė privalomai perleidžiama rinkos kainomis valstybei; 5) Rytų Europos ir kitos valstybės turi specialius žemės ūkio paskirties žemės įstatymus (Vengrija, Rumunija, Kroatija, Čekija, Nyderlandai), nekilnojamojo turto įsigijimo apribojimo įstatymus (Estija, Lenkija, Austrija).

Pagrindiniai kaimo reikalų tvarkymo iššūkiai

ANALITINĖS SISTEMINĖS IR POLEMINĖS SINTEZĖS BEI ANALIZĖS PAGRINDU DARYTINA IŠVADA, KAD ESAMAS BLOGIS (PRARADIMAI IR GRĖSMĖS) SUSIDARĖ, IŠAUGO IR GRASINA NEGRĮŽTAMAIS ARBA SUNKIAI IŠTAISOMAIS ŽALINGAIS PROCESAIS DĖL DVIEJŲ ESMINIŲ PRIEŽASČIŲ.

Analitinės sisteminės ir poleminės sintezės bei analizės pagrindu darytina išvada, kad esamas blogis (praradimai ir grėsmės) susidarė, išaugo ir grasina negrįžtamais arba sunkiai ištaisomais žalingais procesais dėl dviejų esminių priežasčių:

padarytų esminių agrarinės politikos klaidų (tiksliau, jos nebuvimo) palaikant tarpvalstybinius ir vidaus ekonominius, teisinius ir kitus santykius;

nekvalifikuotos, neprincipingos ir net žalingos valstybės institucijų ir organizacijų administracinės veiklos.

Iš visų iššūkių (klaidų) pabrėžtini šie ypač žalingi valstybės institucijų darbai:

1. Pinigų mokėjimas ūkininkams už tai, kad jie negamintų žemės ūkio produktų.

2. Stambių žemės ūkio bendrovių, kitų įmonių (tarp jų ir užsienio) ir žemvaldžių ekonominis, finansinis ir teisinis protegavimas.

3. Lietuvos kaimo nacionalinės gyvensenos pagrindų, Tautos etninės kultūros pamato – ūkininkų šeimos ūkių – nepalaikymas, nerėmimas, naikinimas.

4. Lietuvos nacionalinio turto – žemės ūkio paskirties žemės – pardavimas juridinių asmenų nuosavybėn (nuo 1 000 iki 2 000 ha) ir leidimas akcinėms bendrovėms (atsisakius Sąjūdžio agrarinei politikai priešingos nuostatos) verstis agrarine žemės ūkio produktų gamybos veikla.

5. Valstybinės nenaudojamos ir apleistos žemės nepardavimas (neišnuomojimas) smulkiesiems ūkininkams dėl teisinio reglamentavimo nebuvimo.

6. Tikros, realios, laisvos konkurencijos agrariniame ūkyje ir kaime nesukūrimas, būtinų tam teisinių sąlygų nesudarymas.

7. Žemės ūkio produktų realizavimo palikimas rinkos savieigai, t. y. monopolistų savivalei.

8. Piniginių atsiskaitymų ir nacionalinės valiutos operacijų atidavimas užsienio valstybių (Skandinavijos) komerciniams bankams.

9. Žemės ūkio produktų supirkimo valstybinės sistemos dezintegracijos iracionalus vykdymas ir netvarkos, nelygiateisiškumo ir neteisėtumo šioje ūkininkams gyvybiškai svarbioje ekonominės veiklos srityje toleravimas.

10. ES struktūrinių fondų paramos (80 proc.) nekontroliuojamas atidavimas tik stambioms žemės ūkio įmonėms ir ūkininkams žemvaldžiams, paliekant be valstybės paramos ir dėmesio visą (98 proc.) šalies ūkininkiją*.

11. Nuoseklios, nekintančios ir kokybiškos agrarinio ūkio ir kaimo veiklos valstybinio teisinio reglamentavimo sistemos neįdiegimas. Chaotiška agrarinės teisės normų sistema ir nekompetentingas šių normų taikymas praktikoje.

12. Agrariniam ūkiui ir kaimo reikalams tvarkyti sukurtos milžiniškos, nevaldomos ir neprognozuojamos valstybės institucijų ir organizacijų biurokratinės mašinos alogiška, nenuosekli ir net kenksminga bei nekontroliuojama veikla.

Valstybinio reguliavimo institucijų padarytų ir toliau toleruojamų klaidų (iššūkių) sąrašas taip pat nėra baigtinis, iš tiesų jis gerokai ilgesnis. Šį iššūkių (klaidų) nacionalinį rinkinį galima argumentuoti keletu štrichų ir pavyzdžių.

* *Sambūris „Patirtis“, 2013 m. rugsėjo 30 d., p. 2.*

Pirma. Lietuvos nacionalinio turto, valstybės teritorijos ir gyvybinio Tautos potencialo (maisto ir žaliavų banko) – žemės ir kitų gamtinių išteklių – nors dar ir nelaisvas pardavimas užsienio fiziniams ir juridiniams asmenims vien tik agrariniame ūkyje jau davė tokius rezultatus: Skandinavijos šalių investicinė bendrovė „Linas Agro Group“ turi įsigijusi nuosavybės teise daugiau kaip dešimt agroverslo įmonių, iš jų „Kupiškio grūdai“, penkių rajonų šešios žemės ūkio bendrovės. Nupirktos žemės ūkio bendrovės nuosavybės teise valdo kelis tūkstančius ha žemės ūkio paskirties žemės derlingiausio Lietuvos juodžemio plotų*. Tarptautinė korporacija AB „Agrowill Group“ (didžiausia ES, valdo 32 tūkst. ha), UAB „Inreal“, UAB „Agromegment“ ir kiti užsienio kapitalo globalios veiklos sindikatai, nupirkdami Lietuvos žemės ūkio įmonių akcijas (pajus), įsigyja nuosavybės teise ir jų turtą, kurio fizinė dalis – žemės ūkio paskirties žemė. Dešimt tokių užsienio kapitalo darinių 2014 m. sausio 1 d. nuosavybės teise jau valdė 14 327 ha žemės ūkio paskirties žemės**. Užsienio šalių piliečiai ir juridiniai asmenys Lietuvoje nuosavybės teise turėjo jau 1 171 žemės sklypą, kurių tikslus bendras plotas neskelbiamas!

Šių nacionalinės agrarinės politikos nebuvimo ir valdžios daromų agrarinio ūkio ir kaimo veiklos valstybinio administravimo klaidų auka tapo ir vienas kairiųjų jėgų LKP/LDDP/SDP agrarinių lyderių, Nepriklausomybės Akto signataras Algirdas Ražauskas ir jo puoselėta bei prarasta Pakruojo rajono Žvirblionių žemės ūkio bendrovė***.

Įvairių šaltinių duomenimis, per tarpininkus ir apsimestinių sandorių pagrindu užsienio šalių fiziniams ir juridiniams asmenims jau parduota daugiau kaip 20 proc. geriausios Lietuvos žemės ūkio paskirties žemės****. Pardavimo procesas vyksta toliau, net per Varšuvos ir Stokholmo biržas. Spekuliantų valdomos konkrečios uždarosios akcinės bendrovės laisvai verčiasi žemės pirkimu, pardavimu, nuolat apie tai viešai skelbia internete ir kituose informacijos šaltiniuose. Lietuvos teisėsauga, prokuratūra ir specialiosios tarnybos iki šiol nieko nepastebi ir nieko nedaro.

Antra. Siekiant, kad žemės ūkio produktai patektų į bet kokią naują užsienio šalių rinką, reikia daugiaplanės veiklos, didelių finansinių išlaidų ir laiko sąnaudų. Esminis dalykas yra tai, kad Lietuvos žemės ūkio produktai negali konkuruoti ES ir kitose Vakarų pasaulio rinkose. Pagrindinės priežastys, esančios nuo įstojimo į ES iki dabar, – gana silpnas (materialiniu požiūriu) šalies agrarinis ūkis, mažas jo potencialas ir apimtis, o gaunama išmokų suma sudaro tik pusę tų sumų, kurias vidutiniškai gauna kitų ES valstybių narių agrariniai ūkiai. Lietuvos agrariniai ūkiai išmokų gauna net penkis kartus mažiau negu, pvz., Lenkijos ūkiai*****. Tai neginčijami faktai, patvirtinantys, kad ES BŽŪP deklaruojamas lygių galimybių principas iš tiesų neveikia ir jo nesilaikoma, jis yra tik politinės propagandos atributas. ES deklaruojamas laisvo kapitalo judėjimo principas pakeliamas į dogmatinį privalomo vykdymo lygį ir, patirdama ES spaudimą, šalis verčiama paminti dažnai priešingus savo nacionalinius interesus ir paklusti transnacionalinio globalaus kapitalo eksteritoriniam veržimuisi. Lietuvos valstybės institucijos, kaip rodo faktinė padėtis, šiam dviveidiškam šiuolaikinio modernaus liberalizmo diktatui su tariama tik propagandine „laisvosios rinkos“ reklama besąlygiškai paklūsta. Mažytės Lietuvos kukliam nacionalinio ūkio potencialui tai gresia akivaizdžia ir neišvengiama pražūtimi. Tokia agrarinio ūkio ir kaimo perspektyva kartu rodo ir valstybės raidos kryptį į nunykimą iki ES ar kokio kitokio darinio teritorinio vieneto.

Praėjęs agrarinės komercijos Lietuvoje dvidešimtmetis patvirtina faktą, kad šalies žemės ūkio produktai geriausiai gali konkuruoti ir įsitvirtinti Rytų šalių rinkose. Pvz., Rusijos rinkoje realizuojama apie 80 proc. viso Lietuvos pieno produktų eksporto******. Praradus tokio lygio rinkas, naujų rinkų įvairinimas pareikalaus aštuonis kartus didesnių išlaidų negu senųjų rinkų išsaugojimas. Tenka apgailestauti, kad Lietuvos valdžios institucijos tinkamai nepasirūpino įgyvendinti susitarimus su Kinija dėl Lietuvos pieno produktų eksporto.

* *Dokumentas iš asmeninio archyvo.*

** *www.registrucentras.lt, NTR įregistruotų žemės sklypų statistika.*

*** *Kvedarienė P. Algirdas Ražauskas... pažintas ir nepažintas. Šiauliai, 2012, p.136–138, 231.*

**** *Dokumentas iš asmeninio archyvo.*

***** *Laisvas laikraštis, 2013, Nr. 43, p.10–12.*

****** *Savaitė, 2013, Nr. 6, p. 8.*

Trečia. Agrariniam ūkiui ir kaimui skiriamų ES ir Lietuvos valstybės biudžeto subsidijų (išmokų) gavimas ir realus, faktinis panaudojimas tinkamai nebuvo tvarkomas nuo pat šio amžiaus pradžios. Dėl to iki šiol finansine parama ir naudojasi tik 2 proc. stambiausių ir turtingiausių agrarinio verslo dalyvių. Todėl tikslinga šiuo paskutiniu ES struktūrinių fondų lėšų panaudojimo 2014–2020 m. laikotarpiu labiausiai remti padidinant išmokas: 1) ūkius iki 30 ha žemės ūkio naudmenų; 2) jaunų (iki 40 m.) ūkininkų įsikūrimą ir jų ūkių plėtrą; 3) vietinių maisto produktų ir žaliavų rinkų, kur palaikomi tiesioginiai ryšiai tarp gamintojų ir vartotojų, plėtrą; 4) smulkiųjų gamintojų kooperaciją. Tinkamiausias išmokų skyrimo modelis būtų skirti išmokas ne už turimus žemės ūkio naudmenų hektarus, o konkrečioms ūkių lygio grupėms.

Naujas išmokų skyrimo modelis turėtų atrodyti taip:

Pagal I ramstį – 50 proc. visų išmokų sumos skiriama ūkiams iki 30 ha žemės ūkio naudmenų, kita 50 proc. dalis paskirstoma ūkiams iki 300 ha žemės ūkio naudmenų dydžio: iki 100 ha – 25 proc., iki 200 ha – 15 proc., iki 300 ha – 10 proc. Didesniems kaip 300 ha ūkiams ir įmonėms išmokos neskiriamos.

Pagal II ramstį – kaimo plėtros programose išskirtinį dėmesį skirti verslo kooperacijai, bendruomenių kūrimuisi ir plėtrai, kaimo infrastruktūrai: keliai, vandentiekiai ir kt. Padidinti iki 50 proc. išmokas kooperatyvams: naujiems ūkininkų kooperatyvams nuo 3 iki 10 kooperatorių išmokas padidinti iki 60 proc., kooperatyvams nuo 10 ir daugiau narių – iki 50 proc.

Reikšminga ir nacionalinėje agropolitikoje tinkamai turėtų būti vertinama ši faktinė padėtis: 1) 2007–2013 m. iš ES struktūrinių fondų vidutiniškai kasmet žemės ūkiui gauta 3,28 mlrd. Lt (23 mlrd. : 7 = 3,28 mlrd. Lt). Realiai panaudota tik 73 proc., arba 16,9 mlrd. Lt (23 - 16,9 = 6,1 : 7 = 0,8714 mlrd. Lt kasmet nepanaudotų lėšų). Metinę sumą 3,28 mlrd. Lt sumažinus nepanaudota 0,871 mlrd. Lt dalimi, lieka realiai kasmet gauta ir panaudota tik 2,41 mlrd. Lt suma; 2) išvykę gyventi ir dirbti į užsienio šalis tautiečiai kasmet į Tėvynę perveda 4,8 mlrd. Lt*.

Į UŽSIENĮ IŠVYKĘ DIRBTI TAUTIEČIAI KASMET Į LIETUVOS FINANSINĘ APLINKĄ PERVEDA DVIGUBAI DAUGIAU LĖŠŲ, NEGU JŲ GAUNAMA IŠ ES PARAMOS FONDŲ. ŠI FAKTINĖ FINANSINĖ PADĖTIS VALSTYBINĖS POLITIKOS MASTU IKI ŠIOL NĖRA TINKAMAI VERTINAMA IR PANAUDOJAMA.

Neginčijamai akivaizdus faktas, kad į užsienį išvykę dirbti tautiečiai kasmet į Lietuvos finansinę aplinką perveda dvigubai daugiau lėšų, negu jų gaunama iš ES paramos fondų. Ši faktinė finansinė padėtis valstybinės politikos mastu iki šiol nėra tinkamai vertinama ir panaudojama. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad net dešimt ES valstybių narių – Anglija, Švedija, Danija, Airija, Lenkija, Čekija, Vengrija, Kroatija, Rumunija, Belgija, – atstovaudamos savo nacionaliniams interesams, skeptiškai vertina ES tolesnio vystymosi politinius sprendimus. Devynios iš šių valstybių neketina atsisakyti savo nacionalinės valiutos ir įsivesti eurą. Atkreiptinas dėmesys ir į tokį politinį faktą – Šveicarija referendumu jau priėmė sprendimą savo šalyje riboti imigrantų skaičių**. Toks politinis ir teisinis imigracijos reguliavimo procesas neišvengiamai prasidės ir kitose savo nacionalinius interesus ginančiose valstybėse.

Ketvirta. Nuo 1993 m. iki šių laikų agrarinio ūkio ir kaimo valstybinio administravimo ir kontrolės sistema augo ir plėtėsi. Šiuo metu ji apima daug administravimo ir kontrolės sričių. Agrarinės veiklos ir kaimo gyvensenos valstybinio reguliavimo ir valdymo konstitucinis pagrindas – Seimo priimami įstatymai. Konstitucijos suteiktas vykdomosios valdžios galias turi Vyriausybė ir ją sudarančios ministerijos bei kitos institucijos. Kaimo reikalams spręsti pagrindinė iš jų yra Žemės ūkio ministerija. Jos ir į jos sistemą įeinančių institucijų (tarnybų) plėtra praėjusiais dešimtmečiais buvo milžiniška. Pvz., Žemės ūkio ministerijos darbuotojų skaičius padidėjo tris kartus. Į jos sistemą įeinančiose 12 tarnybų – tūkstančiai valstybės tarnautojų. Vien joms, neįskaičiuojant įvairios paskirties valstybės įmonių ir kitų organizacijų, išlaikyti kasmet reikia milijoninių lėšų. Tikslios institucijų ir jų darbuotojų išlaikymo sąnaudos neskelbiamos, nes žmonėms sukeltų šoką. Visa ši valstybės

** Emigrantų parama svaresnė už ES // Lietuvos žinios, 2014, Nr. 25, p. 6.*

*** Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Parlamentinių tyrimų departamento duomenys.*

tarnautojų armija atlieka dvi pagrindines funkcijas: gamina įvairiausias elgesio taisykles ir vykdo kontrolės (leidimų ir draudimų) veiksmus. Šių valdžios institucijų pagaminamas ir išleidžiamas Tautos „gerovei“ produktas – įstatymai ir jų įgyvendinamieji teisės aktai. Žemės ūkio ministerija kasmet priima 500–600 teisės aktų. Jos teisinėje bazėje jų jau yra daugiau kaip 6 tūkst.*. Seimo Teisės aktų informacinėje sistemoje – daugiau kaip 160 tūkst. įstatymų, Vyriausybės nutarimų ir kitų ministerijų bei tarnybų teisės aktų. ES teisės aktų bazėje – daugiau kaip 39 tūkst. dokumentų**. Visos šios teisinio produkto epidemijos niekas nebesugeba nei aprėpti, nei suvokti, nei panaudoti praktiškai. Kiekvienu konkrečiu atveju atitinkamas valstybinio administravimo pareigūnas mato ir taiko tik į jo matymo lauką patenkančias teisės normas, visiškai nekreipdamas dėmesio į tai, kad jos absoliučiai prieštarauja, iškraipo ar diskredituoja kitas teisinio elgesio taisykles, paneigia įstatymų normas ir net pačią Lietuvos Respublikos Konstituciją.

Būtini darbai, žvelgiant į nacionalinės agrarinės politikos perspektyvą

Kaimo politikoje, kad ir kokia ji būtų ir kaip formuotųsi jos idėjos, ekonominės priemonės ir sprendimai įgyvendinami teisės normų pagrindu. Siekiant naujos kaimo agrarinės politikos, ne mažiau svarbu turėti tinkamą, aukštos teisinės kultūros nacionalinės agrarinės teisės norminių aktų bazę. Deja, kaip rodo atlikta daugkartinė analizė (2000, 2006 ir 2009 m.), Lietuvoje tai dar tik siekiamybė. Net žaliojoje knygoje „Lietuvos kaimo ateitis“ XXI amžiaus kaimo politikos modelyje greta nurodomų svarbių kultūrinių, socialinių, ekonominių ir politinių principų teisiniam (teisingumo) principui vietos neatsirado***.

Atsižvelgiant į atliktą valstybės vykdytos kaimo (agrarinės) politikos raidos analizę ir jos vertinimą, taip pat į kaimo ir agrarinio ūkio ateities vizijas, yra tikslinga į agrarinės politikos teisėkūros projektus įtraukti šiuos dalykus:

1. Surengti referendumą dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 9, 47 ir 147 straipsnių naujos redakcijos priėmimo balsavimo rezultatų pagrindu ir grįžti prie pirmosios dar 1992 m. spalio 25 d. referendumu Tautos patvirtintos Konstitucijos 47 straipsnio redakcijos, ginančios ir saugančios nacionalinius Tautos, valstybės, Lietuvos kaimo ir ateities kartų interesus. Tam yra būtina:

   įsigytą ir nuosavybės teisėmis valdomą viršijančią įstatymų nustatytas normas fizinių ir juridinių asmenų turimą žemės ūkio paskirties žemę paimti valstybės nuosavybėn pagal Nekilnojamojo turto nacionalizavimo įstatymą;

   įstatymo pagrindu juridinių asmenų nuosavybės teisėmis turimą žemės ūkio paskirties žemę nacionalizuoti, paliekant šiems juridiniams asmenims teisę ją naudoti žemės ūkio reikalams nuomos, panaudos ar kitų sandorių pagrindu.

2. Parengti ir, Tautai viešai apsvarsčius ir įvertinus pasiūlymus, priimti kaimui ir agrariniam ūkiui svarbią ilgalaikę iki 2050 m. Lietuvos nacionalinę kaimo ir agrarinio ūkio strategiją.

3. Kaimo gyvensenai išsaugoti ir užtikrinti parengti ir, Tautai viešai apsvarsčius bei įvertinus pasiūlymus, priimti nacionalinius interesus atitinkančius ir juos ginančius strateginius (pagrindinius) įstatymus:

   Žemės ūkio paskirties žemės apsaugos ir teisinio statuso, įsigijimo, naudojimo, perleidimo ir nuosavybės teisių apsaugos įstatymą (sujungiant arba panaikinant 2003 m. sausio 28 d. priimtą Žemės ūkio paskirties žemės įsigijimo įstatymą Nr. IX-1314);

   Nekilnojamojo turto nacionalizavimo įstatymą;

   atskirus naujus žemės, žemės gelmių ir kitų gamtos išteklių naudojimo ir apsaugos įstatymus;

   Agrarinės veiklos ir kaimo išsaugojimo įstatymą;

   Žemės ir maisto ūkio plėtros ir rinkos apsaugos įstatymą;

** www.zum.lt*

*** www.lrs.lt*

**** Žalioji knyga, Vilnius, 2010, p. 9.*

Valstybės institucijų darbuotojų asmeninės atsakomybės už darbinėje veikloje padarytus teisės normų pažeidimus ir materialinę bei moralinę žalą įstatymą;

Nacionalinių strateginių ūkinės, ekonominės veiklos objektų apsaugos įstatymą.

4. Iš esmės peržiūrėti ir supaprastinti agrarinio ūkio ir kaimo valstybinio administravimo institucijų sistemą. Iki 50 proc. sumažinti valstybės institucijų ir jų darbuotojų skaičių. Ženkliai (50 proc.) sumažinti agrarinės veiklos ir kaimo gyvensenos valstybinio administravimo aparatą, supaprastinti jo veiklą, išlaisvinti iš valstybinio administravimo savivaldos ir savireguliavimo sritis.

5. Nepriimti valstybei svarbių sprendimų, kurių turinys sukurtas už Lietuvos ribų (užsienyje) ir gali būti žalingas valstybės ir Tautos interesams. Visus ES sprendimus įvertinti Lietuvos nacionalinių interesų požiūriu.

6. Tikslinga pačiai valstybei privalomai dalyvauti Tautos ūkio veikloje. Viena iš didžiausių klaidų yra nacionalinės reikšmės gamybinio potencialo objektų išpardavimas. Vakarų šalių patirtis (pvz., Anglijos) jau seniai rodo tokios beatodairiškos privatizacijos ir reprivatizacijos žalą, tačiau Nepriklausomybės pradžioje priimti nacionalinių strateginių objektų apsaugos ir valstybinės nuosavybės įstatyminiai pagrindai vėlesnės politinės valdžios struktūrų buvo nusikalstamai panaikinti ir viskas išparduota.

7. Įstatymais nustatyti ir įteisinti realiai veikiančią valstybės institucijų ir savivaldybių tarnautojų atsakomybės (administracinės, baudžiamosios ir materialinės) sistemą.

8. Siekiant stiprinti valstybės ir Tautos nacionalinį saugumą, greta suvereniteto, teritorijos vientisumo apsaugos labai svarbu pasirengti atlaikyti suinteresuotų šalių ne tik politinį, bet ir ekonominį demaršą, kuris jau yra akivaizdus. Tam tikslinga sukurti valstybinę agrarinio ūkio produktų ir žaliavų rinkos tinkamo ir teisėto veikimo koordinavimo sistemą.

9. Įsteigti valstybinio kapitalo nacionalinį komercinį banką, kuris teiktų finansavimą nacionalinio valstybinio ir privataus verslo veiklai.

10. Pertvarkyti mokesčių sistemą:

įtvirtinti progresinius mokesčius;

apmokestinti perteklinio (duodančio pelną) nekilnojamojo turto objektus;

smulkiesiems ir vidutiniams agrarinio ūkio žemės ūkio produktų gamintojams grąžinti mokesčių lengvatas.

11. Įstatymu nustatyti privalomą patvirtinto valstybės biudžeto vykdymo ketvirtinių ataskaitų skelbimą per Lietuvos nacionalinį radiją ir televiziją ir dienraščiuose.

12. Sutvarkyti chaotišką nacionalinės agrarinės teisės normų sistemą: atlikti įstatymų ir jų įgyvendinamųjų teisės aktų bazės konsolidaciją. Tarpinės inkorporacijos būdu leisti Tautai ir kaimui viešai prieinamus teminius agrarinės teisės dokumentų rinkinius, Žemės ūkio ministerijos ir jai pavaldžių institucijų norminių aktų ir bendrą nacionalinės agrarinės teisės norminių aktų sąvadą (internetiniais ir spausdintiniais variantais).

Post Scriptum

2014 m. daugiau kaip 300 tūkst. piliečių iniciatyvos surengti Tautos referendumą išgąsdinta Lietuvos valdžia 2014 m. balandžio 24 d. priėmė naujos redakcijos Žemės ūkio paskirties žemės įsigijimo įstatymą*. Grįžta prie nuostatos, kad nuosavybės teise galimas valdyti žemės ūkio paskirties žemės plotas – iki 300 ha vienam asmeniui (fiziniam ir juridiniam). Nustatyta atsakomybė už agrarinės veiklos nevykdymą valdomoje žemėje. Tačiau šiame vadinamajame „saugiklių“ įstatyme materialinė atsakomybė – viršijančio įstatymų nustatytąjį, neteisėtai turimo žemės ploto privalomas grąžinimas (pardavimas) valstybei – nenustatyta.

Lietuvos mokslų akademijos konferencijos 2014 m. atliktos papildomos analizės rezultatai dar labiau pagrindė ir patvirtino iškilusios grėsmės nacionaliniam turtui – žemės ūkio

* *Teisės aktų registras, 2014 04 29, Nr. 2014-04860.*

paskirties žemei – mastą ir galimus padarinius. 47 tūkst. ūkininkų šeimos ir sodybinių ūkių nuosavybės teise turimos žemės plotas yra iki 3 ha. Didesnius kaip 500 ha žemės plotus valdančių ūkininkų ūkių yra tik 15. Du juridiniai asmenys turi daugiau kaip po 10 000 ha: UAB „Agrokoncernas“ – 16 707 ha (savininkas R. Karbauskis), AB „Agrowill group“ 10 821 ha (savininkas K. Juščius). 25 savininkai (fiziniai ir juridiniai asmenys) nuosavybės teise kiekvienas valdo daugiau kaip po 1 000 ha*. Pagal turimos žemės ūkio paskirties žemės plotą juos galima suskirstyti į 4 grupes: 1 grupė – daugiau kaip 10 000 ha – du; 2 grupė – daugiau kaip 3 000 ha – septyni; 3 grupė – daugiau kaip 2 000 ha – vienuolika; 4 grupė – daugiau kaip 1 000 ha – penki. 500 juridinių asmenų (įmonių) nuosavybės teise turi mažesnius kaip 1 000 ha, tačiau, palyginti su ūkininkais, didelius žemės ūkio paskirties žemės plotus. Daugiau kaip 40 įmonių nuosavybės teise valdo daugiau kaip po 500 ha. Visi juridiniai asmenys valdo daugiau kaip 216 000 ha (daugiau kaip 8 proc. viso žemės ūkio paskirties žemės ploto).

Stambiausių 25-ių tūkstančius ha žemės valdančių žemvaldžių grupėje aštuonios bendrovės yra užsienio kapitalo bendrovės įmonės. Jos visos registruotos ES valstybėse narėse ir JAV. Nuodugnesnė analizė rodo, kad nemažai ir lietuviškais pavadinimais bei Lietuvoje registruotų įmonių yra užsienio kapitalo ir jo kontroliuojamos (akcininkai pajininkai, užsienio šalių piliečiai ir juridiniai asmenys). Pvz., bendrovės „Žiemagra“ savininkai – Didžiosios Britanijos piliečiai; bendrovė „Žaliagojus“ priklauso švedų bendrovei; bendrovių „Šušvė“ ir „Meškalaukis“ akcininkai yra Danijos piliečiai; bendrovė „Sietuvė“ valdoma JAV įmonės „John Edward Properties LLC“ ir kt.**

Užsienio šalių kapitalas į Lietuvos agrarinį ūkį pradėjo veržtis nuo 2004 m., buvusiai žemės ūkio ministrei Kazimierai Prunskienei iniciavus ir įteisinus didelio ploto žemės sklypų kaimo vietovėse pardavimo ir įsigijimo galimybes. Užsienio kapitalo agrarinių įmonių plėtra Lietuvoje vyko iki pat 2015 m. Ypač intensyviai žemės pirkimas vyko 2014 m., pvz., 2013 m. buvo sudaryta 70,6 tūkst. žemės pirkimo–pardavimo sandorių, per 2014 m. 10 mėn. – 45 tūkst. sandorių***.

Apžvelgus Lietuvos BŽŪP ir rinką, galima daryti tokias išvadas:

1. Užsienio šalių fiziniai ir juridiniai asmenys aktyviai investuoja į Lietuvos agrarinį ūkį. Tarp juridinių asmenų, užsiimančių agrarine veikla, daugiausia yra užsieniečių.

2. Tarptautinis kapitalas randa kelių ir būdų apeiti arba pažeisti nacionalinės teisės norminių aktų reikalavimus. Užsienio šalių piliečiai ir juridiniai asmenys gali įsigyti ir naudoti Lietuvos nacionalinį turtą – žemės ūkio paskirties žemę. Užsienio kapitalo pagrindinis ir vienintelis ekonominis tikslas – maksimalaus pelno siekis. Užsienio kapitalo savininkai jokių Lietuvos valstybinių ar tautinių aspiracijų neturi.

3. Užsienio kapitalas praktikuoja įsigytą žemės ūkio paskirties žemę ne dirbti, o nuomoti žemės ūkio veiklai kitiems asmenims. Šis procesas, kaip rodo kitų šalių patirtis, turi pavojingų tendencijų. Nuomininkų vienintelis tikslas – maksimaliai ir greitai gauti didžiausią įmanomą pelną. Racionalus, tausus žemės naudojimas yra už nuomininko (užsieniečio) interesų ribų.

4. Siekdami išvengti Lietuvos nacionalinės teisės norminių aktų keliamų apribojimų, užsienio ir net lietuviai žemvaldžiai žemės valdymą kelia į užsienio šalis (dažniausiai – į gretimas).

5. Lietuvos nacionalinės teisės sistema nacionalinio turto – žemės ūkio paskirties žemės – nuosavybės apsaugos tobulo teisinio mechanizmo neturi.

6. Lietuvos nacionalinės teisės sistema ir valstybės institucijos privalo organizuoti ir užtikrinti efektyvią, Tautos interesus atitinkančią nacionalinio turto – žemės ūkio paskirties žemės – apsaugą.

* *„IQ Top“ 2015, Nr. 2, p. 15–58.*

** *www.registrucentras.lt, NTR įregistruotų žemės sklypų statistinė analizė.*

*** *www.notarai.lt*

DOKUMENTAI

LIETUVOS KELIAS

LIETUVOS PERSITVARKYMO SĄJŪDŽIO KONFERENCIJA VILNIUJE, SPORTO RŪMUOSE, 1990 M. VASARIO 3 D.

PARENGĖ ANGONITA RUPŠYTĖ

(Tęsinys)

Be toliau spausdinamų Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio rinkiminės konferencijos pranešimų, pateikiame pertraukos metu vykusios Sąjūdžio Seimo sesijos, kurioje buvo dar kartą aptariamas Sąjūdžio remiamų kandidatų sąrašas, numatoma Sąjūdžio antrojo suvažiavimo data ir organizatoriai, stenogramą.

Sąjūdžio Seimas buvo išrinktas ir patvirtintas Steigiamojo suvažiavimo antrąją dieną – 1988 m. spalio 23-iąją. Jį sudarė 220 narių (iki Suvažiavimo miestų ir rajonų Sąjūdžio konferencijose buvo išrinkti 169 Seimo nariai, suvažiavimo metu į Seimą in corpore buvo išrinkta Sąjūdžio iniciatyvinė grupė ir papildomai 15 Seimo narių). Seimo narių daugiausia buvo iš Vilniaus – 91, iš Kauno – 41. Iš kitų miestų buvo mažiau: iš Klaipėdos – 10, Šiaulių – 8, Panevėžio – 8, Alytaus – 5, Marijampolės – 4, Kauno rajono – 3, Joniškio, Lazdijų, Jonavos, Varėnos – 2, iš kitų rajonų – po vieną atstovą. Sesijos vykdavo Vilniuje (išskyrus 1989 02 15 Kauno muzikiniame teatre), dažniausiai Mokslų akademijos Didžiojoje salėje vieną ar kelis kartus per mėnesį, priklausomai nuo politinės situacijos.

ALOYZAS SAKALAS. Ačiū. Algimantas Nasvytis – „Statybos politika ir aprūpinimas butais“. Ruošiasi Jonas Tamulis.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Žurnalistų dėmesiui. 15 val. Spaudos konferencijų salėje susitikimas su Landsbergiu, Laurinkumi, Ozolu, Vladu Terlecku, Čepaičiu, Kaušpėdu, Saudargu.

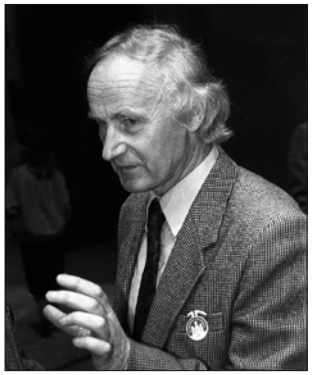

Publikacijos nuotraukų autorius Andrius Petrulevičius.

ALGIMANTAS NASVYTIS. Gerbiamieji konferencijos dalyviai, manau, kad visame statybos politikos spektre gyvenamajai statybai būtina suteikti prioritetinę reikšmę, nes Lietuvos piliečių aprūpinimas gyvenamaisiais būstais turi tapti pirmaeiliu valstybės rūpesčiu.

Bet koks gi tas būstas turėtų būti? Jei pripažįstame, kad šeima – reikšmingiausia struktūra tautos gyvavimo sampratoje, tai jos tvirtinimui ir globai niekada nebus per daug dėmesio. Gyvenamasis būstas – tai šeimos židinio kevalas. Laisva, savarankiška, iniciatyvi šeima turi teisę, pasitikėdama savo jėgomis, gyventi tokiame būste, kokiame geidžia, kokiame nori gyventi.

Anglai sako: mano namai – mano tvirtovė. Bet individualistai anglai Antrojo pasaulinio karo metu įrodė esanti vieningiausia ir labiausiai susitelkusi tauta Europoje. Taigi laisvas gyvenimo būdo ir būsto pasirinkimas vienija, o ne skaldo visuomenę. Priešingai, priverstinis gyvenimo būdo ir būsto primetimas bei 50 metų teigiama samprata, kad gyvenimas kolektyvui ir „idėjai“ svarbiau nei rūpestis šeimos židiniu, gerokai deformavo mūsų mąstyseną ir moralę. Prisidėjo ir masinis bedvasis, blokinės gyvenamosios statybos programos įgyvendinimas, kurio belaisviais mes tapome beveik visi. Iš čia ir girtavimas, ir dorovės

smukimas, ir susvetimėjimas. Masinis susvetimėjimas tipinės daugiaaukštės gyvenamosios statybos mikrorajone, kvartale, name ir net laiptinėje. Susvetimėjimas, nes nėra galimybės pasirinkti, kaip ir kur gyventi. Mūsų sociologiniai tyrimai rodo, jog didžioji dauguma šeimų nori gyventi mažaaukščiuose individualiuose gyvenamuosiuose namuose ant savo žemės. Šiuos norus ryškiai demonstruoja kolektyvinių sodų namelių masinė statyba Lietuvoje. Žinoma, gaila, kad griežti reglamentai sutrukdė jai tapti normalia gyvenamąja statyba.

Savų namų, savos žemės praradimas yra žmogaus šeimininko sunaikinimas. Stalinas tą labai gerai suprato, todėl pagrindinė represinė priemonė buvo trėmimas – namų arba pagrindo po kojomis atėmimas, pagrindo savarankiškumui, orumui, pasitikėjimui savimi. Savi namai, šeima ugdo stabilumo, sėslumo bruožus. Jie labai svarbūs šiais beprotiško, beprasmio judėjimo laikais. Judrumas, ar kitaip migracija net Lietuvos ribose, sietina su savo namų ir šeimos židinio tradicijų praradimu. Tai pavojingas dalykas ne tik moraliniu, bet ir ekologiniu požiūriu. Migrantai paprastai labiau linkę teršti aplinką ir niokoti gamtą. Jie abejingesni daiktinei kultūrai.

Naujos modernios gamybos technologijos ir darbo kompiuterizacija suteikia palankias sąlygas sėsliam gyvenimui, dirbti ir kurti savo namuose. Taigi perspektyvos yra labai viliojančios, skatinančios galvoti, kad individualus gyvenamasis namas gali ir turi tapti tikrai prioritetiniu būstu. Matyt, mūsų priedermė – į gyvenamosios statybos problemas pasižiūrėti nauju žvilgsniu, laisvo žmogaus žvilgsniu, laisvos tautos žvilgsniu, ir būtina pradėti reformas nelaukiant esminių ekonominių ir socialinių pokyčių. O rezultatai bus ne tik medžiagiški, bet, matyt, kur kas svarbiau – moraliniai, doroviniai.

ALOYZAS SAKALAS. Jūsų laikas.

ALGIMANTAS NASVYTIS. Jie reikšmingi atgimstančiai Lietuvai. Leiskite pabandyti trumpai nubrėžti gyvenamosios statybos politikos esmingesnius teiginius. Apie valstybės sudaromas sąlygas privatizuoti esamą butų fondą jau kalbėjo gerbiamasis Šimėnas.

Aš norėčiau tik pridėti štai ką. Kad valstybė visokeriopai turėtų skatinti įvairiausią individualių namų statybą – ar blokuotą, ar sodybinę, suteikdama lengvatinėmis sąlygomis banko kreditus. Valstybė suteiktų prioritetą mažaaukštei gyvenamajai statybai. Esami

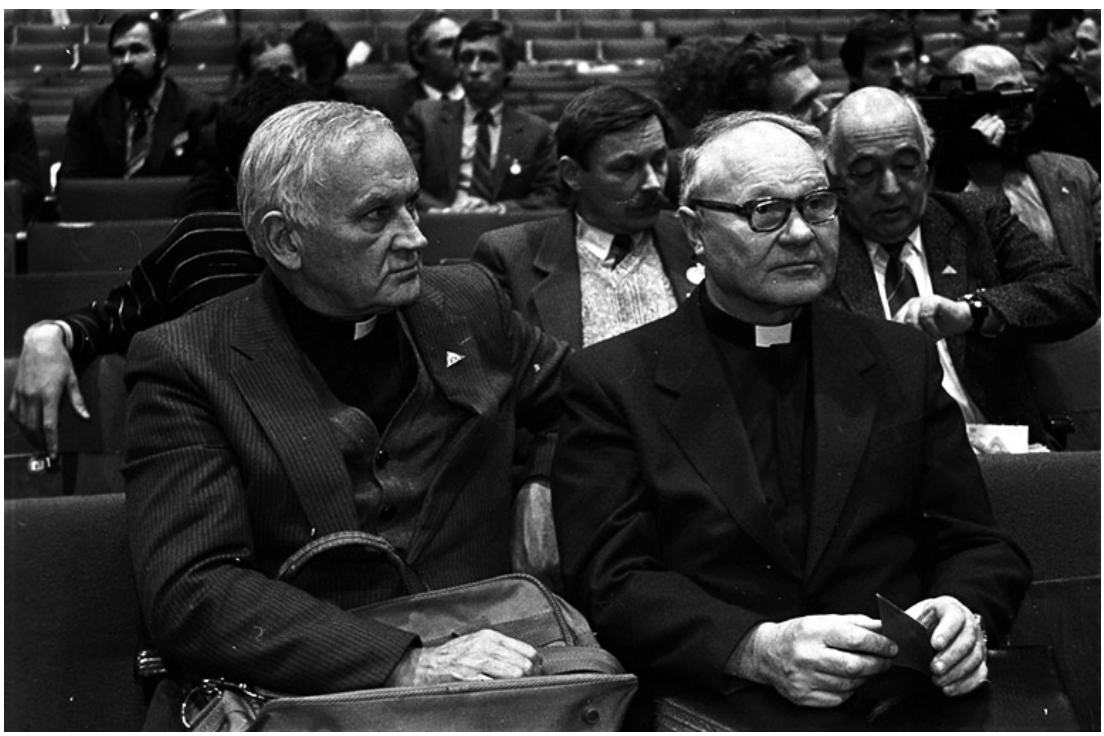

namų statybos kombinatai etapiškai rekonstruojami į statybinių medžiagų ir konstrukcijų gamyklas, skirtas tenkinti mažaaukštės statybos ir sodybinių namų statybos poreikį. Skatinama lengvų ekonomiškų statybinių medžiagų ir konstrukcijų gamyba naudojant modernias technologijas. Kitaip sakant, bus skatinamas atvirkštinis procesas nei egzistuojantis dabar, kai mes daugiaaukštės statybos konstrukcijas stengiamės pritaikyti mažaaukštei statybai. Tai yra labai neekonomiška ir neracionalu.

Taigi yra labai platus baras, darbo baras mūsų konstruktoriams, technologams, ekonomistams ir, žinoma, architektams. Statybinių konstrukcijų ir apdailos medžiagų įvairovė, mažaaukštės gyvenamosios statybos galimų sprendimų begalinė įvairovė įgalins pasiekti ir gyvenamosios statybos architektūrinės išraiškos įvairovę. Savo ruožtu su tokia architektūra lengviau įsirašyti į susiklosčiusią architektūrinę aplinką ir landšaftą. Įstatymais įtvirtinama projektavimo bei statybos organizavimo ir vykdymo įvairovė, kuri remiasi nuosavybės formų įvairove.

Turėtų būti numatomos lengvatos kooperatinėms individualių gyvenamųjų namų statybos firmoms. Tokiu būdu individuali gyvenamoji statyba visais būdais valstybės ekonomiškai turėtų būti skatinama. Galbūt įgyvendinus didesnę šios programos dalį nebereikės šeimos galvai aiškinti: žiūrėkite, štai ten mano langas, – rodant į daugiaaukštį namą begaliniame monotoniškame gyvenamajame rajone. Gal mes pasieksime, kad dauguma šeimos galvų sakys: štai, matote, mano namas tarp medžių ir gėlių. Manau, pasieksime, nes turime svarbų tikslą: laisvos Lietuvos žmogui, jo šeimai – žmonišką būstą, laisvai Lietuvai – humanizuotą gyvenamąją aplinką. Ačiū. (*Plojimai*)

ALOYZAS SAKALAS. Jonas Tamulis – „ Lietuvos gamtosauga.“ Ruošiasi Stasys Kropas.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Vilniaus krašto kandidatai, kurie balotiruojasi apygardose nuo 104 iki 117 imtinai, kviečiami po posėdžio susirinkti scenos dešinėje. Kviečia Juozas Janonis. Prašom.

JONAS TAMULIS. Gerbiamieji, jau nereikia nieko įtikinėti, kad esame ant gilios ekologinės krizės slenksčio, ir jeigu dar jo neperžengėme, tai per artimiausius metus tai padarysime. Nors ir skundžiamės, kad neturime monitoringo sistemos, visi puikiai žinome, kokiu oru kvėpuojame, koks vanduo mūsų upėse ir šuliniuose, kokias daržoves valgome ir pieną geriame, kokiomis sąlygomis dirbame ir kuo serga mūsų vaikai.

Suvokiame savo problemų mastą, kitas logiškas žingsnis – rasti kelią joms išspręsti. Krizės sąlygomis tai sudėtinga daryti, nes savo turiniu gamybos ir gamtosaugos santykiai yra antagonistiniai. Kai ir ekonomika, gamtosauga yra tokios apverktinos būklės, visų pirma būtina ieškoti sprendimų ten, kur yra įmanomas interesų sutapimas. Be to, nederėtų pamiršti, kad ekologija – tai ta pati ekonomika, tačiau orientuota į platesnę perspektyvą, į ateitį.

Formuojant gamtosauginę politiką, būtina skirti dvi teršimo kaip proceso dalis: tai teršimo priežastys ir teršimo pasekmės. Apie pasekmių šalinimą, pavyzdžiui, valymo įrenginius, bent jau kalbama, o priežasčių šalinimui – pramonės pertvarkymui iš ekologinių pozicijų – dėmesys praktiškai neskiriamas, nors gerai žinome, kad kur kas efektyviau yra šalinti priežastis nei pasekmes.

Taigi priežastys. Visų pirma – tai pasenusios mūsų pramonėje naudojamos technologijos. Kartais atrodo, kad jų pagrindinis uždavinys yra kiek galima daugiau žaliavų paversti atliekomis pagaminant žemos kokybės dažnai niekam nereikalingus daiktus. Paprastai tai nepilnos, be valymo ar kitų gamtosaugos įrenginių technologijos. Dėl tokių technologinių grandinių atsirandančios atliekos yra pagrindiniai teršalai, kurie daugelyje miestų patenka tiesiai į orą ir vandenį. Senos technologijos, paprastai imlios energijai, ją naudoja be galo netaupiai, o tai sukelia netiesioginį teršimą, tai yra teršalus, atsirandančius gaminant elektros ir šiluminę energiją.

Esminį lūžį gerinant ekologinę situaciją respublikoje įmanoma pasiekti tik pereinant pramonei prie naujų, šiuolaikinių technologijų. Jos leistų sumažinti žaliavų poreikį, gerokai sumažintų teršalų ir naudojamos energijos kiekį. Tai sunkus, tačiau vienintelis kelias, ir jeigu norime pasiekti tą lūžį, turime juo eiti. Priešingu atveju visos priemonės, kurių imsimės, tik sulėtins riedėjimą į prarają, tačiau jo nesustabdys.

Šiame perėjime glūdi ir pavojus, vėlgi susijęs su sunkia respublikos ekonomine padėtimi, – tai didelė pagunda vėl taupyti gamtos sąskaita: pirkti dvi naujas, bet nepilnas technologijas, o ne vieną pilną, t, y. su visais gamtosaugos įrenginiais. Šykštuolis moka du kartus, o kvailys – visą gyvenimą. Naujos technologijos yra diegiamos ne metams ir ne dvejiems, jos didele dalimi lems gamtosaugos padėtį bent porai dešimtmečių. Todėl kad ir verždami diržą, privalome jas diegti su visu gamtosauginių įrenginių komplektu, t. y. pilnas.

Antra sunkios ekologinės padėties priežastis yra mūsų pramonės struktūra ir jos vystymosi kryptis. Labiausiai teršiančios aplinką yra ypač energijai imlios pramonės šakos. Jos paprastai naudoja ir daug žaliavų. Tipiškas pavyzdys – tai Kėdainių ar Jonavos chemijos gamyklos. Didelis energijos ir žaliavų poreikis yra tarpusavyje glaudžiai susiję dalykai, kaip ir, beje, viso to pasekmė – dideli teršalų kiekiai. Grėsminga ekologinė situacija ir riboti Lietuvos gamtiniai ištekliai reikalauja nedelsiant imtis priemonių iš esmės pakeisti pramonės vystymo kryptį.

Pagrindinė strategija – tai perėjimas prie mažai imlios energijai, o kartu žaliavoms ir gamtiniams resursams, gamybos. Kad tai pasiektume besiformuojančios rinkos sąlygomis, būtina imtis pirmųjų žingsnių: visų pirma peržiūrėti Energetikos vystymo programą ir pakeisti mokesčių politiką. Energija yra pramonės bazė, ir padėtis energetikos sistemoje lemia pagrindines pramonės vystymosi kryptis.

Šiuo metu Lietuva sunaudoja apie 60 procentų savo pagaminamos energijos. Esanti perteklinė energetinė sistema skatina būtent atvirkščią procesą, t. y. imlių žaliavoms ir energijai, o kartu labiausiai aplinką teršiančių pramonės šakų vystymąsi. Tai natūralus procesas. Imli energijai gamyba yra statoma šalia energijos šaltinių. Anksčiau ar vėliau tai sukelia energijos deficitą – statoma elektrinė, o geras šeimininkas visada stato su atsarga, dėl to – laisva energija, vėl nauja gamykla ir t. t. Jeigu pasigilinsime, tai pamatysime, kaip nuosekliai šitame užburtame rate sukosi Naujoji Akmenė, Jonava, Kėdainiai, Mažeikiai ir mūsų didžiosios elektrinės. Nauja Energetikos vystymo strategija būtina, kad ir kaip paradoksaliai tai neskambėtų, nematau kito kelio, kaip energijos sistema su nedideliu energijos deficitu. Praktiškai tai lemtų pramonės posūkį prie mažai energijos ir žaliavų imlių technologijų.

Pirma dalis priemonių, stimuliuojančių šiuos procesus, yra atitinkamas mokesčių politikos pakeitimas. Mokesčių sistema visų pirma turi būti grindžiama mokestinėmis lengvatomis. Mokestinėmis lengvatomis ūkiams, gaminantiems švarius produktus, įmonėms, užtikrinančioms teršimą mažiau nustatytų normų, įmonėms, naudojančioms mažai energijos ir žaliavų. Iš kitos pusės – progresyviniais mokesčiais už energijos žaliavų ir gamtinių resursų naudojimą, taip pat mokesčiais, įvertinančiais, kiek kainuos pagamintos ir jau suvartotos prekės utilizavimas. Visi šie mokesčiai, be jokios abejonės, turi būti naudojami tik gamtosaugos tikslams.

Toks mokestinės sistemos pakeitimas ir Energetikos vystymo strategijos atitinkamas peržiūrėjimas yra būtini žingsniai, kurie besiformuojančios rinkos sąlygomis sudarytų galimybes iš esmės pakeisti pramonės vystymosi kryptį. Šio proceso pasekmės būtų kai kurių pramonės šakų laipsniškas nunykimas, kai kurių sumažėjimas iki protingų ribų, pagaliau pačių įmonių sumažėjimas, o tai iš esmės palengvintų ir privatizacijos procesą. Iš kitos pusės, tai daugelio pramonės šakų stimuliavimas ir visų pirma tų, kurios mažai naudoja energijos ir žaliavų. Tai leistų iš esmės sumažinti tiek tiesioginį teršimą, tiek ir teršimą,

susijusį su energijos pramone, kaip jau savaime viena iš didesnių teršėjų. Šios priemonės yra pirminės, nes jos stimuliuotų patį technologijų keitimo procesą norima kryptimi.

Perėjimas prie naujų technologijų bei pramonės vystymo krypties pakeitimas yra ilgai trunkantys ir sunkūs procesai. Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad siūlomas kelias mažai realus, tačiau tik tokia strategija leis pasiekti esminį lūžį gamtosaugoje. Pagaliau tokią pramonės tvarkymo strategiją diktuoja ir mūsų ekonominiai bei politiniai interesai. Su dabartinėmis technologijomis beviltiška tikėtis susirasti savo vietą tarptautiniame darbo pasidalijime, įsiterpti į Vakarų rinkas ar bent jau užtikrinti minimalius mūsų žmonių materialinius poreikius. Tai, beje, vienas iš tų retų atvejų, kai gamtosaugos ir gamybos bei vartotojų interesai sutampa. Esant ribotiems mūsų gamtiniams ištekliams, tai yra vienintelis kelias maksimaliai sumažinti priklausomybę nuo žaliavų rinkų, be ko neįmanoma kalbėti apie realų ekonominį savarankiškumą, apie Lietuvos, kaip nepriklausomos valstybės, ekonomiką.

Antra dalis priemonių susijusi daugiau su teršimo pasekmėmis. Viena iš pačių aktualiausių problemų – valymo įrenginiai, nes visa eilė respublikos miestų jų neturi. O tie, kuriuos turime, praktiškai jau nesusidoroja su savo užduotimi. Būtina gerai paruošta valstybinė šių įrengimų statybos programa, paremta finansais ir resursais. Nė vienas teršimo atvejis neturi likti nenubaustas, tačiau dabar egzistuojanti baudų sistema yra mažai efektyvi ir kartais primena pinigų perkėlimą iš vienos kišenės į kitą.

Būtina nedelsiant išspręsti šeimininko, t. y. nuosavybės, problemą. Tik tada bus galima padaryti šią sistemą žymiai efektyvesnę ir lankstesnę. Netgi ir nuo tokių baudų mūsų įmonės pastaruoju metu gerokai kenčia. Teisūs esame ne visada. Neleistina įmones tik bausti, nesudarant galimybių joms neteršti, o gana dažnai elgiamės būtent taip. Valstybė privalo, turi sudaryti sąlygas įmonėms nusipirkti būtinus valymo įrenginius ir gauti būtinas mokslines konsultacijas. Tam būtina pradėti kurti respublikoje taikomosios ekologijos bazę.

Viena iš normalios gamtosauginės sistemos funkcionavimo sąlygų yra ekologinio monitoringo sistema, teikianti visą būtiną informaciją, ir visiškas šios informacijos viešumas. Įmonės, kurios yra potencialūs teršėjai, yra ir kaltininkai to, kad visuomenei tokią sistemą turėti būtina. Kaltininkai privalo ir mokėti. Šie mokėjimai sudarytų pakankamą finansinį pagrindą ekologinio monitoringo sistemos sukūrimui ir išlaikymui. Teisinėje sistemoje yra tiesiog būtina teisė žinoti įstatymą, kuris užtikrintų kiekvienam žmogui teisę pateikti ir gauti klausimus apie užterštumą jo gyvenamoje ir darbo vietoje ir numatytų atsakomybę už šių duomenų nepateikimą.

ALOYZAS SAKALAS. Jūsų laikas.

JONAS TAMULIS. Baigiu. Sėkmingam gamtosauginės politikos vykdymui yra būtina atitinkama valdymo struktūra. Reikia iš esmės peržiūrėti gamtosauginės valdymo sistemos sandarą, strategiją ir ją keisti. Būtina keisti Gamtos apsaugos komiteto priklausomybę. Tai turi būti atitinkamos parlamento komisijos vykdomasis organas.

Pabaigai apie išskirtinį objektą mūsų respublikoje – apie Ignalinos atominę. Informacijos apie ją turėjome pakankamai, bet ne visą. Paskutinių geologinių tyrimų, pagaliau atliekamų pakankamai kruopčiai, duomenys rodo, kad elektrinės pramoninės aikštelės ribose po pačia elektrine yra tektoniniai lūžiai. Visa tai nustatyta trimis nepriklausomais metodais trijų nepriklausomų grupių. Šių lūžių tektoninis aktyvumas ir seismologinis aktyvumas dar nenustatytas. Tam reikia papildomų dvejų metų, tačiau būtina pažymėti, kad Ignalinos atominė elektrinė yra netoli praeityje, 1908 metais, įvykusio 6–7 balų žemės drebėjimo epicentro. Jau pagal dabar turimus duomenis pažeisti keturi atominių elektrinių statybos aikštelių parinkimo taisyklių punktai, draudžiantys statybą tokiose vietose. Drįstu tvirtinti, kad rizikos laipsnis, kurį kelia Lietuvai atominė elektrinė, yra nepriimtinas ir visu rimtumu iškyla klausimas dėl atominės elektrinės stabdymo, bent jau kol bus atlikti iki galo

geologiniai tyrimai. Šį klausimą turime spręsti įvertindami visas neigiamas šio žingsnio pasekmes. Sustabdyti atominę elektrinę ilgam, iš energijos gamintojo pavirsti į vartotoją ir dar ilgai ten teks laikyti personalą. Energijos tiekimo nutraukimas gana skaudžiai palies ir Baltarusijos bei Latvijos interesus. Pagaliau žengiant šį žingsnį būtina užtikrinti socialines garantijas Sniečkaus gyventojams.

Einant į ekonominį savarankiškumą ir nepriklausomos valstybės atkūrimą, negalima nutylėti ir ekonominio politinio šios problemos aspekto. Anksčiau ar vėliau elektrinę teks laidoti ir demontuoti. Jungtinių Amerikos Valstijų energetikos departamento specialistų vertinimu, tokio galingumo dviejų reaktorių demontavimas atsieitų per 3 mlrd. dolerių. Vargu ar tai pakeliamas smūgis nepriklausomos Lietuvos ekonomikai. Ir tai be dėl to susidarančių radioaktyviųjų atliekų laidojimo. Iki šiol neišvežtas nė vienas išdeginto branduolinio kuro strypas ir nesiruošiama tai daryti. Už visą tą laidojimą mokėsime papildomai ir dabar net sunku realiai įvertinti šitą sumą. Kai su tuo susidursime, suvoksime, ką iš tiesų reiškia šios elektrinės atsiradimas Lietuvoje.

Baigdamas tik noriu pridurti: problemos, su kuriomis susidursime, bus tos pačios, nepriklausomai nuo to, ar stabdysime elektrinę dabar, ar po dvidešimties metų, kai baigsis jos resursai. (*Plojimai*)

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū. Stasys Kropas – „Savivalda“. Ruošiasi Kazimieras Uoka. Labai prašau pranešėjų trumpinti savo pranešimus.

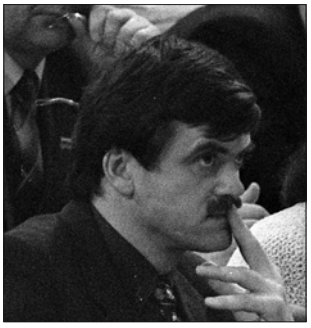

STASYS KROPAS. Gerbiamieji konferencijos dalyviai ir svečiai. Savivaldos kategoriją dabartinis lietuvių kalbos žodynas traktuoja kaip, pirma, teisę savarankiškai tvarkytis kurioje nors srityje ir, antra, kaip savęs valdymą, savitvardą. Vietos savivaldą, kaip natūralų žmonių bendrijų funkcionavimą, tiksliausiai atspindi kaip tik abi šios kategorijos reikšmės drauge. Visumoje vietinė savivalda gali natūraliai ir harmoningai funkcionuoti tiktai tam tikroje terpėje. Negali egzistuoti realios savivaldos esant komandiniam gamybinių įmonių ir kolektyvų valdymui arba okupuotoje valstybėje.

Savivalda – tai ginklas prieš administravimą ir biurokratizmą. Ji yra valdymo forma, tačiau jam priešinga. Kiek atsiranda savivaldos, tiek proporcingai sumažėja centralizuoto, komandinio administracinio valdymo. Todėl natūralu, kad jos atsiradimas betarpiškai siejasi ir su atskirų asmenų ar žmonių grupių, didelių ir svarbių įstaigų, kolektyvų interesais, kadangi siaurėja jų atliekamos funkcijos ir reikšmingumas. Kaip tik šio proceso prieštaringumas ir sudaro pagrindinį sunkumą bandant žengti nuo komandavimo link savivaldos. Koks sudėtingas ir sunkus šis žingsnis, galima spręsti iš to, kad dar nepriimtas nė vienas įstatymas, susijęs su savivaldžių struktūrų formavimu.

Spaudoje po didelių vargų pagaliau pasirodė Vietos savivaldos pagrindų įstatymas, kuris turi būti svarstomas artimiausioje Aukščiausiosios Tarybos sesijoje. Aptarimai ir svarstymai šio įstatymo projekto rengimo eigoje bei jau jį baigus rengti parodė, kad stokojama tarpusavio supratimo ar geranoriškumo, pernelyg emocionaliai ir kategoriškai vertinami diskusiniai momentai, kaskart grįžtama prie tų klausimų, kurie svarstymo eigoje jau buvo aptarti ir priimtas kompromisinis sprendimas.

Įpratę kovoti dėl kultūros, dėl derliaus, palankesnių normatyvų ir kitų dalykų, iki kraujo kaunamės už kiekvieną sau palankią formuluotę Pagrindų įstatyme. Įstatymo svarstymo procese aiškiai buvo juntama, kad gana stiprios povandeninės srovės neša į šalį nuo savivaldos, siekiama, kad ekonominių įstatymų nebūtų kuo ilgiau. Juk dabartinė krizinė būsena – įstatymų nebuvimas – savotiška Eldorado šalis komandinės ekonomikos bosams, ir natūralus jų noras, kad tokia būsena tęstųsi kuo ilgiau. Pasigirsta vis garsesnių balsų, kad ir Vietinės savivaldybės pagrindų įstatymo dar nebūtina priimti šioje sesijoje, kad rinkimai gali vykti ir nepriėmus šio įstatymo. Negalima spekuliuoti žmonių jausmais ir kantrybe, negalima agituoti dalyvauti juos rinkimuose nežinia už ką ir nežinia kur. Nesant Savivaldos

pagrindų įstatymo, mano nuomone, negali vykti ir rinkimai į vietines tarybas, o atidėti jų dėl užsitęsusios viršūnių bei vietinės valdžios krizės taip pat negalima.

Lietuvos žmonės, įsisąmoninkime momento svarbą tautos ir mūsų visų likimui. Kai kuriose vietovėse prie rinkimų urnų jums gali tekti eiti per gana trumpą laiką net keturis kartus. Daug kandidatų į įvairių lygių valdžios organus persipynė, rinkiminės kompanijos pareikalaus kantrybės ir ištvermės. Neišvengiamai gali atsirasti apatija viskam, noras užsisklęsti savyje, vargus ir rūpesčius, susijusius su kandidatų kėlimu ir rinkimais, palikti kitiems. Bet juk kaip tik to ir reikia tiems, kurie nenorėtų jokių permainų Lietuvoje. Jūs neateisite, tai jie tikrai ateis. Praėjusiuose rinkimuose dėjome dideles viltis, daugelį klausimų vis dėlto siekėme išspręsti Maskvoje, rasti tarpusavio supratimą, o dabar kaip niekada aiškiai suprantame, kad Lietuvos likimas sprendžiamas ne kur nors kitur, o tiktai Lietuvoje ir kiekvienoje jos gyvenamojoje vietovėje.

Vietinės savivaldos pagrindų įstatymo svarstymas Aukščiausiojoje Taryboje parodys, ar sugebėsime žengti nors nedidelį, bet gana svarbų žingsnį savarankiškumo link, ar sugebėsime palaužti kariškos, žiaurios ir neteisėtos administravimo ir komandavimo sistemos bastionus.

Dabar trumpai šiek tiek dėl paties įstatymo esmės. Jo pagrindinis tikslas ir uždavinys – sudaryti demokratiškas sąlygas naujų vietinės valdžios ir valdymo organų formavimui ir suteikti impulsą respublikos žinyboms pradėti konkrečius pertvarkymus formuojant jų ekonominę bazę. Įpratę laukti nurodymų ir komandavimų iš viršaus, mūsų valdžios ir valdymo struktūros, be įstatymiškai jiems nurodytų krypčių, nesiims jokių pertvarkymų, jokių esminių pertvarkymų. Tiktai jūsų išrinkti deputatai formuos naują vykdomąją valdžią, kuri tiesiogiai spręs svarbiausius klausimus, susijusius su žmonių gyvenimu vietose. Svarbiausia, kad prie valdžios vėl neprasiveržtų tiktai karjeristai ir geresnės vietos prie valstybinio lovio ištroškę asmenys, o ten patektų sąžiningiausi ir Lietuvos ateičiai neabejingi atstovai, kurie sustabdytų mūsų visų turto dalybas ir išpardavinėjimą pusvelčiui. (*Plojimai*)

Vietinės savivaldos atsiradimas nėra ir negali būti momento dalykas, jei naujas antstatines vietinės valdžios ir valdymo struktūras suformuosime gana greitai, tai ekonomines savivaldybių funkcionavimo sąlygas teks ruošti palaipsniui vykdant reformą, kovojant dėl Lietuvos nepriklausomybės, kad būtų sudarytos palankios sąlygos vietinei savivaldybei, neišvengiamai reikės suformuoti naują mokesčių sistemą, pakeisti valdymą, atlikti administracinio teritorinio suskirstymo reformą, paruošti valsčių, apskričių ir miestų įstatymus bei atlikti daugybę kitų darbų. Kiekvienas iš šiuo metu kelių dešimčių paruoštų įstatymų daugiau ar mažiau taip pat bus susijęs su savivalda. Visų jų priėmimas ir vykdymas taip pat sudarys savivaldos funkcionavimo prielaidas. Lietuvos kelias – savivaldos kelias. Ruošdami sąlygas savivaldai, patys tampame laisvi. Ačiū už dėmesį. (*Plojimai)*

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū. Kazimieras Uoka – „Profsąjungos ir darbo žmonių interesai“. Ruošiasi Vytenis Andriukaitis.

ALOYZAS SAKALAS. Žemaitijos kandidatai į Aukščiausiąją Tarybą pietų pertraukos metu kviečiami prie scenos kairėje pusėje pasitarimui penkioms minutėms. Šimėnas.

KAZIMIERAS UOKA. Didžiai gerbiamas susirinkime, mieli Lietuvos žmonės. Nėra tautos, kurios moralinės vertybės gyvuotų nedirbant. Tiktai dirbdamas ir uždirbdamas, tobulėdamas vienoje profesijoje bei įgydamas kitą, žmogus tegali realizuoti savo dorą ir laisvę. Vakaruose profsąjungos ilgai ir kruopščiai ugdė šias darbuotojų savybes. Mes sau atrodome labai savita tauta, tačiau negalime laikyti savęs ypatingais. Ir pas mus pirminis kapitalo kaupimas vyksta ir toliau vyks nesiskaitant su dirbančio žmogaus teisėmis. Todėl ir gintis teks nuolat. Lietuvos žmonės daugumoje yra pasiryžę vardan nepriklausomybės daug kuo rizikuoti. Juk vos ne 300 tūkstančių Lietuvos žmonių gali tekti keisti profesiją, gal net gyvenamąją vietą, ilgesnį ar trumpesnį laiką pabūti be darbo. Tačiau svarbu, kad

būtų maksimaliai užtikrintas socialinis teisingumas, tada visi šie rūpesčiai bus Lietuvos vardan, ir žmonės supras.

Profsąjunginis judėjimas pas mus pergyvena didelę krizę. Iki gyvo kaulo jau nusibodo senosios profsąjungos. O mažai kas įsivaizduoja, kaip turi atrodyti naujosios. Pirmiausia todėl, kad nėra aišku, kas mūsų įmonėse šeimininkas, neaišku, ką sodintis prie derybų stalo ir iš ko reikalauti. Kiek teko patirti Vakaruose, visur dirbantieji prieš bet kokį darbą ilgai ir kantriai derasi, o tik po to greitai ir efektingai dirba, nes jiems apsimoka. Visos Sąjūdžio bėdos galbūt ir kilusios iš negalėjimo pasitarti pačioje pradžioje. Juk atsiradome iš vargo ir nelaimės, todėl ir vejamės savo sukeltąją bangą ir ne visada tai iš šalies žiūrint atrodo gražiai. Taigi ir atkuriant profsąjungas pirmiausia turi būti derybos, ir visų pirma dėl gamybos priemonių nuosavybės. Toks turtas, kokį dabar turime suvalstybinę, jau nebegali funkcionuoti būdamas faktiškai niekieno. Denacionalizacijos problema yra istorinė. Nė viena Rytų Europos šalis nėra nuėjusi šio kelio. Visur pridaryta klaidų, iš kurių turime pasimokyti. Nėra šios srities profesorių nei teoretikų.

Dar blogiau, kai vengiama kalbėti apie tai ir viskas paliekama savieigai, o Lietuvos turtas jau parceliuojamas, išpardavinėjamas. Prie valstybinių įmonių veikia nežinia kieno steigiami kooperatyvai, išvežantys įrengimus bei žaliavas. Su užsienio firmomis sutartis sudarinėja asmenys, faktiškai neturintys tam įgaliojimų. Ir svarbiausia, kad vyriausybė, raginama jau nuo 1989 m. liepos mėnesio apriboti visa tai, nesistengia šioje srityje siekti aiškumo, tarsi skatindama raudonąją buržuaziją išsiskalbti savo kapitalus ir vėl stoti prie vairo.

Visą esamą padėtį turi pakeisti aiškus, viešas ir greitai įgyvendinamas denacionalizacijos planas. Jeigu to nepadarysime, užkrėsime žmones daugiamečiu abejingumu savo įmonės reikalams, kaip tai iš dalies atsitiko Vengrijoje, o Lenkijoje deprivatizacija įsivaizduojama kaip įmonės kapitalo vertimas akcijomis kasmet nedidelėmis porcijomis. Procesas vyks ilgai ir akcijas įsigys daugiausia pašaliniai, ne įmonėje dirbantys asmenys. Neaišku, kokius tai sukels socialinius procesus.

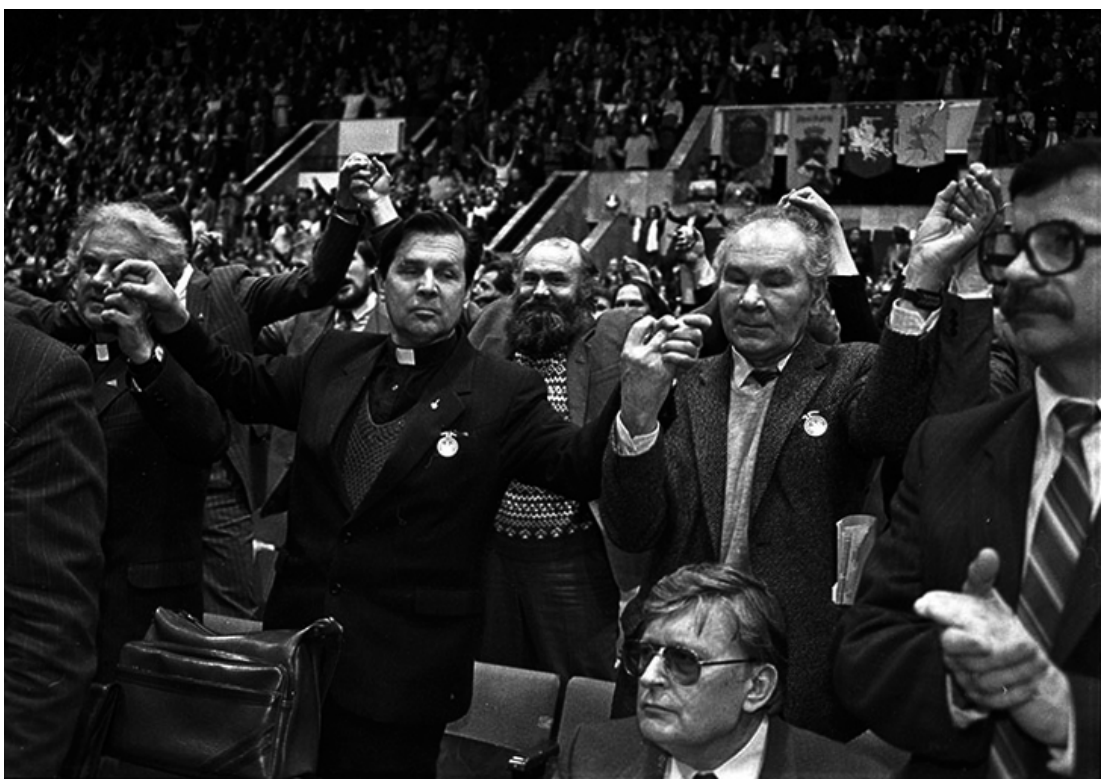

Dar sudėtingesnis planas ruošiamas Rusijoje. Ten žadama išskaičiuoti kiekvieno piliečio statistinę dalį bendranacionaliniame turte, o po to įvesti pataisas atitinkamai darbo vietai bei stažui ir tik po to pradėti denacionalizaciją. Tai per daug ilgas ir sudėtingas kelias, labai jau atsiduodantis realaus socializmo kanonais.

Sąjūdis siūlo greitą ir kiek įmanoma viešą būdą. Priėmus atitinkamus respublikos įstatymus, darbo kolektyvai turėtų gerai išsinagrinėti savo galimybes, visus variantus ir dirbančiųjų balsavimu įteisinti denacionalizacijos faktą. Taip nekartosime kitose šalyje padarytų klaidų, o akcijų savininkais galės tapti ir dirbantys kolektyve žmones, ne tik atėjusieji iš šalies ir nežinia kaip įgiję savo kapitalus. Taip sudarysime bent apylyges galimybes dirbantiesiems starto į kapitalistinį ūkininkavimą laikotarpiu. Tokiu būdu ir nusibodęs politikavimas pagaliau nusileis į konkrečias darbo vietas, žmonės turės galimybę pasirinkti ir patys atsakyti už savo pasirinkimą. Toliau įmonė ūkininkaus savo pasirinktuoju būdu visiškai nesikišant valstybei.

Valstybė ir negali būti kaltinama už pasekmes ar galimą bankrotą. Tai labai svarbu, nes jeigu nebūtų dirbančiųjų balsavimo, net ir po daugelio metų koks nors aptingęs amžinas bedarbis bolševikas galėtų griauti Lietuvos valstybę šaukdamas iš už kampo: „Kaipgi čia dabar išėjo?! Juk viskas priklausė visiems, o dabar man nieko nebeliko!“, ir nebūtų ką jam atsakyti, o pravestasis dirbančiųjų balsavimas atima iš jo visus būsimus argumentus. Tuo būdu dauguma mūsų įmonių taps akcinėmis, kooperatinėmis bei privačiomis.

Tikiu, kad vienoje ar kitoje respublikos įmonėje pamatysime ir tokį stebuklą, kokių daug regėjau viešėdamas Jungtinėse Amerikos Valstijose, – darbininkų išsipirktas ir valdomas įmones. Jos ten daugelį metų sėkmingai dirba žiaurios konkurencijos sąlygomis ir reikia pamatyti dar, kaip jos dirba. Bet tai tiks toli gražu ne visoms mūsų įmonėms.

Štai taip su Sąjūdžio rinkiminės platformos pagalba išsprendę pagrindinį nuosavybės klausimą, mes galėsime pereiti prie tikrosios profsąjungų veiklos. Manau, jog mes esame europietiško mąstymo tauta ir įprasime pirma gerai pasiderėti, o paskui gerai dirbti ir uždirbti. Profsąjungos visiškai atsikratys tokių joms nebūdingų Stalino įpirštų funkcijų kaip butų, deficitinių prekių, poilsio kelialapių dalijimas bei nedarbingumo lapelių dvigubas apmokėjimas. Juk visa tai yra valstybės arba kitų institucijų funkcija. Kartu profsąjungos įgis ir naujų, iki šiol negirdėtų funkcijų: tai ilgos ir kantrios derybos tarp pačių profsąjungų su darbdaviais, tai savosios veiklos specialistų mokymas, atskirų profesijų profesionalumo kriterijų nustatymas. O naujausia bus tai, jog kai kuriose įmonėse profsąjungos visiškai perims kadrų apskaitą ir administracijai beliks darbo organizavimo rūpesčiai.

Neįprasta bus tai, kad vienoje įmonėje bus kelios, daugiausia darbininkų ir tarnautojų, profsąjungos ir kad ne visi iš dirbančiųjų bus kurios nors sąjungos nariais. Kai kurių profesijų žmonės rajonuose ir miestuose susiburs griežtai profesiniu principu, pavyzdžiui, vairuotojai arba kaimo mechanizatoriai. Kai kuriuose rajonuose jie jau dabar sėkmingai gali burtis ir kovoti su esamais ir būsimaisiais darbdaviais.

Lietuvos darbininkų sąjunga daug kuo panaši į tas būsimąsias profsąjungas, bet jokiu būdu neatstovauja visoms, susikursiančioms ateityje. Kaip ir daugelyje šalių, mūsų profsąjungos rūpinsis žmonių perkvalifikavimu, kai bus likviduojamos darbo vietos. Reikės steigti darbo biržas ir bedarbių šalpos fondus, reikės rūpintis respublikos daugiavaikėmis šeimomis, pažeisto darbingumo žmonėmis ir seneliais, nes kokia gi būtume tauta, jei paliktume šiuos žmones likimo valiai? Reikės sudaryti sąlygas įsidarbinti paaugliams ir dirbti ne visą darbo dieną moterims, teks derinti gamtosaugos ir darbininkų judėjimo interesus.

Atskirai reikia paminėti tuos žmones, kurie dabar dirba nereikalingą darbą su nereikalingais popieriais. Tokių Lietuvoje yra per šimtą tūkstančių. Mes privalome įsivaizduoti juos ne priešais, o broliais ir seserimis ir ruošti jiems naujas darbo vietas jau dabar ir daugiausia aptarnavimo srityje. Parenkant darbuotojus atleidimui, būtina taikyti kuo teisingesnius

atrankos būdus. Tuos, kurie lieka dirbti administracinį darbą, skatinkime vienytis į savas valdininkų profsąjungas ir jaustis reikalingais tėvynei savosios profesijos darbininkais.

Ypatingais istorijos periodais kiekviena veikla įgyja ypatingus vertinimo kriterijus.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Viena minutė.

KAZIMIERAS UOKA. Žengiant Lietuvai į nepriklausomybę, profsąjunginėje ir ekonominėje veikloje pagrindinis kriterijus turi būti toks: kuo didesnę produkcijos dalį, įvertinant konvertuojama valiuta, išsaugoti ir iškovoti kuo daugiau darbo vietų, išsikovoti savo vietą pasaulinio vartotojų kišenėje. Jei pavyks pakankamai gerai išspręsti šį uždavinį, mūsų žmonės bus dori ir darbštūs, o tėvynė per sunkaus darbo laikotarpį ištrūks iš imperijos traukos lauko, taps laisva ir pasiturinti. O nuosaikiojo *step by step* kelio šalininkams vietoj argumentų siūlyčiau kuo dažniau pavažiuoti ir pavažinėti po Rusijos Federaciją. Ačiū už dėmesį. (*Plojimai*)

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū. (*Plojimai*) Vytenis Andriukaitis – „Sveikatos apsauga“. Ruošiasi Eimantas Grakauskas.

ALOYZAS SAKALAS. Virgilijus Kačinskas prašo kandidatus į deputatus, kurie balotiruojasi rinkiminėse apygardose 89 ir 91, pertraukos pabaigoje ateiti prie scenos kairės pusės.

VYTENIS ANDRIUKAITIS. Mielieji, leiskite trumpo pasisakymo metu pažvelgti į sveikatą ir jos apsaugą šiek tiek mums visiems labai priimtinu kontekstu. Šiandien mes turbūt visi sutiksime, jog sveikatos doktrina, pasiūlyta Pasaulinės sveikatos organizacijos, labai atitinka mūsų šios dienos dvasią. Būtent sveikata yra psichinių, biologinių, genetinių ir socialinių faktorių visuma, leidžianti žmogui gerai jaustis ir normaliai reikštis visuomenėje.

Vadinasi, mes turime prieš save tris sveikatos komponentus. Vienas iš jų – psichinis. Ir čia turbūt visi sutiksime, jog šiandien mes, net ir nustebę, kaip psichinėje plotmėje iš tikrųjų pasigendame tolerancijos, orumo, pasigendame pakantos ir tuo tarpu stebimės, kad dominuoja gana stereotipinis mąstymo būdas, kad, deja, nėra įtvirtinta psichinė norma gerbti žmogaus teises. Taip pat psichinės sveikatos aspektu galėtume žvilgtelėti į mūsų tautą kaip į sveiką ar nesveiką tautą. Tos tautos, kurios yra įvykdžiusios savo apsisprendimą ir išsikovojusios nepriklausomybę, iš tikrųjų socialinės psichologijos kontekste yra sveikos tautos. Taigi ši sveikatos apibrėžimo komponentė atitinka mūsų nepriklausomybės siekį ir juo labiau ji tampa ir politiniu argumentu. Aš nekalbėsiu apie tą demagogijos ir socialinės psichozės etapą, kurį mes visi patyrėme per pakankamai ilgą laiko tarpą.

Pabrėšiu ir antrąjį sveikatos komponentą – būtent biologinį genetinį. Neabejotinai turbūt visi sutiksime, kad biologinis genetinis komponentas šiandien mums labai aktualus. Mes visi vienbalsiai nubalsavome, kad tautos genofondas yra pavojuje. Jeigu jau taip, jeigu tautos genofondas gyvena tokios ekologinės įtampos atmosferoje, vadinasi, antrasis sveikatos komponentas tampa plačių strateginių apmąstymų objektu.

Pamėginkime peržvelgti trečiąjį sveikatos komponentą – socialinį. Turbūt aš ne retoriškai paklausiu, kad jeigu darbo jėga, kuri neturi gyvenamojo ploto ir dirba visas 8 darbo valandas, atleiskite, tai ne eksploatuojama darbo jėga? Ir dar vienas klausimas: ar kas davė teisę sergančią darbo jėgą eksploatuoti visą darbo dieną? Vadinasi, dėl socialinio sveikatos komponento mes turime taip pat daug apmąstymų, jog socialinė tikrovė, deja, neatitinka sveikatos supratimo ir bendros strategijos. Ir juo labiau noriu jūsų visų paklausti: o kodėl gi sveikatos supratimo dominantė Lietuvoje sustingusi tik viename aspekte? Sveikata kaip ligų gydymas. Mes iki šiol ir turėjome ne Sveikatos apsaugos ministeriją, o turėjome ligų gydymo sistemą. (*Plojimai*) Tuo tarpu ir šiandien mes galime savęs paklausti pertraukos metu, žvilgtelėję į tam tikrą oro koncentracijos pasikeitimą koridoriuje, su tam tikrų kancerogenų priemaiša, žvilgtelti į tai, kaip mes patys kaip žmonės suvokiame savo sveikatą. Juk atsakomybė už sveikatą liečia mus visus čia esančius. Ir neatsitiktinai Vydūnas, parašęs knygą „Sveikata. Jaunumas. Grožė“, dar gerokai prieš Pasaulinės sveikatos organizacijos

įsikūrimą, perspėjo, kas gi yra sveikata ir kuo ji gali pavirsti. Juo labiau – čia salėje gausu ekonomistų ir turbūt jie pritars, kad sveikata yra ir ekonominė vertybė, kurią galima įkainoti, pasverti ir investuoti į šią vertybę pinigus tam, kad būtų pasiektas didesnis efektas.

Taigi atleiskite, ar neturime mes teisės paklausti, jog mums visais aspektais nacionalinė sveikatos koncepcija yra sąjungininkas mūsų nelengvoje krizinėje situacijoje. Todėl kaip Gydytojų sąjungos narys ir kaip atstovaujantis ištisam kolegų būriui šiandien pasinaudoju šia tribūna, norėdamas pasakyti, jog taip, yra parengta Nacionalinė sveikatos koncepcija ir ji apima visus komponentus.

Pirma, apima paties žmogaus atsakomybę už savo sveikatą. Ir žmogus, sąmoningai kenkiantis savo sveikatai, pats turės ir atsakyti už savo pasekmes. Antra, apima visų visuomeninių organizacijų atsakomybę už savo sveikatą. Ir tos organizacijos, kurios šiandien įsitraukė į plačią sveikatos programą, tampa Gydytojų sąjungos sąjungininkais. Trečia, Nacionalinė sveikatos koncepcija numato Lietuvos gyventojų ausiai neįprastą sąvoką – aktyvią sveikatos politiką. Atleiskite, labai paprastas pavyzdys. Vienas vyriausybės atstovas iš Skandinavijos šalių buvo atvykęs pas mus žvilgterėti, ar negalėsime mes išoperuoti jų reumatu sergančių ligonių. Mes paklausėme, kodėl jūs ieškote kitose šalyse galimybių operuoti savo ligonius, jeigu jie pas jus pakankamai neilgai laukia. Sako, taip, jie pas mus laukia ten beveik penkis mėnesius, bet mes parlamentinėje kovoje davėme pažadą, kad sutrumpinsime šį laiką iki dviejų savaičių. Parodykite man nors vieną Lietuvos vyriausybės narį, kuris būtų važinėjęs po visą pasaulį ieškodamas, kur išoperuoti mūsų penkis, septynis, o tai ir dešimt metų eilėje operacijos laukiančius ligonius. Tai ir yra aktyvios sveikatos politikos nebuvimo pavyzdys.

Tam, kad mes įkūnytume aktyvią sveikatos politiką ir priverstume vyriausybę dalyvauti šioje veikloje, netgi jeigu ji neįsipareigoja ir negali atlikti, įvykdyti sveikatos programos, ji turėtų ir atsistatydinti. Įdomus pavyzdys, tačiau, deja, dažnai mes nesugebame pamatyti, kaip vyriausybė atsistatydina. (*Plojimai*) Todėl, kad aktyvi sveikatos politika taptų kūnu, Lietuvos gydytojų sąjunga siūlo priimti Sveikatos įstatymą. Sveikatos įstatymas turėtų numatyti asmens atsakomybę už savo sveikatą, nes, pabrėžiu, kiekvienas žmogus turės suprasti, kad jo sveikata yra asmeninė ir visuomeninė, ekonominė, nacionalinė ir humaniška vertybė, jis negali elgtis su ja taip, kaip tas turtingas kvailys. Kita vertus, norime įstatyme numatyti vyriausybės įstatyminę atsakomybę už sveikatos politikos nevykdymą, taipogi norime atkreipti visų ekonominėje veikloje dalyvaujančių žmonių ir čia esančių dėmesį į tai, kad Sveikatos įstatymas daugelyje šalių yra įstatymas numeris vienas visiems ekonominiams subjektams. Ir tie subjektai, kurie kenkia sveikatai, o kenkimas sveikatai yra ir aplinkos tarša, ir infrastruktūros nevystymas ir visos kitos bėdos, tie subjektai moka baudas, ir tie mokesčiai įeina į Sveikatos fondą, pervedami to regiono sveikatos infrastruktūrai stiprinti. Juo labiau ir pati sveikata apims šias pozicijas: sveikatos, sveikatos ekspertizės (mes turėtume nustatyti, kokioje vietoje esame šiandien), toliau – sveikatos monitoringo, sveikatos išlaikymo, stiprinimo ir gerinimo. Kita pozicija – liga, jos gydymas, o čia mes suprantame, kiek lėšų šiandien skiriame ligų gydymui, toliau – reabilitacija ir slauga. Jeigu šių visų komponentų kontekste nebus vykdoma mūsų Sąjūdžio strategija, tai mes reformų sveikatos srityje neįgyvendinsime.

Todėl Lietuvos gydytojų sąjunga ir aš asmeniškai prisijungiu prie šios doktrinos – sveikata visiems vienodai prieinamomis sąlygomis ir prie naujos mokesčių politikos, jungiančios ir mišrų draudiminį finansavimą, asmeninį draudimą, suteikiančios galimybę pacientui pasirinkti mediką, laisvai pasirinkti, ir be to, suteikiančios galimybę visiems žmonėms investuoti savo lėšas į sveikatos programą. Taigi krizės akivaizdoje mums aišku, kad sveikata ir švietimas yra du prioritetai, kurie garantuoja jau nebe mūsų, bet kitų kartų sėkmę. Tad sveika tauta – Europos tautų bendrijoje! Ačiū už dėmesį. (*Plojimai*)

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Konferencijoje užsiregistravo ir jos darbe dalyvauja 3 525 delegatai.

ALOYZAS SAKALAS. Eimantas Grakauskas – „Žemės ūkio reforma“. Ruošiasi Julius Veselka.

EIMANTAS GRAKAUSKAS. Gerbiamieji konferencijos dalyviai ir svečiai. Lietuvos nacionalinės ekonominės politikos, arba, aš sakyčiau juokais, Lietuvos NEPO, esmę ir turinį sudaro įstatymų įtvirtinta ir praktiškai įgyvendinama nuosavybės formų įvairovė, kurią, manytume, reikėtų grįsti privatinės nuosavybės pagrindu, sudaro rinkos ūkis ir ūkinės veiklos laisvė. Šios politikos pagrindinė sudedamoji dalis – nacionalinė agropolitika, kuri yra neatskiriama nuo maisto ūkio ir sudaro vieningą visumą. Lietuvai reikalinga nauja ilgalaikė agrarinė politika, garantuojanti valstiečiams žemės ir kito turto nuosavybę, savarankišką ūkininkavimą, ekvivalentiškus mainus ir rinkos ūkio santykius.

Todėl vadovaudamiesi Lietuvos žemdirbių sąjūdžio programiniais dokumentais, pateikiame šios Nacionalinės agropolitikos koncepcijos matmenis. Pagrindinės kryptys reformuojant žemės ir maisto ūkį – politinė, ekonominė, socialinė ir kultūrinė. Kadangi turime mažai laiko, visų neapžvelgsime, todėl ir per žemės ūkį, kaip ir visur, bandysime bėgti iš šios tribūnos šuoliais.

Reformos turėtų būti vykdomos, manome, dviem etapais. Visų pirma padėties žemės ir maisto ūkyje stabilizacija būtina. Antras svarbus etapas – tai inovacijų arba naujovių ūkinėje sistemoje įgyvendinimas. Žemės ir maisto ūkio paskirtis yra tikslinė – užtikrinti žmonių gerovę per darbą. Todėl darbas turi būti tik dėl savęs, atsisakant bendro ir tik samdinių darbo, vadovaujantis principu: laisvų žmonių laisvas darbas. Darbo motyvai – asmeninė ir šeimos gerovė, turto kaupimas. Todėl gamyba turi būti vykdoma įvairiomis naujomis organizacinėmis formomis pradedant privačių ūkių įmone, kooperatinių ūkių įmone, akcinių ūkių įmone, bendrove ir firma. Lietuvos piliečiams grąžinama nuosavybės teisė į neišpirktą iš jų žemę ir išlikusį turtą, taip pat suteikiama teisė pasiimti iš vadinamųjų visuomeninių ūkių darbu juose uždirbto turto dalį. Lietuvos žemės ūkio reformos pagrindinė grandis yra žemės vertė ir jos nuosavybė.

Pabrėžiant žemės, kaip išskirtinės žemės nuosavybės ir pagrindinio nacionalinio turto, teisinį statusą, konstatuotina dviguba žemės vertė – vartojamoji ir išliekamoji, jos dviguba nuosavybė – Lietuvos ir Lietuvos piliečių, jos dviguba monopolija – kaip ūkininkavimo ir nuosavybės objekto. Todėl pagrindinis uždavinys būtų nustatyti žemės vertę, jos kainą ir žemės mokesčius. Žemės naudojimas turi būti privatus, individualus arba bendras kooperatinis atstatant žmogaus ir žemės santykį, atstatant ryšius ir nuimant nepagrįstus disponavimo nuosava žeme apribojimus. Žemės sklypai, kurie neturi savininkų, sudarytų valstybinį žemės fondą, naudojamą nuomos pagrindais, parduodant sklypus privatiems, kooperatiniams ar kitokiems ūkiams steigti ir kitiems tikslams. Dabartiniai visuomeniniai ūkiai, padalijus jų turtą tarp jų narių ir dirbančiųjų, turėtų susiskaldyti į privačius ūkius, nedidelius 200–500 ha kooperatinius ūkius arba likti akciniais ūkiais, įmonėmis.

Pagrindinė ir svarbiausia problema keičiant dabartinės nuosavybės ir gamybos organizavimo formas būtų turto padalijimas tarp pretendentų. Čia ir esmė, čia didžiausia problema kaime. Sąjūdžio ekonomistų rekomendacijų pagrindu denacionalizacijos įstatyminėse normose tikslinga nustatyti, kad tarp pretendentų paskirstomi pagrindiniai ir apyvartiniai fondai, atmetus praskolintų priemonių vertę ir bendro naudojimo priemones, tai būtų kultūrininės, sveikatos ir kiti objektai, perduodami vietinių savivaldų nuosavybėn. Apskaičiuota viso turto vertė paskirstoma kiekvienam pretendentui, dirbančiam arba dirbusiam ūkyje, įmonėje. Turto dalis paskirta turi būti ir asmenims, kurie tame ūkyje ar įmonėje nedirbo, bet jų turtas yra patekęs į šią įmonę. Teisė į turto dalį išlieka ir paveldėtojams.

Kiekvienam pretendentui tenkančio turto dalies dydis turėtų būti apskaičiuojamas pagal du pagrindinius kriterijus. Visų pirma tai turėtų priklausyti nuo įnešto į ūkį, įmonę gamybos priemonių ir kito turto vertės, išreikštos dabartinėmis kainomis, ir turėtų priklausyti nuo darbo ūkyje, įmonėje trukmės. Nustatytą savo turto dalį kiekvienas žmogus turi teisę paimti natūra arba pinigais ir kurti privatų ūkį arba bendrosios nuosavybės pagrindu vienytis į kooperatyvus arba likti ūkio, įmonės akcininku. Integraciniai procesai grindžiami ateities Lietuvos žemės ūkyje savanoriškumu, savitarpio naudos ir ekonominio tikslingumo pagrindais. Be to, dabartiniuose kolūkiuose ir tarybiniuose ūkiuose bei įmonėse esanti gamybinė bazė gali būti naudojama ją išnuomojant, parduodant ir panašiai.

Esminė problema – visiškai realiai valstybinį reglamentavimą atskirti ir atriboti nuo ūkinės savivaldos. Mes manome, kad nuo 1991 m. pradžios visiems žemės ir maisto ūkio sistemos subjektams ir jų junginiams būtina realiai garantuoti ūkinės veiklos laisvę. Ta laisvė suprantama kaip visiškas gamybinis, ūkinis, finansinis ir komercinis savarankiškumas bei nepavaldumas valstybinio valdymo organams. Pabrėžtina, kad ūkinėse sistemose valdomi ne žmonės, o gamybos, paskirstymo ir vartojimo procesai. Todėl valdymas reikalingas tik tiek, kad užtikrintų savireguliacijos ir vystymosi procesus, o svarbiausi ūkinės veiklos laisvės faktoriai būtų šie: laisvė priimti sprendimus, laisvė investuoti kapitalą, laisvė rinktis naujoves, įteisinta konkurencija bei valstybinės ūkinės veiklos reglamentavimas tik teisinėmis reguliavimo formomis Baltijos bendrojoje rinkoje. Prie pagrindinių žemės ir maisto krypčių veiklos valstybinio reglamentavimo priskirtume integruotų šakų pelningumo kilimo politiką, techninio aprūpinimo priemonių realizavimą, specializacijos gilinimą, konkurencingumo didinimo politiką ir, svarbiausia, kainų politiką. Kainos parduodamai ir perkamai produkcijai turėtų būti nustatomos naudojantis, kaip ir Vakarų pasaulyje, fiksuotomis kainomis, minimaliai maksimalių kainų sistema ir panaudojant kitas sistemas. Atitinkamoms produkcijos rūšims ir kiekiams valstybinės kainos iš viso neturėtų būti nustatomos. Mokslininkai ir praktikai vieningai sutarė, kad sklandžiai ir gerai funkcionuoti gali tos valstybinės ir ūkinės struktūros, kurios turi aiškią ir realiai apibrėžtą kompetenciją, nėra komplikuotos bereikalingomis pakopomis, perkrautos beprasmiškomis viską sureguliuoti siekiančiomis funkcijomis. Todėl vykdant Lietuvos ūkio realią ir išbaigtą pertvarką tikslinga atsisakyti žemės ir maisto ūkio sistemoje valstybinio valdymo organų pakopų.

Vadovaujantis įstatymine norma, kad valstybė nereguliuoja jokio ekonominio proceso, kurio savireguliacija yra efektyvesnė, perėjus prie ekonominio savarankiškumo, tikslinga panaikinti valstybinį žemės ūkio produkcijos supirkimą. Pasakyčiau, būtų tikslinga panaikinti ir valstybinę materialinę techninę tiekimo monopolizuotą sistemą ir nutraukti prie Vyriausybės suformuotos Valstybinės žemės ūkio ir maisto produktų komisijos kaip beprasmiškos struktūros veiklą ir įsteigti Lietuvos žemės ir maisto ūkio ministeriją. (*Plojimai*)

Visų ūkinių subjektų, jų junginių veiklai koordinuoti, ryšiams su kitomis Lietuvos ūkio šakomis plėtoti, žemės ir maisto paritetinio vystymo programoms realizuoti tikslinga įkurti vietinį ir bendranacionalinį, arba respublikinį, savivaldos organą. Šie visuomeniniai savivaldos organai savo respublikinėje atstovaujamojoje struktūroje – mes ją vadintume Agrarine nacionaline asamblėja – galėtų spręsti žemės ir maisto ūkio politikos nustatymo problemas, teikti išvadas, rekomendacijas ūkinės veiklos orientavimo ir kitais klausimais. Turėtų, žinoma, rengti kasmetinius pranešimus Lietuvos parlamentui, aukščiausiam asamblėjos organui apie žemės ūkio maisto sistemos ūkinę veiklą. Asamblėjos aukščiausiasis organas nuolat veikiančių struktūrų – vadovybės pagrindu – turi turėti tiesiogiai oficialius ryšius ir su Lietuvos parlamentu, su Vyriausybe, su Žemės ir maisto ūkio ministerija.

ALOYZAS SAKALAS. Jūsų laikas!

EIMANTAS GRAKAUSKAS. Baigiu. Prie šių savivaldos organų būtų tikslinga formuoti valstiečių, kitų žemės ir maisto ūkio dirbančiųjų profsąjungą, formuoti ūkininkų nacionalinę federaciją, kurios pradžia yra Lietuvos ūkininkų sąjunga, Žemės ūkio kooperacijos federaciją ir kitas ūkines sistemas.

Kiekvienas iš mūsų, kiekvienas žmogus kasdieną tris kartus vartoja žemės ir maisto ūkio gėrybes. Todėl laikome, kad pagrindinis dėmesys turi būti skirtas Lietuvos valstybės pagrindui, tautos kamienui – valstietijos reikmėms. Ačiū už dėmesį. (*Plojimai*)

ALOYZAS SAKALAS. Kalba Julius Veselka. Julius Veselka kviečiamas – „Lietuvos ekonomikos ateitis“. Ruošiasi Gediminas Vagnorius, paskutinis kalbėtojas.

JULIUS VESELKA. Gerbiamieji konferencijos dalyviai, Lietuvos valstybingumo atstatymas ir vystymas beveik visiems Lietuvos gyventojams tapo gyvenimo prasme, esme, didžiąja viltimi. Didesnė Lietuvos gyventojų dalis sutinka iškęsti nemažus nepriteklius ir pragyvenimo lygio smukimą dėl visiško Lietuvos valstybingumo atstatymo. Tai labai didelė, garbinga ir šventa Lietuvos žmonių auka. Tačiau tie žmonės, kurie nori tapti žymiais Lietuvos politikais, šitą Lietuvos žmonių auką turi panaudoti tik kaip paskutinę priemonę didžiajam tikslui pasiekti. Didis tikslas reikalauja ir didelio išmintingumo. Jie turi turėti talentą ir imtis atsakomybės ieškoti visų galimų būdų ir kelių, kad šitos paruoštos tautos aukos nereikėtų panaudoti.

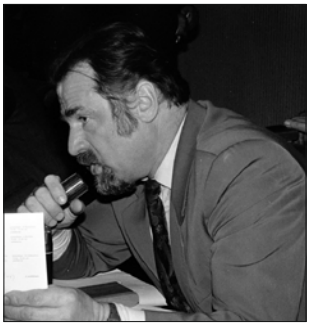

Fotografė L. Dmuchovskaja. LCVA.

Man, kaip ekonomistui, politika – tai menas įgyvendinti Lietuvos ekonominius interesus. Išmintinga politika turi tarnauti Lietuvos ekonominiams interesams įgyvendinti. Bet politika šito negali įgyvendinti, kol nėra nepriklausomos valstybės. Tik nepriklausoma valstybė gali ir turi savo politiką pajungti ekonominiams interesams realizuoti. Ji tada gali greičiausiai, racionaliausiai sutarti dėl prasmingo racionalaus bendradarbiavimo su kitomis valstybėmis ir valstybių sąjungomis, ir visų pirma su savo artimiausiais kaimynais, kaip bendro likimo valstybėmis, kurios lemties buvo paaukotos tos piktosios hidros, kuri vadinosi pasaulinė socialistinė revoliucija, interesams. Visos TSRS tautos tapo aukomis, apsaugojusiomis pasaulį nuo tos didelės nelaimės. Mes turime įsisąmoninti, kad visos TSRS tautos ir respublikos tapo marksistinės lenininės ideologijos ir partinio aparato kolonijo-

mis. Tai baisiausia XXI a. priešaušrio kolonijinė sistema, kuriai esant visos respublikos ir tautos tik pralaimi ir nė viena nelaimi.

Todėl mes, Lietuvos žmonės, turime tvirtai pasakyti: mes neturime, nepaisydami patirtų neapsakomų rusiškai kalbančių bolševikų žiaurumų ir genocido, nė vienai TSRS tautai, respublikai jokių pretenzijų ar kitokių finansinių reikalavimų, su sąlyga jeigu ir mums nebus reiškiamos pretenzijos ir skolos. Mes nenorime sugriauti esančių racionalių ekonominių ryšių, mes norime vieno – atstatyti visišką Lietuvos nepriklausomybę, valstybingumą, norime įtvirtinti savo nepriklausomybę, norime paimti savo likimą į savo rankas. Lietuvos nepriklausomybė nepažeis nė vienos respublikos ekonominių interesų, tik joms suteiks naują turinį, naują prasmę, naują kokybę. Bus atmesta tik tai, kas šiuose santykiuose iracionalaus ir nepriimtina.

Mes turime būti realistais ir, paskelbdami Lietuvos valstybingumo atstatymą, turime suprasti šiandieninės TSRS kaip pasaulinės valstybės politinius, ekonominius, karinius interesus, turime suprasti savo realią geopolitinę padėtį ir vykstančius atitinkamus pasaulinės politikos pasikeitimus. Sudėtingame tarptautinės politikos kontekste turime ieškoti savitarpio nuolaidų ir kompromisų, kaip atkurti Lietuvos valstybės nepriklausomybę, nes tiek dėl Lietuvos, tiek dėl TSRS ekonominio stabilumo turime pripažinti TSRS politinius, karinius, ekonominius interesus Lietuvoje, tik su sąlyga, kad TSRS pripažįsta ir garantuoja iš savo pusės Lietuvos nepriklausomo valstybingumo atstatymo įtvirtinimą.

Siūlyčiau tokį variantą: TSRS pripažįsta Lietuvos kaip valstybės sąjungininkės valstybinę nepriklausomybę, tarp dviejų valstybių pasirašoma 10–15 metų laikotarpiui taikos ir savitarpio pagalbos sutartis. Mes savo ruožtu tam laikotarpiui garantuojame nemokamą TSRS karinių bazių funkcionavimą, atsisakome propagandos prieš tarybinę armiją, kaip okupacinę armiją. Dalį išlaidų, susijusių su tarybinės armijos laikymu Lietuvoje, padengiame iš savo lėšų, tam skirdami ne didesnę nacionalinių pajamų dalį, nei skiria atitinkamo išsivystymo lygio Vakarų Europos valstybės NATO dalyvės.

Daug kam išgirdus, kad siūloma apibrėžtam laikotarpiui palikti Lietuvoje tarybinę armiją ir dar savanoriškai leisti, kils nepasitenkinimas ir pasipiktinimas – girdi, siūloma įteisinti nuolatinį realų pavojų Lietuvai. Deja, kaip jau minėjau, tiek dėl Lietuvos geopolitinės padėties, tiek dėl ekonominių ryšių stabilumo turime ryžtis daryti šias nuolaidas. Taip pat tenka įvertinti tai, kad tokių nedidelių savo skaičiumi tautų ir valstybių laisvės ir klestėjimo galimybės labai priklauso nuo galingų kaimynų valstybių geranoriškumo ir jų piktos valios, taip pat nuo tokių valstybių kaip Lietuva sugebėjimo suprasti kaimyninės valstybės interesus.

Tiek TSRS, tiek Lietuvos ekonominio stabilumo vardan turime su TSRS suderinti ir priimti perėjimo ir tarpusavio atsiskaitymo pagal pasaulines kainas 6–8 metų programą. Ši programa turėtų būti realizuota trimis etapais: per pirmus trejus metus – 30 procentų įvairių kainų priartinimo prie pasaulio, per kitus trejus metus – dar 30 ir per likusius dvejus metus visiškai įsitvirtiname pasaulines kainas tarpusavio atsiskaitymuose ir mainuose.

ALOYZAS SAKALAS. Jūsų laikas.

JULIUS VESELKA. Tai būtų naudinga abiem šalims. Minute, toliau... Mano požiūriu, mes norime tapti nepriklausoma valstybe ne tik ir ne tiek dėl 1940 m. ar pokario metų įvykių, mes norime todėl, kad norime vykdyti naują ekonominę politiką. Truputį čia ties naujo pereina... (*Plojimai*)

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū.

JULIUS VESELKA. Minutę, minutę dar, gerbiamieji. Kaip matėte, čia aš turiu visą eilę priemonių, tačiau... visos tos priemonės skatintų turėti optimalų dirbančiųjų skaičių, mažinti medžiagų ir žaliavų energijos sąnaudas. Per porą metų iš materialinės gamybos sferos srities būtų išlaisvinta apie 150–200 tūkstančių žmonių, dar apie 50–70 tūkstan-

čių būtų išlaisvinta iš įvairių kitų projektavimo biurų, institutų, žinybų, įvairių komitetų, ministerijų, kitokių valstybių partinių aparatų. Įdiegus šiuos naujos politinės ekonomikos elementus, vidutinis mėnesinis materialinės gamybos sferos darbuotojų atlyginimas sudarytų apie 400–500 rublių. Įvairiems socialiniams poreikiams tenkinti iš individualaus darbo užmokesčio reikėtų daryti tokius atskaitymus: į Valstybinį sveikatos draudimo fondą – vieną procentą, į Valstybinį pensinį fondą – dešimt procentų, į Valstybinį nedarbo fondą – du procentus. Tokiu būdu suformuotume respubliką. Į Valstybinį sveikatos draudimo fondą – 66 mln. rublių, Valstybinį pensinį fondą – 660 mln. rublių, Valstybinį nedarbo fondą – 130 mln. rublių. Padarius šiuos atskaitymus iš 500 rublių priskaičiuoto mėnesinio atlyginimo būtų išmokama per 420 rublių. Įmonėse labai sumažėtų galimybė formuoti kolektyvinius vartojimo fondus. Todėl išaugs žymiai atlyginimai, vadinasi, žmonės iš savo pajamų galės statyti nuosavus ar kooperatinius namus.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū, gerbiamasis Veselka. Deja, konferencijos dalyviai nebenori klausyti jūsų skaičių.

JULIUS VESELKA. Manau, tik noriu pabrėžti, gerbiamieji, jeigu mes norime sukurti nepriklausomos Lietuvos ekonomiką, mums reikės apie 3–5 mlrd. papildomų kapitalinių įdėjimų. Šių kapitalinių įdėjimų teks skolintis iš užsienio arba iš kitų šalių, todėl realus Lietuvos gerbūvio pakilimas iki Vakarų Europos lygio užtruks 15–20 metų. Ačiū už dėmesį. (*Plojimai*)

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū. Gediminas Vagnorius – „Lietuvos įmonės – naujo ūkio pamatas“. Tai paskutinis pranešimas prieš pertrauką.

GEDIMINAS VAGNORIUS. Gerbiamieji, paskelbtos Lietuvos komunistų partijos savarankiškumo ir nepriklausomybės siekimo deklaracijos, pasigalynėjimai su Maskva ir TSKP skyriumi Lietuvai nustelbė strategines vidaus problemas.

Susidarė įspūdis, jog reformų priešininkai nuščiuvo, pasikeitė, susitaikė su artėjančiomis permainomis ir toliau visi jau žengiame petys petin. Įsitikinęs – tuo atveju visos problemos spręstųsi dešimt, dvidešimt kartų paprasčiau. Deja, viskas kitaip. Pasipriešinimas nesusilpnėjo, toliau sena linkme veikiama, tik jau tyliau ir gudriau. Kai reikia, reformų priešininkai nesibodi ir už kitų populiarių asmenų nugaros pasislėpti.

Neabejoju, jog politiniai problemų sprendimų aspektai turi žengti šiek tiek pirmiau ekonominių. Priimami politiniai sprendimai turi padėti mums įgyvendinti nepriklausomybę, o kartu su ja ekonominę reformą. Reikalinga visų jūsų parama ir, svarbiausia, pagalba priimant naujus įstatymus. Konkretus pavyzdys su Valstybinės akcinės įmonės įstatymu, kurio parengimą mus skubino ir kuris iš tikrųjų reikalingas pramonininkams, ir ne tik jiems. Paskutinę projekto redakciją palaimino praeitų metų gruodžio mėnesį Ekonominės reformos komisija prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos, nutarusi kuo greičiau jį paskelbti viešam svarstymui. Taip ir buvo padaryta, bet praėjus dviem mėnesiams. Kai kas norėtų, jog jo visai neliktų ar bent dar ilgai parlamentas panašių dokumentų nesvarstytų.

Ko gi taip pabūgo garbūs ir įtakingi Lietuvos pramonininkų asociacijos nariai, įmonių vadovai, aukštesni valdžios vyrai? Kuo neįtikome su Įmonės įstatymo projektu? Gal daug ekonominių, teisinių klaidų ten pastebėta? Deja, ne tos problemos jiems rūpi.

Atsakysiu pačių oponentų ne kartą išsakytais žodžiais: jūsų parengtas įstatymas iš esmės keistų įmonių gyvenimą. Žinoma, keistų. Negi jūs, gerbiamieji priešininkai, dar viliatės, jog ir šį kartą nutiks, kaip anais gerais laikais? Šiek tiek patriukšmausime, iškabas pakeisime ir vėl viskas senoviškai liks?

Ypač aršiesiems įmonių vadovams ir aukštesnės valdžios vyrams ne prie širdies projekte siūlomi veiklos ekonominiai principai, mums naujas, tačiau demokratinėse šalyse įprastas kolegialus įmonės valdymas. Ir dar baisesnė jiems matosi perspektyva netekti ministrų valdžios ir paramos, nes projekte numatyta, kad direktorių skirs akcininkai ir darbuotojai.

Nepadeda ir raginimai, jog kol bus sukauptas pradinis akcinis ir kitas privatus kapitalas, kol įsisiūbuos rinka pereinamuoju periodu, valstybinės įmonės pasiūlytą generalinio direktoriaus kandidatūrą tvirtins Lietuvos Ministrų Taryba. Būtinai jiems reikia ministro. Iš kur tokia baimė prieš savo kolektyvą ir tokia meilė ministrams? Matyt, tikimasi, jog ministrų portfelius išsaugos savi, geri vyrai. Kad užkirstų kelią esminėms permainoms, siekiama priimti tokius įstatymus, kuriuose daug gražių deklaracijų, bet nieko konkretaus nesprendžiama. Priėmus tokį netikrą įstatymą, prisidengus siekimu išsaugoti, išvengti pačių sukurtos anarchijos, ministerijos ir žinybos galėtų vėl sėkmingai gyvuoti ir plėstis. Nepavykus slaptai greitomis prastumti pačių Lietuvos pramonininkų asociacijos vietinių specialistų parengtą Įmonių įstatymo projektėlį, griebtasi kito, dabar vadinamojo Verslininkystės įstatymo. Nesvarbu, kad ten konkrečių įmonės klausimų sprendimas pakeistas lozungais, kad jis sulipdytas iš deklaratyvių nuotrupų...

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Jūsų laikas.

GEDIMINAS VAGNORIUS. Nesvarbu, kad kartu su Ekonominės reformos komisijos nariais tie patys aršieji įmonių vadovai ir didesni valdžios vyrai vieningai jį ir atmetė, iš jo šaipėsi, jis dabar tinkamas. O tinkamas todėl, kad vėl atsirado jame nuostatos, kurios įteisina, kad įmonių vadovus ir toliau šefuos ministerijų žinybos ir visokie kitokie valdžios vyrai. Ačiū už dėmesį. (*Plojimai*)

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū. Gerbiamieji, dabar skelbiame pertrauką iki 16 val. Lygiai 16 val. Tuoj pat prasidės Sąjūdžio Seimo sesija, todėl Seimo deputatus prašau pasilikti. Sesija užtruks ne ilgiau kaip 20 minučių.

Gerbiamieji, Sporto rūmų administracija labai prašo jūsų nerūkyti Sporto rūmų patalpose.

Ir dar. Gerbiamieji Sąjūdžio remiami kandidatai į Aukščiausiosios Tarybos deputatus – Jarašiūnas, Rastauskienė, Grinius, Smailys, Andrikienė, Matulionis, Jakštas, Daukantas, Juozas Katkus, Vaišvila, Lapinskas, Morkūnas, Račas, Šiugžda, Stančikas, Vaišvilas ir Bezaras. Prašome prieiti prie sekretoriato stalelio, jus nufotografuos. (*Balsai salėje*)

Sąjūdžio Seimo sesija

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Prašau dėmesio. Gerbiamieji Sąjūdžio deputatai, labai prašau dėmesio, nes iš tikrųjų reikia eiti pietauti. Gerbiamasis Skučai!

Pirmas punktas – Sąjūdžio rinkiminės programos tvirtinimas. Rinkiminė programa buvo skaityta dviejose Seimo sesijose, taip pat išplėstiniame Tarybos posėdyje. Man atrodo, visi, norėję pateikti savo pasiūlymus, tai padarė. Prašau patvirtinti dabartinį programos projektą ir rekomenduoti jį priimti konferencijai. Formuluotė tokia: „Sąjūdžio Seimas tvirtina programos projektą ir rekomenduoja jį priimti konferencijai.“ Kas už, prašau balsuoti. Ačiū. Kas prieš? Vienas. Du. Atsiprašau. Kas susilaikė? Trys. Ačiū. Kvorumas yra, užsiregistravo 174 Seimo delegatai, kaip niekad. Čia yra mažiau, nes dalyvauja ir susilaiko redakcinė komisija, taip pat dalis yra šalia. (*Šurmulys salėje*)

Eikime toliau. Antras punktas – konferencijos dokumentų priėmimas pagrindu. Jūs visi, aišku, juos perskaitėte. Aš manau, kad Seimas turėtų taip pat rekomenduoti juos priimti konferencijai su tais pataisymais, kuriuos padarys redakcinės komisijos. Ar turi kas nors esminių pastabų arba prieštaravimų dėl konferencijos kreipimosi į Lietuvos rinkėjus projekto? Nematau. Prašau tada patvirtinti pagrindu LPS konferencijos „Lietuvos kelias“ kreipimąsi į Lietuvos žmones, rinkėjus. Projekto autoriai: Čepaitis, Motieka, Ozolas, Saja, Zalatorius. Prašau balsuoti. Kas už? Ačiū. Kas prieš? Prieš nėra. Susilaikė? Vienas, du. Gerbiamieji susilaikiusieji susilaiko dėl to, kad jie neskaitė, ar dėl kitų priežasčių?

Konferencijos kreipimasis į Lietuvos jaunimą. Projekto autoriai: Čepaitis, Kubilius, Saja. Ar turi kas nors esminių prieštaravimų? Nėra. Prašom. Prašom, gerbiamasis kunige.

VACLOVAS ALIULIS. Pasakyta: stokime į darbą, visiškai nepasakyta, kokiais būdais, reikėtų konkretizuoti. (*Šurmulys salėje*)

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Jeigu reikia, tai prašom konkretizuoti. Prašom į tribūną, gerbiamasis kunige. (*Šurmulys salėje*)

Gerbiamasis Urba, esate visiškai neteisus, nes už scenos yra dvylika Sąjūdžio deputatų, kurie susilaiko. Prašom, gerbiamasis kunige.

VACLOVAS ALIULIS. Greičiau rezoliucijos autoriams pamąstyti, kaip jie konkretizuos. Jie yra tokį dalyką apmąstę. (*Šurmulys salėje*)

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū. Prašom pasiūlyti redakcinei komisijai. Kas už tai, kad kreipimasis į Lietuvos jaunimą būtų priimtas pagrindu. Prašau balsuoti. Kas už? Ačiū. Kas prieš? Nesuspėjau pasižiūrėti. Vienas. Kas susilaiko? Vienas, du, trys. Ačiū.

Žodis Sąjūdžio kandidatams, projektas. Kalba eina apie tai, kad Aukščiausioji Taryba turėtų dirbti visa ir nuolat. Projekto autoriai: Abišala, Motieka, Ozolas. Kas nors turi prieštaravimų? Niekas neturi prieštaravimų?

ALGIMANTAS ČEKUOLIS. Sąjūdžio taryba ar Aukščiausioji Taryba?

NIJOLĖ BAUŽYTĖ. Aukščiausiosios Tarybos nėra...

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Aukščiausioji Taryba. Prašom ginčytis. Projekto autoriai mano, kad Aukščiausioji Taryba, kada jai reikės ruošti visus įstatymus, o įstatymų neturime nė vieno, turi dirbti visa ir nuolat. Apie tai ir kalba kreipimasis, jeigu jį paskaitėte. Prašom balsuoti, kas už tai, kad būtų priimta pagrindu? Kas už? Ačiū. Kas prieš? Du. Kas susilaikė? Susilaikiusių yra maždaug apie penkiolika, jeigu jūs neprieštaraujate. Ačiū.

Kitas dokumentas. Rezoliucija dėl vietos savivaldos rinkimų. Nėra prieštaravimų? Prašau balsuoti, kas už tai, kad būtų priimta pagrindu. Kas už? Ačiū. Kas prieš? Vienas. Kas susilaikė? Vienas, du, trys. Ačiū. Ir paskutinis konferencijai siūlomas dokumentas – „Tūkstantį lietuvių – Lietuvai“ – kreipimasis į pasaulio lietuvius. Projekto autoriai:

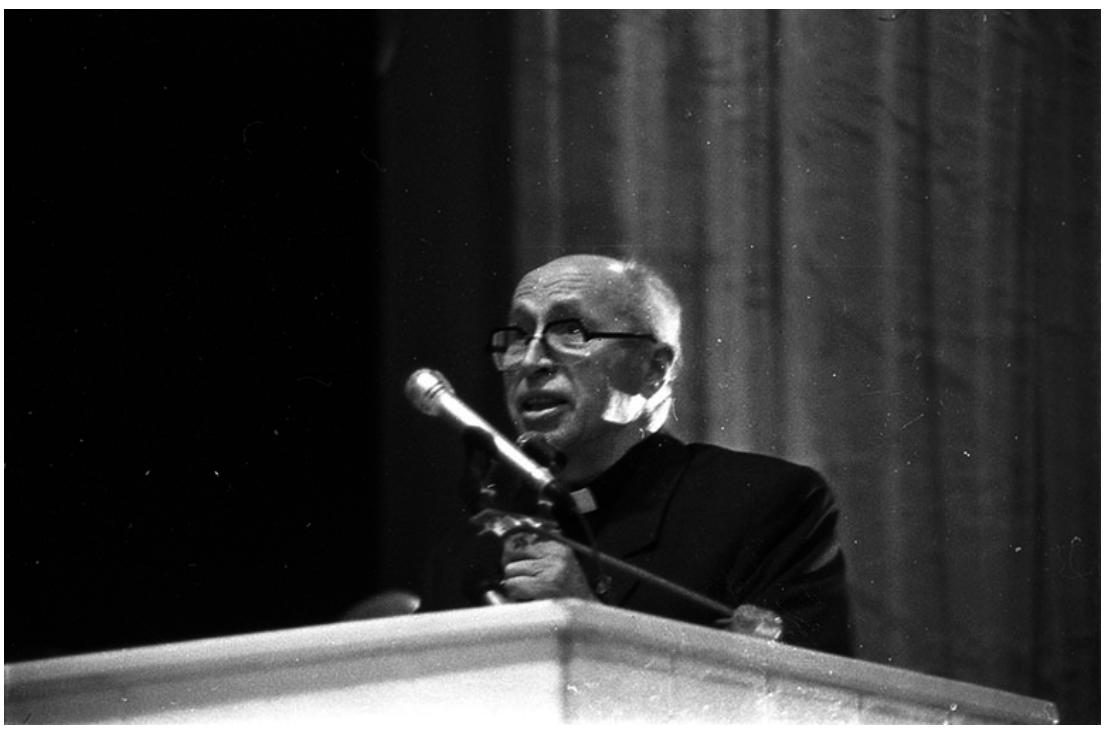

Čepaitis, Kaušpėdas, Zalatorius. Laukiu prieštaravimų... (*Balsai salėje. ...Tai yra grynai deklaratyvi avantiūra...*)

Gerbiamasis Čepaitis, kaip projekto autorius, nori atsakyti. Prašom. Gerai, prašom tada jūs dar pasakykite...

SAULIUS PEČELIŪNAS. (*Kalba ne į mikrofoną, negirdėti*) ...tokio dokumento mes šiandien iš principo negalim priimti. Nėra jokių garantijų, kad po savaitės jų, čia atvažiavusių, neišveš, kaip buvo keturiasdešimtaisiais... (*Šurmulys salėje*)

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū. Gerbiamasis Čepaiti, gal tikrai jūs gale apibendrinsite. Gerbiamasis Patackas. Prašom garsiau. (*Šurmulys salėje*)

ALGIRDAS PATACKAS. (*Kalba ne į mikrofoną, negirdėti*) ... nuo to laiko, nebuvo nė vieno atvejo, nė vieno precedento, kad jaunas žmogus atvažiuotų čia ir dalintųsi viskuo su mumis, išskyrus galbūt vienintelį atvejį...

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Prašau garsiau.

ALGIRDAS PATACKAS. Bet negalima Lietuvos vaduoti per atstumą. Tai yra mūsų kreipimasis ir jis turi būti priimtas. Daugiau nieko kito mes negalime padaryti.

(*Balsai salėje. Balsuojame!*)

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū. Gerbiamasis Čepaitis. Garsiau.

ALOYZAS SAKALAS. Garsiau, gerbiamasis Čepaiti. (*Balsai salėje. Negirdėti! Prie mikrofono!*)

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Į tribūną, gerbiamasis Virgilijau, jūsų per tylus balsas, visiems Sporto rūmams...

EUGENIJUS LAURINAITIS. ...sugebančio atsakyti už savo sprendimų pasekmes. Išeina taip, kad mes visi čia esame nesugebantys atsakyti.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ar Laurinaičio pakankami garsus balsas? Tai prašom pasakyti.

EUGENIJUS LAURINAITIS. Aš kategoriškai prieštarauju...

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū. Gerbiamasis Laurinaiti, čia yra redakcinė pastaba. Dabar kalbėkime tik apie principą, paskui jūs ją pateikite, jeigu mes priimsime. (*Balsai salėje*) Ačiū. Prašau.

VIRGILIJUS ČEPAITIS. Norėčiau pasakyti tik tiek, kad iš tikrųjų aš esu giliai įsitikinęs, kad mums reikalingi žmonės iš ten. Vienas profesorius Arvydas Žygas jau yra labai daug nuveikęs čia, Lietuvoje. Ir jeigu mes nesikreipsime į mūsų tautiečius, mums bus daug sunkiau sulaužyti visas šitas struktūras, visas mafijas, kurios dabar šiuo metu Lietuvą valdo. Aš manau, kad kiekvienas toks naujas žmogus visiškai iš šalies, su niekuo nesurištas, tik surištas meile Lietuvai, gali mums padėti. Tuo labiau kad aš kalbėjau su gerbiamuoju Gurecku, ką tik čia kalbėjusiu iš šitos tribūnos, jis taip pat palaiko šitą idėją.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū. Skelbiu balsavimą. Kas už tai, kad priimtume tokį projektą, prašau balsuoti. Kas už? Ačiū. Kas prieš? Vienas, du, trys, keturi, penki, šeši, septyni. Kas susilaikė. Vienas, du, trys, keturi, penki, šeši, septyni, aštuoni. (*Balsai salėje. Nieko negirdėti!*) Gerbiamasis Vaitiekūnas siūlo dar vieną projektą, bet aš dabar nežinau, kur yra Petras Vaitiekūnas. Prašom trumpai pasakyti esmę. Iš vietos, jeigu galima. (*Negirdėti*). Prašau dėmesio. Girdėsis, tiktai būkime dėmesingi.

PETRAS VATIEKŪNAS. ....reikėtų įgyvendinti idėją. Kadangi persitvarkymo....

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Gerbiamieji, pasiūlymas yra visiškai aiškus. Petras Vaitiekūnas siūlo priimti kreipimąsi į Aukščiausiąją Tarybą, kad būtų atidėti mėnesiui rinkimai į vietines tarybas. Ar reikia diskutuoti dėl šio klausimo? Ar kas nors antrina pirmiausia? (*Balsas salėje. Reikia būtinai. Būtinai.*) Kas nori pasisakyti? Tai svarbus klausimas. Prašom, labai trumpai. Prašom, gerbiamasis profesoriau. (*Balsai salėje*) Gerbiamieji, man atrodo, mums reikia kaip tik kreiptis į žmones, kad jie aktyviai dalyvautų rinkimuose. Ir rengti

juos dabar. Manau, kad galime balsuoti, nes dvi pozicijos yra visiškai aiškios, man atrodo, ir argumentai taip pat yra aiškūs. Prašau balsuoti.

Kas už tai, kad rekomenduotume konferencijai priimti kreipimąsi į Aukščiausiąją Tarybą dėl vietinių rinkimų termino nukėlimo vienam mėnesiui? Kitaip sakant, kas už Petro Vaitiekūno pasiūlymą? Vienas, du, trys, keturi... (*Triukšmas salėje*) Prašau netrukdyti, negaliu skaičiuoti. Gerbiamasis, prašau pasitraukti, aš negaliu suskaičiuoti balsų. Kolege? Dabar prašom laikyti. Vienas, du, trys, keturi, penki, šeši, septyni, aštuoni, devyni, dešimt, vienuolika... Iš viso 16.

Kas prieš tokį pasiūlymą? Kas už tai, kaip kiti sako, kad būtų paliktas senas terminas? Dauguma. Ačiū. Kas susilaikė? Susilaikiusių yra apie 15, jeigu jūs nieko prieš. Vieną minutėlę, Kazimierai. Eikime toliau.

Dabar labai svarbus dalykas yra Sąjūdžio kandidatų sąrašo sudarymas. Prašau susikaupti. Norėčiau pamatyti Audrių Butkevičių. Jeigu jo čia nėra, prašyčiau pakviesti jį arba kaišiadoriečių atstovą. Jūs jau visi perskaitėte specialią „Vilniaus balso“ laidą, kur yra surašyti Sąjūdžio remiami kandidatai. Aš noriu jums priminti Sąjūdžio Seimo IX sesijos, įvykusios lapkričio 12 d., nutarimą Lietuvos ... pareiškimo dėl Respublikoje vykstančios diskusijos rinkimų klausimu vieną pastraipą: „Sąjūdis rems tik tas kandidatūras į LTSR Aukščiausiąją Tarybą, kurios bus patvirtintos miesto ar rajono Sąjūdžio aukščiausioje instancijoje“. Taigi remiantis šita mūsų nutarimo pastraipa, kiek aš suprantu, ir buvo sudarytas šitas sąrašas. Galbūt kai kuriose vietose yra tam tikrų keblumų.

Štai čia aš turiu pareiškimą Sąjūdžio Seimui, kurį pasirašė Mažeikių tarybos pirmininkas Songaila ir Seimo narė, Mažeikių tarybos narė Šimanauskienė. Pareiškimas yra apie Mažeikius. Dėmesio!

„Vasario 3 dienos „Vilniaus balse“ išspausdintame Sąjūdžio kandidatų sąraše įsivėlė netikslumas (*girdėti pašaliniai garsai, neišjungti mikrofonai*). Naftininkų rinkiminė apygardoje Nr. 77 kandidatu nuo Mažeikių tarybos buvo iškeltas Juozas Katkus. Daukantas ir Adomaitis į šią apygardą iškelti ne nuo LPS Mažeikių tarybos. LPS Mažeikių konferencijoje buvo priimtas sprendimas remti tik LPS Mažeikių rajono tarybos iškeltus kandidatus skirtingose apygardose: Zenoną Juknevičių, Juozą Katkų, Zigmą Vaišvilą.“

Todėl manau, kad Seimui... Tikiuosi, kad pareiškimas yra teisingas ir teisėtas. Jeigu bus klausimų, manau, kad gerbiamoji Šimanauskienė prieis prie mikrofono ir paaiškins, todėl reikėtų klaidą atitaisyti ir Sąjūdžio sąraše įrašyti 77-ojoje apygardoje kandidatu Juozą Katkų. Ar bus kokių nors klausimų šita tema? (*Balsas salėje. Tai čia Juozas Katkus ir įrašytas!*) Tuoj aš atsiverčiu. A, yra paaiškinimas, kad Sąjūdžio konferencija remia Juozą Katkų, o kiti iškelti taip. Ar Mažeikių atstovė ką nors papildyti gali? Ar yra klausimų Mažeikių atstovei? (*Balsai salėje*)

IRENA ŠIMANAUSKIENĖ. Formulavome: remiame iškeltą konferencijoje žmogų, būtent Juozą Katkų. (*Balsai salėje*) Taip, ir kitose apygardose atitinkamai Zigmą Vaišvilą ir Zenoną Juknevičių.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Aišku. Ar rinkimų štabas buvo įspėtas? Ar čia yra rinkimų štabo atstovų, rinkimų štabo atstovų...

ALOYZAS SAKALAS. Yra Kubilius.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ar Kubilius gali ką paaiškinti šituo klausimu..... (*Balsai salėje*) Nieko. Klausimas aiškus. Sąjūdžio sąraše turi būti Juozas Katkus, kito sprendimo nematau. Nieko. Matyt, klausimas aiškus. Sąjūdžio sąraše turi būti Juozas Katkus, kitokio sprendimo aš nematau.

Prašom. Prašom prieiti prie mikrofono, čia apačioje veikia mikrofonas.

NIJOLĖ BAUŽYTĖ. Atleiskite man, dabar tas sąrašas kelia daug visokių klausimų, ir tuos klausimus išprovokavo televizijos žiūrovai ir šiaip žmonės, kurie skambina ir į namus,

ir man į darbą ir klausia, pirma, kodėl Sąjūdis remia Sabutį ne dėl to, kad būtų prieš jį, o, pavyzdžiui, neremia Sauliaus Razmos? Kodėl? Argi jau neberemiamas Bronius Genzelis? Kadangi visi gavo tą sąrašą, jo pavardės ten nėra. Man nelabai aiškūs kriterijai, kodėl mes vienus žmones remiame, o kitų ne.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Aš labai atsiprašau, gerbiamoji Baužyte. Galbūt jūs nebuvote pačioje Seimo sesijos posėdžio pradžioje. Aš priminiau Seimo deputatams Seimo nutarimą, kur oficialiai Sąjūdžio kandidatais laikomi tie, kurie yra iškelti Sąjūdžio rajonų ir miestų konferencijose. Tai visai nereiškia, kad žmonės privalo nebalsuoti už Genzelį, už Razmą ar už kurį nors kitą, kurie taip pat Sąjūdžio iškelti. Tačiau jeigu konferencija jų nenusprendė remti, tai mes neturime teisės pagal savo pačių nutarimą keisti jų sprendimą.

VIRGILIJUS ČEPAITIS. Aš dėl Genzelio klausimo. Seimo Taryba buvo priėmusi nutarimą rekomenduoti Vilniaus tarybai ar konferencijai paremti toje apygardoje du kandidatus: ir Uosį, ir Genzelį.

Balsas salėje. Prieštaraujant Seimo nutarimui, prieš tai priimtam. Kas čia per demagogija?

KAZIMIERAS ANTANAVIČIUS. Taryba taip pat nusprendė kreiptis į Kaišiadorių rinkiminę apygardą. Visi jūs žinote, kokia svarbi dabar yra Kaišiadorių rinkiminė apygarda mums visiems, kad Kaišiadorių rinkiminėje apygardoje būtų paremtas Alfredas Smailys, profesorius. Sąraše ta apygarda iš viso praleista.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Čia yra Kaišiadorių atstovas, mes paprašysime, kad jis pasakytų šia tema.

KAZIMIERAS ANTANAVIČIUS. Dar vienas dalykas. Kreipėsi dabar Šiaulių atstovai, ne vienas jau, kodėl sąraše įrašytas Morkūnas, buvęs LKP sekretorius, dabar vykdomojo komiteto pirmininkas. Aš čia neturiu dabar, čia.... bet pagal pareigas parašyta, kad tas. Taigi čia klaida, paaiškinkit prašau. Ateikite čia prie mikrofono.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Gerbiamieji, gal vis dėlto eikime iš eilės. Pirmas buvo iškeltas gerbiamosios Baužytės abejojimas dėl Sąjūdžio remiamų kandidatų sąrašo. Gerbiamoji Baužyte, aš į jus kreipiuosi. Gerbiamoji Baužyte, ar jūs siūlote nesudaryti iš viso Sąjūdžio remiamų kandidatų sąrašo ir palikti šiandien be Sąjūdžio kandidatų pristatymo, tai yra antrąją, paskutinę konferencijos dalį panaikinti, ar kokią nors kitą išeitį?

NIJOLĖ BAUŽYTĖ. Nesuprantu, kodėl negali būti? Jeigu atsitiko taip, kad yra du aktyvūs Sąjūdžio kandidatai ir labai daug nusipelnę vienai apygardai, kodėl jie abu negali būti remiami?

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Gali būti puikiausiai. Gerbiamieji, galbūt tai yra mano klaida, bet aš ištaisau. Juk niekas negali uždrausti susirinkti rajono konferencijai ir paremti abu sąjūdininkus, iškeltus apygardoje. Ir pristatydami šitą sąrašą mes turime pabrėžti, kad šitas sąrašas yra dabartiniam metui. Dabar konferencijų sprendimai yra tokie, kokie yra, ir aš prašyčiau jų nebekvestionuoti.

POVILAS VARANAUSKAS. Atsiprašau tada, aš klausimą tik noriu pasakyti. Jeigu Sąjūdžio kandidatas eina su komunistų partijos programa ir tokia yra išdėstyta, jis gali būt remiamas Sąjūdžio ir...

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Gerbiamasis Varanauskai, man atrodo, tas yra visiškai aišku. Prašau nebegaišinti laiko. Konferencijos sprendimas yra neatšaukiamas, nebent ji pati jį atšauktų. Dėl Šiaulių prašom informaciją. Ir pasakykit apygardos numerį.

VIRGILIJUS KAČINSKAS. Ten Žemaitės rinkiminė apygarda Nr. 47. Donatas Morkūnas niekada nėra buvęs vykdomojo komiteto pirmininkas, nuo pirmų dienų įsitraukė į Sąjūdį, o antruoju sekretoriumi tapo tik šį rudenį, pakviestas Mindaugo Stakvilevičiaus ir todėl tai yra konferencijos patvirtintas jo rėmimas. Todėl aš nematau problemų, kad būtų galima kažką kitą daryti.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Koks numeris?

VIRGILIJUS KAČINSKAS. 47. Žemaitės rinkiminė apygarda Nr. 47.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū. Kaišiadorių atstovas. Prašom prisistatyti.

PRANAS GRIESIUS. Griesius, rinkiminio štabo pirmininkas. Šiuo metu Kaišiadorys remia tris Sąjūdžio kandidatus, tačiau buvo neįrašyti į šitą laikraštį vien per mažą detalę, kadangi buvo gauta neteisinga informacija, kad būtinai šiandien reikia tik vieną remti. O kadangi galbūt per savaitę bus surengta Sąjūdžio konferencija ir ten bus tada tiktai vienas remiamas, o šiuo metu yra trys remiami.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Prašom tada prieiti prie manęs, surašyti pavardes ir apygardos numerius. Ačiū. Ar daugiau yra kokių nors keblumų? (*Balsai salėje*)

POVILAS VARANAUSKAS. Kadangi nieko mes negalime pakeisti, kaip tamsta sakėte, tai kodėl Jūs mus trukdote?

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Todėl, kad yra pakankamai daug neaiškumų, gerbiamasis Povilai Varanauskai.

Balsas salėje. Man vis dėlto yra labai didelis neaiškumas dėl Alytaus. Čia labai daug prirašyta, ir galų gale mes turim išsiaiškint vieną kartą.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Kas konkrečiai?

NIJOLĖ BAUŽYTĖ. Kuri apygarda?

Balsas salėje. Alytus kaimiškoji – yra trys, mano suskaičiavimu, ir Alytaus miestas yra. Ir vienoj, ir kitoj – po du.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Jeigu rajono konferencija yra nusprendusi remti tris arba du sąjūdininkus, vadinasi, jie visi trys yra Sąjūdžio remiami kandidatai. O kodėl mes šitai turime daryti? Todėl, kad turime sudaryti oficialų Sąjūdžio remiamų kandidatų sąrašą, ko negali padaryti rajonų ir miestų tarybos ar kiti organai. Ar dar liko kokių nors neaiškumų? Prašom.

JUOZAS OLEKAS. Dar aš norėčiau atsakyti gerbiamam Čepaičiui. Prie antrojo mikrofono – Juozas Olekas.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Prašom.

JUOZAS OLEKAS. Vilniaus miesto Sąjūdžio taryba nusprendė, kad 7-ojoje rinkiminėje apygardoje bus remiamas Stasys Uosis. Tai tas tarybos sprendimas turbūt buvo nepriimtinas Vilniaus miesto tarybai, už tai taip ir pasiliko.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū. Prašau.

ANTANAS BURAČAS. Gerbiamieji, sakykim, Alytaus kaimiškosios 136-osios apylinkės trys kandidatai. Tai reikia sudaryti visas sąlygas tam, kad nugalėtų ne Sąjūdžio atstovas. Tai juk elementari logika. Visam pasauly... Jeigu mes palaikome du, tris kandidatus, tai mes sudarom visas galimybes visiems jiems pralaimėti.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Gerbiamasis akademike, apie tai jau buvo kalbėta. Mes tikimės, kad Alytaus rajono konferencija atsižvelgs į mūsų pastabas ir susirinkusi iki rinkimų likus pakankamai laiko informuoti, pasirinks vieną iš tų kandidatų.

ANTANAS BURAČAS. Aš norėčiau, kad ta nuomonė ir atsispindėtų rezoliucijoje, būtent kad reikia palaikyti vieną kandidatūrą.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū.

JONAS ŠIMĖNAS. Per dvi savaites nesugebėjau susisiekti su Telšių kandidatais. Telšių miesto 80-ojoje rinkiminėje apygardoje yra du kandidatai, kaimiškojoje – vienas. Gerbiamieji telšiečiai, ateikite, aš gi jus turėsiu pristatyti. Nežinau jūsų ir nepažįstu. Iš tikrųjų du...

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Gerbiamieji, prašom eiti prie mikrofonų su svarstomu klausimu, o ne su kitais. Gerbiamoji Kobeckaitė.

HALINA KOBECKAITĖ. Aš norėjau paklausti, kur išnyko 18 ir 19...

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Prašau truputėlį tylos.

HALINA HOBECKAITĖ. 18-oji ir 19-oji Vilniaus apygarda. Išvis čia jų nėra sąraše.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Aš jums paaiškinsiu atskirai.

VYTAUTAS KOLESNIKOVAS. Aš dėl Alytaus dar norėčiau. Gerbiamasis Abišala, aš dėl Alytaus...

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Prašau.

VYTAUTAS KOLESNIKOVAS. Konferencija iškėlė keturis kandidatus...

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Prašom išklausyti. Kaip tik buvo keliama problema dėl Alytaus.

VYTAUTAS KOLESNIKOVAS. Konferencija iškėlė keturis kandidatus, tai yra Juravičių, Kolesnikovą, Kudzį ir Pečeliūną, tačiau Alytaus Sąjūdžio taryba pasiūlė remti dar kitus keturis, todėl čia ir yra tas nesusipratimas.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ar jūs dar spręsite šitą klausimą? Gerbiamieji, po šitų pasisakymų neišdrįstu siūlyti sprendimo. Pats paprasčiausias... gerbiamasis Antanavičius. Prašau.

KAZIMIERAS ANTANAVIČIUS. Aš tik norėjau pasiūlyti sprendimą, kad prie šito sąrašo vis dėlto reikia duoti kitą sąrašą, kad Sąjūdis taip pat remia ir tuos žmones, kuriuos tikrai reikia remti, kad būtų atspausdintas remiamų sąrašas. Tarybai buvo tokia formuluotė pateikta, kad reikia.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Aš pabandysiu ją pasakyti ir paskui leisiu pasisakyti, kad oficialūs Sąjūdžio kandidatai yra šitie, kur surašyti su nedidelėmis pataisomis, ypač atsižvelgiant į Kaišiadorių atstovo pranešimą. Paskui siūlau braukti brūkšnį ir parašyti, kad be to, tokiose ir tokiose apygardose yra iškelti tokie, tokie, tokie sąjūdininkai, ir viskas. Prašau.

SAULIUS PEČELIŪNAS. (*Negirdėti*) ...gerbiamojo Antanavičiaus ir tai, kas parašyta /.../, kuo mes remiamės sudarydami šitą sąrašą. Tai mes norime teisinės valstybės ar nenorime?

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Visai teisingai. Taigi niekas neprieštarauja, tiktai...

SAULIUS PEČELIŪNAS. Noriu paklausti, kas yra aukščiausias organas – konferencija ar taryba?

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Aišku, konferencija.

SAULIUS PEČELIŪNAS. Dabar išklausykit, ką sakė Kazimieras Antanavičius, ką mes darysim.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Prašom.

ANDRIUS KUBILIUS. Kai kurios konferencijos yra įgalioję savo tarybas spręsti lemiamu momentu ir daryti atitinkamus sprendimus rinkiminėje situacijoje. Nu tai čia....

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Jeigu konferencijos...

ANDRIUS KUBILIUS. Alytaus atvejis...

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Aš žinau tokį pat atvejį Jurbarke, kai konferencijos apsvarstė kelis kandidatus ir įpareigojo galutinai nuspręsti tarybas. Taip yra. Vadinasi, konferencijos sprendimas yra toks, ir mes čia nepaprieštarausime. (*Balsai salėje. Balsuojame.*) Balsuojame? Tuojau balsuosim.

KAZIMIERAS ANTANAVIČIUS. Kadangi mano pasiūlymas čia kritikuojamas, man rodos, taip niekas to nepaneigė, bet juk susiklosčius konkrečiai situacijai galima ir privalu spręsti klausimus, o ne žiūrėti į praėjusius, čia gi ne Konstitucija yra. Buvo Tarybos nutarimas, kad būtų po vieną, taip ir atsitiko. Bet kai kur atsitiko kitaip. Tai galim koreguoti savo sprendimus?

BRONISLOVAS GENZELIS. Gerbiamieji, kadangi liečia mane, aš turiu visgi pasiaiškinti. Aš nenoriu jokiu būdu konfrontuoti su gerbiamuoju Uosiu. Problema buvo tokia: įgaliotinių susirinkimas ten nenutarė, kokioj kokia kandidatūra balotiruosis. Aš į tą įgaliotinių sąrašą buvau patvirtintas, o paskui man buvo pasiūlyta... Aš iš tikrųjų anksčiau buvo iškeltas negu kiti toje apygardoje, būtent Projektavimo institutas... Man buvo pasiūlyta į Naująją Vilnią. Aš iš tikrųjų, vienu žodžiu, atsisakiau. Kur jokių šansų nėra, neturiu tiek laiko, kad užsi-

imčiau Sąjūdžio propagavimu. Ir dėl to Vilniaus taryba priėjo prie kiek kitokios nuomonės, nes įgaliotinių pasitarime nebuvo nurodyta, kas ir kokioje apygardoje yra.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū. Man atrodo, nuomonės pakankamai aiškios. Aš tik norėčiau, kad Kaišiadorių atstovas paskelbtų tas tris sąjūdininkų pavardes, kurias jie remia. Ar dar yra Kaišiadorių atstovas? Kur yra Kaišiadorių atstovas? Kol kas palikim Kaišiadorių klausimą, kol galbūt atsiras. Man visiškai nesuprantamas toks sprendimo būdas. Jūs dar norite pasisakyti?

ONA GRICIENĖ. Aš vis dėlto tikrai siūlyčiau, kad Sąjūdis remtų vieną kandidatūrą.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Gerai. Ačiū, gerbiamieji. Nekartokim jau pasakytų minčių. Gerai. Dėkui.

ONA GRICIENĖ. Vienas klausimėlis jums. Norėčiau žinoti, laikraštyje „Respublika“ surašyti kandidatai, kuriems bus ir pašalpa po 100 rublių skiriama. Ar Sąjūdis remia, ar jie buvo apsvarstyti?

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ten yra „Respublikos“ remiami kandidatai, tiktai kai kurie kartojasi.

ONA GRICIENĖ. „Respublika“ gi Sąjūdžiui priklauso?

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Be abejo.

ONA GRICIENĖ. Reikėtų suderinti.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Gerbiamieji, prašau eiti prie esmės. (*Balsai salėje*)

EUGENIJUS GENTVILAS. Man labai nepriimtinas gerbiamojo Abišalos pasakymas, kad po brūkšnio rašo, ką remia neoficialiai. Iki brūkšnio – remiami oficialiai, o čia – kaip pogrindis. Dabar bet kas yra iš esmės pretenduojantis į Sąjūdžio palaikymą. Ir šituo bus suteikiama, na, sakykime švelniai, tam tikra parama ne Sąjūdžio žmonėms.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Kodėl ne Sąjūdžio žmonėms? Kalbama apie tai...

EUGENIJUS GENTVILAS. Dabar atskirkime, kas yra Sąjūdžio žmonės, kas yra ne Sąjūdžio. Aš siūlyčiau jūsų nepalaikyti šitos nuomonės, kad po brūkšnio dar ką nors rašyti.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Gerbiamasis Kaišiadorių atstovas priėjo ir pasakys, kokius tris Sąjūdžio kandidatus jie šiuo metu remia.

PRANAS GRIESIUS. Šiuo metu mes turėjome Antaną Bartusevičių, teisės mokslų kandidatą, Mindaugą Šimkūną, Ūkininkų sąjungos narį, ir profesorių, TSRS liaudies deputatą Alfredą Smailį.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Prašau pateikti apie juos visą informaciją. Paskutinis pasisakymas.

EUGENIJUS LAURINAITIS. Labai atsiprašau, prieš balsuojant labai norėčiau išgirsti rezoliucijos, už kurią balsuosime, tekstą.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Tuojau pabandysim suformuluoti.

EUGENIJUS LAURINAITIS. Be sąrašo. Sąrašą mes turime.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Aš suprantu. Tuoj pabandysim suformuluoti: „Sąjūdžio rinkiminė konferencija skelbia, kad Sąjūdžio oficialiais kandidatais, iškeltais rajonų ir miestų Sąjūdžio aukščiausiuose organuose, yra šis sąrašas.“ Po to pastaba, kad sąrašas gali būti keičiamas, jeigu taip nuspręs rajonų arba miestų aukščiausieji organai.

EUGENIJUS LAURINAITIS. Ir viskas?

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ir viskas.

EUGENIJUS LAURINAITIS. Jokių brūkšnelių, jokių papildymų, nieko?

ALEKSANDRAS ABIŠALA. O toliau, jeigu bus nubalsuota už mano pasiūlymą, reikia pasakyti, kad, be to, tokiose apygardose yra iškelti tokie sąjūdininkai.

EUGENIJUS LAURINAITIS. Bet čia jau yra jūsų papildymas?

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Taip.

EUGENUJUS LAURINAITIS. Tokiu atveju aš irgi norėčiau pasiūlyti vienu sakiniu papildyti – konferencija rekomenduoja remti vieną kandidatą. Rekomenduoja.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Taip, čia atskiras klausimas. Gerbiamieji, ar mes...

EUGENIJUS LAURINAITIS. Aš kaip atskirą klausimą...

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū. Supratau. Tada pirmiausia nuo atskiro klausimo ir pradėkime. Vis dėlto dėl mūsų konferencijos. Ar mes rekomenduojame konferencijai rekomenduoti rajonams ir miestams remti tik vieną kandidatą? (*Balsai salėje. Tik vieną, daugiau čia!..*)

ANDRIUS KUBILIUS. Vieną klausimą. Galima?

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Prašom.

ANDRIUS KUBILIUS. Kas sudarys tą papildomą sąrašą?

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Jis yra sudarytas. (*Balsai salėje*)

ANDRIUS KUBILIUS. Tą papildomą. Po brūkšnio. Kas sudarys tą papildomą sąrašą? (*Balsai salėje*)

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Gerai. Pirmiausia dėl sąrašo. Gerbiamieji, šis sąrašas yra su dviem pakeitimais, jeigu aš teisingai suprantu. Tai yra įrašomi trys kandidatai Kaišiadoryse ir išbraukiami du kandidatai Mažeikiuose, kaip buvo minėta. Ar nėra daugiau papildymų ir prieštaravimų? Prašom balsuoti. Kas už sąrašą? Atsiprašau. Kas už sąrašą, rezoliucijos... Atsiprašau. Vieną minutėlę. Pirmiausia reikia dėl to pasiūlymo dėl rezoliucijos projekto. Prašau netrukdyti, jeigu būtų galima. Ačiū. Gerai. Kaip ir buvo pasakyta pradžioje, kad konferencija skelbia, kad oficialiai Sąjūdžio kandidatais yra šie rajonų ir miestų konferencijų paremti kandidatai. Esmė tokia. Sutinkate su tokia? Nėra prieštaravimų. Tada prašau balsuoti už sąrašą su dviem pakeitimais Mažeikiuose ir Kaišiadoryse. Kas už? Ačiū. Kas prieš? Vienas, du, trys. Kas susilaikė? Aštuoniolika, jeigu sutinkate. Ačiū.

Dabar dėlto papildomo sąrašo. Paskelbti ar neskelbti tuos sąjūdininkus, kurie iškelti kolektyvų, savo iniciatyva ar dar kaip nors šalia oficialių Sąjūdžio kandidatų? *Balsai salėje.* Gerai. Kas už tai, kad tokį sąrašą skelbtume?

EUGENIJUS GENTVILAS. Aš labai atsiprašau, negi rajonų ir miestų žmonės nežino, kad ten sąjūdininkai.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ne, nežino.

EUGENIJUS GENTVILAS. Tai tokie jie ir sąjūdininkai, jeigu nežino.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Prašom nebetrukdyti, kai klausimas iškeltas balsavimui. Kas už tai, prašau pakelti rankas. Kas už papildomą sąrašėlį? Ačiū. Manau, kad bus mažuma, bet jeigu reikės, skaičiuosime. Kas prieš tokį pasiūlymą? Ar sutinkate, kad dauguma. Dauguma. Jeigu konferencijoje bus pasiūlyta, tai teks svarstyti, o mes nesiūlome. Šituo klausimu viskas. Tas klausimas baigtas. Kitas klausimas...

(Balsai salėje)

Tai kad atmestas. Atsiprašau. Prašome dar pakartoti.

EUGENIJUS LAURINAITIS. Konferencija rekomenduoja...

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Kas už tokios rezoliucijos projektą? Prašau pakelti rankas. Ačiū. Kas prieš? Maždaug aštuoni, bet aiškiai Laurinaitis laimėjo, todėl prašom paruošti rezoliucijos projektą, gražiai suformuluotą ir tada teks pateikti redakcinei komisijai. Šitas klausimas baigtas.

Dabar nemalonus klausimas. Gerbiamieji, prisipažinsiu jums, kad šiandien norėjau sugadinti nuotaiką ir Seimui pasiūlyti sustabdyti kai kurių deputatų įgaliojimus. Tačiau kadangi nespėjau pranešti tiems deputatams iš anksto, tai šiandien tiktai paskelbsiu, kad tie deputatai žinotų pavardes tų deputatų, kuriems pagal Seimo statutą būtų galima sustabdyti įgaliojimus. Tai tie, kurie du kartus iš eilės nebuvo Seimo sesijose. Ir labai prašau jų prieiti prie manęs ir pateikti informaciją, nes iš tikrųjų nesinorėtų tokio darbo daryti. Vaidotas Antanaitis, Osvaldas Balakauskas, Sigitas Geda, Georgij Jefremov, – turbūt jam reikia stabdyti, kaip Seimo nario, rodos, jo įgaliojimai sustabdyti ir jis nedalyvauja, Arvydas Juozaitis, Vytautas Petkevičius – lygiai tas pats kaip ir Jefremovui, Raimondas Rajeckas, Vitas Tomkus, Regimantas Adomaitis, Artūras Aniulis, Vaclovas Daunoras, Kazys Gaščiūnas, Ričardas Gudaitis, Leonidas Jacinevičius, Leonardas Jagminas, Alfonsas Maldonis, Juozas Matulionis, vyskupas, – jis pats prašė sustabdyt jo įgaliojimus, nes negali dalyvauti Seimo sesijose, nesuspėja, Valdas Norkūnas, Eimuntas Nekrošius, Vytautas Paukštė, Antanas Stanevičius, Vytautas Bubnys, Vytautas Ališauskas, Rimantas Braziulis, Vincentas Jalinskas, Jonas Jonynas, Jonas Kairevičius, Gunaras Kakaras. Čia yra nemažai kunigų, žinoma, jų situacija sunkesnė, bet vis dėlto šito sąrašo perskaitymas tebūnie įspėjimas. Dar primenu, kad vienas Seimo narys Gytis Januševičius yra miręs.

ANTANAS BURAČAS. Sigitas Geda buvo ligoninėje.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Prašau?

ANTANAS BURAČAS. Sigitas Geda buvo ligoninėje.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Aš žinau. Aš visiškai neskiriu priežasčių ir nereikalauju viešai aiškintis. Dar ne viską, pasirodo, perskaičiau. Faustas Keršys, Romualdas Murėnas, – kiek žinau, užpraeitoje, praėjusioje sesijose jis buvo, matyt, klaida, Saulius Pečiulis, Artūras Simanavičius, Viktoras Valašinas ir Vytautas Žukas. Nebuvę po dvi sesijas. Tai kol kas nėra papeikimas, tai yra tik priminimas, nes nežinia, kad jie yra nebuvę ir, matyt, nepranešę. Nes tų, kurie buvo pranešę ir yra užregistruotas jų pranešimas, šiame sąraše nėra.

Labai prašau čia esančių Seimo deputatų. Mūsų kadencijai tikrai nebe daug liko. Buvau parašęs Seimo deputatams tokį graudulingą laišką su pagraudenimais, bet nebeišsiunčiau, todėl prašau žodžiu. Tai, ką mes darome, vis dėlto yra labai svarbus darbas. Seimas turi pasiruošti suvažiavimui, ir pakankamai atsakingai. Aš suprantu, kad daugelis iš jūsų dabar bus ypatingai užimti kaip kandidatai, o paskui kaip deputatai. Vis dėlto nėra taip labai sunku atvykti kartą per mėnesį. O jeigu jau niekaip negalite, tai būkite geri, praneškite Sekretoriatui arba man asmeniškai.

Ir paskutinis klausimas – būtent dėl ateinančio Sąjūdžio suvažiavimo. Klausiu Seimo, ar mes negalėtume dabar, tuoj pat, paskirti, tarkim, tris pirmininkus, kurie vadovautų

organizaciniam komitetui? Jie tada tą komitetą surinktų ir mums kitai Seimo sesijai pasiūlytų, o pradėtų dirbti jau, matyt, dabar.

ALOYZAS SAKALAS. Suvažiavimo ruošimo organizacinio komiteto pirmininkus.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Suvažiavimo ruošimo.

NIJOLĖ BAUŽYTĖ. Aš labai atsiprašau, buvo pažeistas reglamentas.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Prašau.

NIJOLĖ BAUŽYTĖ. Buvo pažeistas reglamentas – dėl paskutinio pasiūlymo nebuvo paklausta, kas susilaiko. Buvo pasakyta tik apie tuos, kas už, ir pasakyta, kad jau laimėjo.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Labai atsiprašau. Jūs visiškai teisi. Paskutinio klausimo nebuvo balsavimo, o dėl priešpaskutinio klausimo jūs teisi.

NIJOLĖ BAUŽYTĖ. Ir antras dalykas. Gal lengviau kai kurių Seimo deputatų, kurie išvardyti, ne kad jie nebuvo paskutinėse dviejose sesijose, o išvardyti, kiek jie iš viso sesijų lankė? Ir gaila, kad tai jiems netrukdo pasirašyti laiškus į „Respubliką“, nukreipiančius, pasakojančius apie sesijos darbą.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Gerbiamoji Baužyte, labai prašau nenagrinėti temos, kuri nenumatyta darbotvarkėje ir nepaskelbta. Ačiū.

Taigi prašau pasisakyti dėl suvažiavimo. Ar galėtų Seimas dabar pabandyti paskirti tris žmones, kurie savo kailiu galėtų atsakyti už suvažiavimo ruošimą?

AGIRDAS KAUŠPĖDAS. Informacija. Kalbėjau su Sporto rūmų administracija. Jeigu mes suorganizuotume suvažiavimą balandžio mėnesio gale, tai balandžio 22, 23, 24 dienomis Sporto rūmai laisvi. Mes galėtume galbūt šioje konferencijoje jau paskelbti datą, jeigu mes taip nuspręstumėme?

ALOYZAS SAKALAS. Aš vieną norėčiau rekomenduoti – Algirdą Kaušpėdą. Jis šitą konferenciją organizavo, manyčiau, labai energingai, tai...

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Tai darė labai gerai. Ačiū. Algirdas Kaušpėdas galėtų būti organizacinio skyriaus vedėju. Dar du skyriai – įstatų ir programos. Seimo taryboje šiek tiek apie tai buvo kalbama ir nuspręsta, kaip Statute vadinama, Seimo vadovų į šitas pareigas neskirti. Ir aš taip pat prašyčiau atleisti mane nuo organizatoriaus pareigų, o prisidėti prie darbo mielai sutikčiau. Ar dar būtų pasiūlymų?

Balsai salėje. Programą Radžvilui. Stankevičiui.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Yra pasiūlymas – Vytautą Radžvilą ir yra pasiūlymas – Stankevičių. Stankevičius, kiek žinau, sutiktų tą daryti. O kaip dėl Radžvilo? Neteko kalbėti? (*Balsai salėje. Medalinską.*) Medalinskas yra? (*Balsai salėje*) Gerbiamasis Medalinskai, jūs kategoriškai atsisakote? Jūs, berods, išvažiuojate, ar ne? (*Balsai salėje. Saudargas, Juozaitis...*)

Taip, daug pasiūlymų, gerbiamieji, teks balsuoti. Saudargas sutiktų kandidatuoti? Jūs atsisakote? Jūs paremiate Stankevičių. Vadinasi, lieka Stankevičius, Juozaitis, Radžvilas. (*Balsai salėje*) Abiejų. Kas žino, kiek laiko išvažiavęs Radžvilas? Kiek laiko, kada jis grįš? (*Balsai salėje*) Ką? Mėnesiui. Siūlyčiau nebalsuoti už Radžvilą, nes jis mėnesiui išvažiavęs. (*Balsai salėje*) Pirma buvo pasiūlytas Stankevičius, po to – Radžvilas ir Juozaitis. (*Balsai salėje*) Juozaitis atiduoda savo balsus Stankevičiui. Lieka du kandidatai.

Balsas salėje. Siūlau dar Kazimierą Uoką, jeigu čia yra sudaromas visas komitetas.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ne, ne, čia tik sudaroma trijų žmonių...

KAZIMIERAS UOKA. Aš atsisakau.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū. Gerbiamieji, liko du kandidatai į pirmininko pareigas, kad programa būtų parengta.

KAZIMIERAS ANTANAVIČIUS. Siūlau gerbiamąjį Nasvytį, jis irgi visada daug dirba...

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ar Nasvytis ne labiau tiktų, sakykim, įstatų komisijai? Nasvytis atsisako, juo labiau. Lieka du kandidatai. Stankevičius...

EUGENIJUS GENTVILAS. Gal būtų galima paskirti profesorių Aloyzą Sakalą?

ALOYZAS SAKALAS. Seimo Pirmininko, man atrodo, nei jo padėjėjo nereikia skirti.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Stankevičius ir Radžvilas. Daugiau buvo pasiūlymų? (*Balsai salėje*) Tiesa, kiti atsisakė. Kas už Stankevičiaus kandidatūrą? Prašau pakelti. (*Balsai salėje. Juozaitis!*) Juozaitis atsisakė. Ačiū. Kas už Radžvilo kandidatūrą? (*Balsai salėje. Nėra Radžvilo. Mažuma.*) Mažuma. Ačiū.

Trečias. Dėl įstatų. Kas galėtų imtis vadovauti įstatams ruošti, tai nereiškia kad pasiimtų viską ruošti? Profesoriaus Čižo nėra šiandien.

ALOYZAS SAKALAS. Profesorius Čižas yra.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Jūs labai užsiėmęs. Kas dar galėtų imtis? (*Balsai salėje. Zalatorius.*)

ALOYZAS SAKALAS. Zalatorius labai apsikrovęs, man atrodo, bet galima jo paklausti. Jis yra šiandiena. (*Balsai salėje. Kęstutis Urba.*)

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Urba? Ačiū ir už Urbą. Kas dar? (*Balsai salėje. Motieką galima.*) Kazimieras Motieka. Aš manau, kad darbo irgi pakaks. Ačiū. Na dar, pavyzdžiui, su gerbiamuoju Skuču teko dirbti Statuto komisijoje.

KAZIMIERAS ANTAVIČIUS. Gal dar, aš matau, teisininkas Šatas, Seimo narys.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Teisininkas Šatas...

ALGIMANTAS ČEKUOLIS. O gal Juozaitis neatsisakys? (*Balsai salėje*)

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Juozaitis. Yra klausimas, ar jis neatsisakytų ruošti įstatus. Vieną kartą jau tai buvo daręs. Taip? Kodėl? Tiek to. Neklausiu. Atsiprašau. Kas dar? (*Balsas salėje. Gediminas Šerkšnys.)*

Gerbiamieji, negi niekas negali imtis? Tada, nematydamas išeities iš vyriausybinės krizės, siūlau palikti du organizatorius. Gediminas Šerkšnys. Jis sutinka? Kur Gediminas? Yra du kandidatai: Kęstutis Urba, Gediminas Šerkšnys. Daugiau nėra. Prašom. Kas už tai, kad Kęstutis Urba vadovautų įstatų ruošimo komisijai, prašau pakelti mandatus. Penki, šeši, septyni. Kas už tai, kad Gediminas Šerkšnys vadovautų įstatų ruošimui? Ačiū. Dauguma.

Dar mes nebalsavome dėl gerbiamojo Kaušpėdo kandidatūros organizaciniam komitetui vadovauti. Kas už, prašau pakelti mandatus. Ačiū. Kas prieš? Kaušpėdas nespėjo pakelti. Kas susilaikė? Vienas. Ačiū. Du. Taigi Sąjūdžio Seimas paveda gerbiamiesiems Kaušpėdui, Stankevičiui ir Šerkšniui ruoštis Sąjūdžio suvažiavimui. Tikiuosi, kad kitoje Seimo sesijoje jie galės mums pristatyti šiokius tokius apmatus.

Gerbiamasis Kaušpėdas siūlo vis dėlto šiandien apsispręsti ir dėl datos. Siūlo balandžio 22, 23, 24 dienas. Taip, balandžio? (*Balsai salėje*)

ALGIRDAS KAUŠPĖDAS. Atsiprašau, 20, 21, 22 d., noriu įspėti, kad Sporto rūmai yra labai perkrauti ir jeigu mes suvėluosime...

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Kokia kita būtų data?

ALGIRDAS KAUŠPĖDAS. Kita data būtų tiktai gegužės mėnesį, bet iki gegužės mėnesio, man atrodo, mes neištrauksime. Sąjūdis mirs natūralia mirtim.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Gerbiamieji, kas už tai, kad... Taip, prašom.

Balsas salėje. Taip išeina, kad Sąjūdžio suvažiavimui vadovaus kauniečiai.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Gerbiamieji, iš tikrųjų Sąjūdžio suvažiavimui vadovauja kauniečiai.

ALOYZAS SAKALAS. Kauniečiai, vilniečiai, šiauliečiai ar dar ko nors. Gerbiamieji, gal neskirstykime, žiūrėkime į žmones.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Balsuosim iš naujo?

(*Balsai salėje*)

Dabar dėl... Gerbiamasis Skučas siūlo balsuoti iš naujo ar tiktai tokią pastabą padaro? (*Balsai salėje*) Kauno sporto halėj? Pagalvosim. Blogai. Sporto rūmai kur kas gražiau at-

rodo suvažiavimui. Gerai. Kas už tai, kad preliminari – pabrėžiu – suvažiavimo data būtų nustatyta balandžio 21, 22, 23?

Balsas salėje. Atsiprašau. Galima paklausti?

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Prašom.

Balsas salėje. Kada vyks šįmet Baltijos Asamblėja?

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Nežinau. Manau, kad po suvažiavimo. Prašau balsuoti. Kas už tokios datos siūlymą konferencijai? Pabrėžiu. Ačiū. Kas prieš? Vienas. Kas susilaikė? Vienas, du, trys... šeši, septyni. Aš norėjau pasakyti, kad ne konferenciją rengti, o kad Sąjūdžio Seimas siūlo šiai konferencijai nustatyti preliminarią suvažiavimo datą, štai tokią. Gerbiamasis Sakalas dar turi vieną pastabą.

ALOYZAS SAKALAS. Gerbiamieji Seimo nariai, šiuo metu Sniečkaus sąjūdiečiai ruošia rezoliuciją dėl vyskupo Antonijaus. Jie labai prašo, konkretaus rezoliucijos teksto dar nėra, bet jie labai prašo, kad Seimas rekomenduotų šitą jau paruoštą rezoliuciją konferencijai tvirtinti. Turbūt aiškus jums rezoliucijos... tekstas bus aiškus. Sniečkaus sąjūdiečiai prašo Seimo leisti pristatyti šitą rezoliuciją konferencijai.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ar nėra prieštaravimų? Ačiū. (*Balsai salėje. Yra...*) Prašom.

VACLOVAS ALIULIS. Sąjūdis ir jo taryba prieš metus elgėsi, sakyčiau, korektiškai, kada atsisakė kištis į bažnytinius reikalus, nepareiškė net ir savo nuomonės dėl, pavyzdžiui, lietuviškų ir lenkiškų pamaldų Arkikatedroje. Paliko tą spręsti arkivyskupui. Dabar galbūt ir priimtina šiuo momentu taktikos sumetimais Sąjūdžiui palaikyti tą kandidatą, bet sudarysime precedentą. Paskui kas nors norės, kad taip pat nurodinėtume, kur skirstyti ir klebonus, vyskupus ir dar ką nors. Siūlyčiau labai pasvarstyti, ar mes į savo daržą einame su kastuvais.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū. Kontroversijos aiškios. Vienas pasiūlymas buvo rekomenduoti, kitas pasiūlymas – nerekomenduoti. Prašau balsuoti. Kas už tai, kad rekomenduotume konferencijai tokią rezoliuciją? Manau, kad bus mažuma. Kas už? (*Balsai salėje. Čia kaip prašymas.*) Tai neturi reikšmės.

ALOYZAS SAKALAS. Palikti vyskupą Antonijų Sniečkuje. Palikti.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Atsiprašau, balsavimo rezultatai kol kas anuliuojami. Patikslinu. Formuluojam šitą rezoliuciją kaip prašymą Stačiatikių Vyskupų Sinodui palikti vyskupą Antonijų Vilniuje. Ar gerbiamasis Aliulis tokiai formuluotei turėtų pretenzijų?

VACLOVAS ALIULIS. Manau, kad vis tiek tai yra kišimasis į bažnytinius reikalus.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū. Viskas aišku. Prašau balsuoti. Kas už tokio... *(Balsai salėje)* Garsiai.

KAZIMIERAS MOTIEKA. Ar nevertėtų konferencijos vardu kreiptis į respublikinę rinkiminę komisiją, kad jinai imtųsi iniciatyvos šituo klausimu, kai jau yra iškeltas kandidatas. Dabar respublikinė komisija turėtų rūpintis, kad tas kandidatas neišvyktų iš Lietuvos.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Patikslina gerbiamasis Motieka ir, man atrodo, iš esmės kreiptis respublikinę rinkiminę komisiją, kad ji imtųsi priemonių, kad iškeltas kandidatas neišvyktų iš Lietuvos. Taip? Kas už tokį pasiūlymą su gerbiamojo Motiekos formuluote, prašau balsuoti? Kas už kreipimąsi į respublikinę komisiją? Ačiū. Kas prieš? Manau, kad mažuma. Dešimt. Kas susilaikė?

ALOYZAS SAKALAS. Apie trylika penkiolika.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū. Prašau iniciatorius, jeigu jų čia yra, atkreipti dėmesį į tai, kad Seimas rekomenduoja kreiptis būtent į rinkiminę komisiją. Aš baigiau.

EUGENIJUS LAURINAITIS. Vienas klausimas. Jūs, kaip kūręs mūsų Seimo statutą, turbūt pamenate, kad suvažiavimo datą nustato Seimas? Kam mes dar šitą dalyką ruošiamės pavesti konferencijai?

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Statute šito nėra, o dėl įstatų aš pasitikslinsiu. Ačiū. Jeigu jūs teisus, tada turbūt laikysim, kad Seimas nustatė preliminarią suvažiavimo datą. Ačiū. Prašome išgerti kavos ir užkąsti. Jūs turite dvidešimt šešias minutes.

ALOYZAS SAKALAS. ...sekretoriato stalelio. Antra informacija. *Moskvičiaus* 5821, kuris stovi netoli rūmų, išmuštas langelis. Vairuotojas turbūt tegul nueina pasižiūri, ar tai ne jo *moskvičius*.

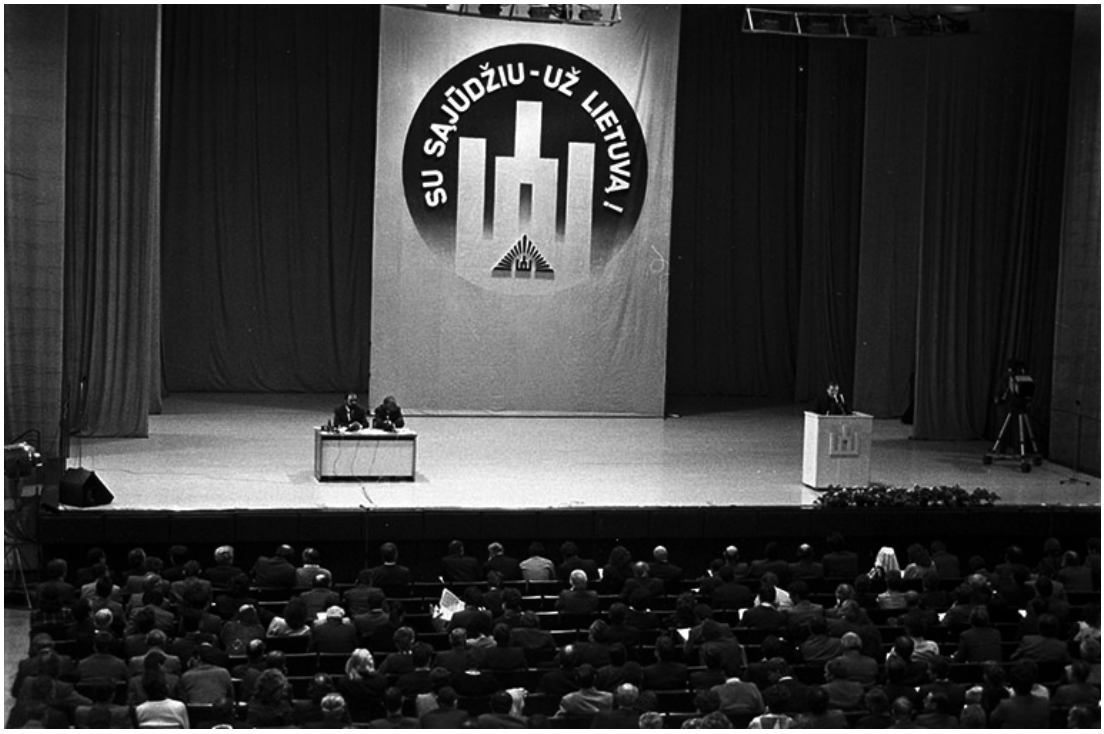

MĄSTYMAI

VYTAUTAS SINICA

KOSMOPOLITINIS PILIETINIS UGDYMAS

Rusijos agresijos Ukrainoje ir vis aštresnės retorikos prieš Lietuvą fone plinta susirūpinimas pilietinės visuomenės branda, populiarėja diskusijos dėl pilietinio ugdymo būklės Lietuvoje. Būtent pilietinį ugdymą valstybės institucijos ir politikai suvokia ir pateikia kaip universalų vaistą nuo propagandos pavojų ir pražūtingo abejingumo savo valstybės reikalams. Tačiau pilietiškumas XXI amžiuje tapo viena tų sąvokų, kurių turinio dažnai nebeįmanoma atsekti, o pats žodis neatsakingai vartojamas įvairiausioms prasmėms išreikšti. Buitinėje piliečių ir net dalies politikų kalboje pilietiškumas išsaugo ryšį su valstybe ir reiškia tam tikras jos labui prisiimamas pareigas. Tuo tarpu socialinių mokslų žodyne pilietiškumas ir jo pagrindu visur aktyviai formuojama pilietinė visuomenė su ištikimybe konkrečiai valstybei ir tautai neturi nieko bendra.

Per pastaruosius dešimt metų žodį „patriotizmas“ visur pakeitė žodis „pilietiškumas“. Švietimo sistemoje, politikų diskusijose, mokslininkų studijose kalbama vien apie pilietiškumą, o patriotizmas virsta tariamai pasenusia samprata. Prezidentas Valdas Adamkus dar 2006 m. apgailestavo, kad per mažai akcentuojamas ir ugdomas patriotizmas, tačiau daugumoje savo pasisakymų nuosekliai keitė šią sąvoką „pilietiškumu“, o „lietuvių tautą“ – abstrakčiais „Lietuvos žmonėmis“*.

Nors daug kur naujasis „pilietiškumas“ vartojamas kaip senojo „patriotizmo“ sinonimas, tai tik pokyčių neapčiuopiančio mąstymo saviapgaulė. Iš tiesų žodyno pasikeitimas įvyko ne netyčia ir slepia reikšmingus pokyčius. Būtent todėl šio teksto analizės objektas yra ne Lietuvos mokyklose vykdomos pilietinio ugdymo programos, o nutylimi „pilietinio ugdymo“ žodyno pokyčiai ir naujai talpinamos prasmės.

Skirtumas tarp pilietiškumo ir patriotizmo, nors kukliai atrodantis, yra labai svarbus. Šie žodžiai reiškia ne tą patį, priešingai, jų reikšmės menkai susijusios. Patriotizmas yra ne kokia banali tėvynės meilė, kaip išmokstama iš tėvų ar penktos klasės istorijos pamokose. Tai sąmoningas įsipareigojimas aukotis dėl savo tautos ir valstybės. Patriotizmas yra visada politinis, nes reikalauja santykio su konkrečia valstybe ir politine bendruomene – tauta. Dar daugiau, patriotizmas reikalauja atrasti, kas yra visos valstybės interesas, ir jį ginti. Aiškiausia patriotui turėtų būti, kai tą valstybę reikia ginti nuo sunaikinimo, nes išlikti yra visiems akivaizdus valstybės interesas. Dar du pagrindiniai kiekvienos modernios valstybės tikslai yra gyventojų gerovė ir pačios tautos kaip suvereno išlikimas. Bet kuriuo atveju patriotizmas yra aukos vardan valstybės ir tautos reikalaujanti pilietinė dorybė. Jos ugdymas dar nuo Antikos laikų buvo suvokiamas kaip būtina jaunos asmenybės ugdymo dalis.

Pilietiškumas yra visai kas kita. Pilietiškumas yra aktyvus dalyvavimas viešajame gyvenime ginant ne asmeninius, o kolektyvinius, tam tikros visuomenės grupės interesus. Šie ginami interesai valstybei gali būti ir žalingi. Jų aktyvus gynimas viešumoje dėl to

* *Grigas R. Tautiškumas ir pilietiškumas. Atskirtis ar dermė? Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009, p. 17–18.*

netampa mažiau pilietiškas. Taigi ir pats pilietiškumas gali reikštis tiek naudingomis, tiek ir žalingomis nacionalinei valstybei formomis. *Tačiau pats taip suvokiamas pilietiškumas yra vienareikšmiškai pozityvi visuomenės narių savybė, kol tai yra tik savybė, o ne pačią visuomenę apibrėžiantis ir jos narius kartu išlaikantis principas.*

XXI amžiuje Lietuvoje pilietiškumas kaip tik ir nustoja būti patriotiškumo papildu ir tampa pagrindu, ant kurio statomas utopinis naujadaras – pilietinė visuomenė. Pilietinės visuomenės ieško ir jos galią matuoja akademikai, ją kuria paramos fondus semiantys visuomenininkai, apgailestauja jos nesant valdantys ir ne tokie sėkmingi politikai. 2006 m. chrestomatinėje lietuviškojo socialinio mokslo pilietinės galios studijoje „Neatrasta galia“ pilietinė visuomenė apibrėžiama kaip „arena, atskira nuo šeimos, rinkos ir valstybės, kurioje žmonės telkiasi kolektyvinei veiklai, siekdami jiems bendrų interesų“*. Prisiminus pilietiškumo apibrėžimą, galima teigti, jog pilietinė visuomenė tėra pilietiškumo raiškos erdvė.

TAIGI IR PATS PILIETIŠKUMAS GALI REIKŠTIS TIEK NAUDINGOMIS, TIEK IR ŽALINGOMIS NACIONALINEI VALSTYBEI FORMOMIS. *TAČIAU PATS TAIP SUVOKIAMAS PILIETIŠKUMAS YRA VIENAREIKŠMIŠKAI POZITYVI VISUOMENĖS NARIŲ SAVYBĖ, KOL TAI YRA TIK SAVYBĖ, O NE PAČIĄ VISUOMENĘ APIBRĖŽIANTIS IR JOS NARIUS KARTU IŠLAIKANTIS PRINCIPAS.*

Pilietiškumo idealas natūraliai išaugo kartu su XIX amžiaus masių demokratijos idealu. Kad demokratija veiktų, reikalingas bent minimalus piliečiais joje tampančių individų susidomėjimas viešaisiais reikalais. Tačiau pilietiškumas kaip aktyvumas viešajame gyvenime visada buvo patriotizmo papildas, o ne pakaitalas. Pilietiškumas be patriotizmo neturi prasmės, nes tampa abstrakčiu aktyvumu neapibrėžtoje ir lengvai kintančioje „atviroje visuomenėje“. Atsietas nuo patriotizmo, jis netenka trijų esminių dėmenų – valstybės, tautos ir politiškumo. Netekęs visų šių aspektų, jis tampa kosmopolitinis arba globalus.

Pirma, pilietiškumas nereikalauja ryšio su jokia konkrečia valstybe, geriausiu atveju jam rūpi ryšys su konkrečia politine santvarka. Absoliučiai kiekvienas modernusis režimas, įskaitant totalitarinius, reikalauja vienokio ar kitokio pilietiškumo plačiausia prasme, t. y. aktyvaus dalyvavimo viešuosiuose reikaluose. Aktyviausi komunizmo kūrėjai kartu buvo ir pavyzdiniai LTSR piliečiai. Miškuose galvas dėję partizanai buvo pavyzdiniai Lietuvos piliečiai. Pats pilietiškumas nesusieja asmens su jokia konkrečia valstybe ar tauta ir apskritai tokio ryšio nereikalauja. Pagal apibrėžimą, pavyzdžiui, priimti antikonstitucinį įstatymą aktyviai agituojantis pilietis nestokoja pilietiškumo. Rūpestis valstybe nėra pilietinio aktyvumo sąlyga ar pasekmė. Priešingai, „net ir aktyviau dalyvaudami pilietinėse veiklose žmonės tai daro labiau dėl asmeninių priežasčių nei dėl bendro valstybės gyvenimo“**. Nors švietimo įstatymo nuostatose pilietinis ugdymas deklaratyviai vis dar derinamas su tautinės savimonės ugdymu***, tam teoriškai prieštaraujantis pilietinės visuomenės ugdymo siekis neleidžia to padaryti.

Kaip rodo kasmetiniai pilietinės galios tyrimai, pilietiškumas nekoreliuoja ir su nusiteikimu ginti Tėvynę. Tą rodo bent du skaičiai. Viena vertus, bendras pilietiškumo lygis Lietuvos visuomenėje nėra pakilęs, tačiau ir be jo ženkliai – nuo 32 procentų 2005 metais iki 57 procentų 2014 metais – padaugėjo piliečių, pasiryžusių ginti Lietuvą karo atveju. Antra vertus, nors moksleiviai pagal šiuos tyrimus yra gerokai pilietiškesni už vidutinį šalies pilietį, jų nusiteikimas ginti Lietuvą visai nesiskiria nuo bendro šalies vidurkio****. Iš pažiūros paradoksalūs skaičiai liudija, kad pilietiškumas pats savaime nesukuria jokio ištikimybės ir pareigos santykio su valstybe. Tai logiškai atitinka pilietinės visuomenės kaip viešos interesų kovos arenos sampratą, nepaliekančią vietos iracionaliems moraliniams įsipareigojimams pilietinę visuomenę saugančiai ir kartu varžančiai valstybei.

Antra, nesant ir neugdant patriotizmo kaip įsipareigojimo konkrečiai tautai ir valstybei, pilietiškumas sėkmingai gali apsieiti be jų abiejų. Kai pilietiškumas iškeliamas aukščiau ar, tiksliau, vietoje patriotizmo kaip ugdoma viešoji dorybė, visuomenė lieka be jokių ją rišančių „klijų“. Pilietinės visuomenės nariai turi tik laikytis įstatymų ir būti aktyvūs gindami savo interesus, bet tarp jų nei būtinas kultūrinis bendrumas kaip tautoje, nei skatinamas

* *Žiliukaitė R. ir kiti. Neatrasta galia. Vilnius, Versus aureus, 2006, p. 11.*

** *Čepaitė V. Pilietinio ugdymo įgyvendinimo politika: tikslai, priemonės, rezultatai // Švietimo problemos analizė. Vilnius, Švietimo ir mokslo ministerija, 2013, 3(89), p. 1.*

*** *Lietuvos švietimo įstatymas, 3 straipsnio 4 dalis. Vilnius, 2011. [http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=458774].*

**** *Braukyla L. Niekieno pilietiškumas // Pro Patria, Vilnius, 2015. [http://www.propatria.lt/2015/03/linas-braukyla-niekieno-pilietiskumas.html].*

rūpestis visuomene ir valstybe kaip visuma. Priešingai, toks rūpestis neturi iš kur atsirasti, nes tik bendras tapatumas kuria solidarumą ir atsakomybės jausmą už visumą (politinę bendruomenę), o ne už dalį (kintantį, intereso siejamą kolektyvą). Pilietinė visuomenė yra nuolatinės interesų kovos sritis, o norint ją dirbtinai sukurti (natūraliai pilietinė visuomenė niekur neišsivysto), reikia nutraukti visus natūralius žmonių ryšius, kad, kaip teigė pilietinės visuomenės idėjos autorius Kantas, įsivyrautų absoliuti konkurencija*. Savo ruožtu absoliuti konkurencija čia reiškia absoliučiai visų pilietinės visuomenės narių lygias teises ginti savo interesus nepriklausomai nuo jų turinio. Pilietinė visuomenė natūralius ryšius ir yra nutraukusi, o narystę joje apibrėžia būtent teisės ir pareigos.

Galiausiai trečia, pilietiškumas gali būti visiškai nepolitinis. Tą ir vėl akivaizdžiausiai liudija empirika. Pilietinės galios indekso tyrimas atskleidė, kad moksleiviai yra pilietiškiausia visuomenės dalis – dalyvauja daugiausia nevyriausybinių organizacijų veiklose, lanko būrelius, įsitraukia į pilietines akcijas, orientuotas į aplinkos tvarkymą arba paramos tam tikroms pagalbos reikalingoms grupėms rinkimą. Tačiau kartu moksleiviai yra mažiausiai politika besidominti, apie ją kalbanti ir joje kaip nors dalyvaujanti visuomenės dalis. Taigi – pilietiškiausi, tačiau apolitiškiausi. Ne pirmus metus vyksta iš dalies gražus projektas „Kuriame Respubliką“, kurio metu Lietuvos mokyklų moksleiviai skatinami imtis iniciatyvos tvarkant savo miesto gyvenimą. Tačiau susitvarkę parką, patys suorganizavę koncertą ar padarę dar ką nors panašaus, šie moksleiviai taip ir nenustoja manę, kad norint būti pilietiškam, visai nebūtina kištis į politiką ir valstybės reikalus. Pilietiškumas be patriotizmo nuosekliai negali pagrįsti rūpesčio visos valstybės reikalais. Kolektyvinių interesų, tarp jų ir visai neegoistinių, – tvarkingos aplinkos, darnių bendruomenės santykių, saugumo viešosiose erdvėse – gynimas dažniausiai visai nereikalauja vienintelio iš tiesų politinio dalyvavimo sprendžiant valstybės reikalus. Nors viena iš pilietiškumo raiškos formų buvo ir išlieka dalyvavimas rinkimuose ar politinio turinio akcijose, apskritai pilietiškumas lengvai sukuriamas ir laikomas pakankamu, kai reiškiasi vien tik kitomis, politinio dalyvavimo nereikalaujančiomis priemonėmis.

BE POLITIŠKUMO, TAUTIŠKUMO IR VALSTYBINGUMO DĖMENŲ PILIETIŠKUMAS NEIŠVENGIAMAI YRA GLOBALUS (NESUSIETAS SU JOKIA KONKREČIA TERITORIJA) IR KOSMOPOLITINIS (NESUSIETAS SU JOKIA KONKREČIA POLITINE BENDRUOMENE). ABU ŠIUOS VIRSMUS PUIKIAI UŽFIKSAVO IR KAIP SIEKIAMYBĘ ĮTVIRTINO PORA NESENŲ POLITINIŲ KONCEPCIJŲ – „LIETUVA 2030“ IR „GLOBALIOJO ŠVIETIMO KONCEPCIJA“. ABIEJŲ JŲ OBJEKTAS – PASAULIO PILIETIS, JAUČIANTIS ATSAKOMYBĘ JAU NEBE UŽ APIBRĖŽTĄ NACIONALINĘ VALSTYBĘ, O UŽ VISĄ PASAULĮ.

Be politiškumo, tautiškumo ir valstybingumo dėmenų pilietiškumas neišvengiamai yra globalus (nesusietas su jokia konkrečia teritorija) ir kosmopolitinis (nesusietas su jokia konkrečia politine bendruomene). Abu šiuos virsmus puikiai užfiksavo ir kaip siekiamybę įtvirtino pora nesenų politinių koncepcijų – „Lietuva 2030“ ir „Globaliojo švietimo koncepcija“. Abiejų jų objektas – pasaulio pilietis, jaučiantis atsakomybę jau nebe už apibrėžtą nacionalinę valstybę, o už visą pasaulį. Pasaulis, kaip žinoma, yra apolitinė sąvoka, nes jis kaip subjektas politiškame santykyje su niekuo negali egzistuoti.

Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ yra unikalus dokumentas, aukščiausiu politiniu lygiu oficialiai įtvirtinęs lietuvių tautos išsiskaidymo globalioje erdvėje siekį ir norma paskelbęs vykstantį emigracijos procesą. Strategijoje lietuvių tauta ir pati Lietuva yra išteritorinama, tautos ir valstybės sampratas atsiejant nuo jos apibrėžtos teritorijos lietuvių etninėse žemėse. Teigiama teoriškai niekuo nepagrįsta nuostata, kad buvimas lygiaverčiu valstybės nariu yra įmanomas ir ne laikinoje emigracijos būklėje. Pati emigracija pripažįstama kaip problema, tačiau ją spręsti paradoksaliai siekiama ją sunorminant.

Strategija ne tik išteritorina lietuvių tautą, tačiau siūlo ir naują jos perkūrimo projektą, nes kalbama ne apie valstybės, o apie jos piliečių mąstymo pokyčius**. Tai dar viena nepastebima ir galimai nereflektuota sąsaja su pilietinės visuomenės, kaip po Kanto ji suprantama politinėje teorijoje, vizija. Idealiu atveju pilietinė visuomenė yra lygiateisių abstrakčių individų be kolektyvinių tapatybių ir savo–svetimo skirčių bendrija. Tokius

* *Sinica V. Pilietinė visuomenė – žalinga valstybei, paranki ES // Delfi, Vilnius, 2012. [http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/vsinica-pilietine-visuomene-zalinga-valstybei-paranki-es.d?id=58842903].*

** *Rubavičius V. Strategijoje „Lietuva 2030“ pamiršta Lietuva ir lietuviai? // Delfi, Vilnius, 2011. [http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/vrubavicius-strategijoje-lietuva-2030-pamirsta-lietuva-ir-lietuviai.d?id=46118833].*

individus reikia sukurti nuolatiniu laisvinimu iš „prietarų“ bei valstybės varžymo, taip pat vis naujų teisių ir laisvių suteikimu. Būtent todėl pilietinė visuomenė ne taip seniai visur pradėta vadinti „atvirąja“. Šis atvirumas yra ne geografinis ar kultūrinis, o nurodo tokios visuomenės narių mąstymo plastiškumą – atvirumą jų mąstymą formuojantiems, elito vykdomiems socialinės inžinerijos projektams*. Nuoseklu, kad lietuvių tautą atviros visuomenės futurologijoje keičia „Lietuvos tauta“.

2015 m. Švietimo ir mokslo ministerijos pasiūlytas „Globaliojo švietimo koncepcijos“ projektas žengia dar toliau ir išteritorintos atviros Lietuvos tautos nariams siūlo globalųjį švietimą, kurio tikslas – „ugdyti globaliojo pilietiškumo kompetencijas, kurios (pasirodo – *V. S.*) yra neatsiejama Lietuvos piliečio tapatybės dalis“**. Teigiama piliečio pareiga gebėti mąstyti ir veikti „bendros pasaulio ateities vardan“. Tolygus rūpestis dėl viso pasaulio ne tik iš esmės prieštarauja modernaus politiškumo sampratai, reikalaujančiai politinės bendruomenės griežto apsibrėžimo teritorine ir tapatybės prasme. Jis apskritai neįmanomas, nes realus pilietinis įsipareigojimas galimas tik ribotam politiniam subjektui. Tačiau ir šiuo atveju įdomiausias aspektas yra ne rūpinimasis visu pasauliu, o siūlomas formuoti globalaus piliečio vertybinis pagrindas: „žmogaus teisės, lygybė, pagarba įvairovei, demokratija, solidarumas, empatija, atvirumas patirtims ir kitoms galimybėms, tolerancija, nešališkumas ir atsakomybė“***. Būtent toks ugdytinų vertybių sąrašas tarnauja formuojant abstraktų ir įvairovę aukščiau už bet kurį kolektyvinį tapatumą iškeliantį, todėl tobulai pilietinei visuomenei tinkantį individą.

Pilietinis ugdymas Lietuvoje kaip ir visame Vakarų pasaulyje yra nuolat kintantis uždavinys, kurio kaitos esmė yra „pilietiškumo“ ir „pilietinės visuomenės“ sampratos. Neatsitiktinai paskui atviros visuomenės idealą sekė globalios Lietuvos ir globalaus pilietiškumo koncepcijos. Kartą nukirpus patriotizmo siūlą, pilietiškumas yra atsiejamas nuo valstybės ir tautos orbitos. Jo laisvas skrydis į globalumo, apolitiškumo, įvairovės ir individualių tapatybių begalybę yra užprogramuotas ir gali būti sustabdomas tik vėl nuosekliai grąžinant pilietiškumo dorybę į jos tikrąją vietą – greta patriotizmo dorybės ir ją įgalinančios sąmoningos tautinės tapatybės ugdymo.

NEATSITIKTINAI PASKUI ATVIROS VISUOMENĖS IDEALĄ SEKĖ GLOBALIOS LIETUVOS IR GLOBALAUS PILIETIŠKUMO KONCEPCIJOS. KARTĄ NUKIRPUS PATRIOTIZMO SIŪLĄ, PILIETIŠKUMAS YRA ATSIEJAMAS NUO VALSTYBĖS IR TAUTOS ORBITOS.

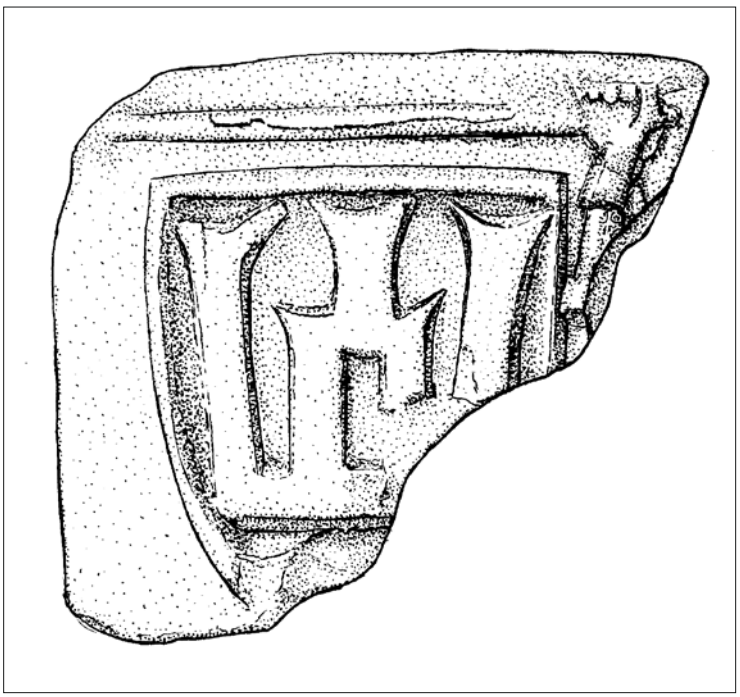

Vilniaus žemutinės pilies rūmų koklis.

* *Radžvilas V. Sujauktos sąvokos kaina: pilietiška ar pilietinė visuomenė? (IV) // Pro Patria, Vilnius, 2014. [http://www.propatria.lt/2014/10/vytautas-radzvilas-sujauktos-savokos_17.html].*

** *Globaliojo švietimo koncepcija, 8 straipsnis. Vilnius, Švietimo ir mokslo ministerija, 2015. [http://www.lvjc.lt/uploads/File/GLOBALAUS%20SVIETIMO%20KONCEPCIJA/KONCEPCIJOS%20PROJEKTAS.pdf].*

*** *Ten pat, 13 straipsnio 3 dalis.*

JONAS TRINKŪNAS

TARPTAUTINĖ IR TAUTINĖ KULTŪRA

1965–1968 metais dirbau „Kultūros baruose“ atsakinguoju sekretoriumi, paskui muzikos, dar vėliau – kultūros skyriaus vedėju. To meto dienoraštį esu išleidęs knyga „Dienos, kai dienos buvo per maža.“ Didelis mano rengtų ir redaguotų straipsnių žurnalui archyvas perduotas Šiaulių apskrities archyvui. Kai kurie rengti straipsniai taip ir liko nepaskelbti – dėl vienų ar kitų priežasčių būdavo sulaikomi arba, kaip mes sakydavom tada, „nepraeidavo“. Vienas tokių yra Jono Trinkūno 1967 m. mano prašymu parašytas, bet vyriausiojo redaktoriaus sulaikytas straipsnis „Tarptautinė ir tautinė kultūra.“ Tada jau įsibėgėjo J. Trinkūno vadovaujamos „Ramuvos“ ekspedicijos, pats J. Trinkūnas gilinosi į lietuvių etnines vertybes, jų sąryšius su civilizacija, kurios konkrečiu įsikūnijimu jis laikė miesto kultūrą. Šios ir kitos problemos analizuojamos čia pirmą kartą skelbiamame J. Trinkūno straipsnyje. Straipsnio tekstas visiškai netaisytas, paliekant visus jo konjunktūrinius pasažus ir to meto kalbos ypatumus. Tačiau ir toks tautinės problematikos „tarptautinis“ įprasminimas, nors kai kurias pastraipas aš buvau „išredagavęs“ J. Trinkūno poziciją švelnindamas, pasirodė netinkantis konjunktūrai. Čia skelbiame jį kaip „paribio tekstą“, kad šiandieninis skaitytojas turėtų supratimą apie ano meto viešajai minčiai leistinas bylojimo ribas.*

Romualdas Ozolas
2010 01 12

Kultūros sąvoka ženklina įvairialypį ir daugiasluoksnį žmonių visuomenės pasaulį ir jokie svarstymai šia tema nepajėgia įtilpti keliuose sakiniuose ar straipsnelyje. Bet atsižvelgdami į tai, kad šiandieniniam gyvenime yra svarbūs tautų bendradarbiavimo, internacionalizmo ir patriotizmo klausimai, mėginame bendrais bruožais atskleisti šių klausimų turinį.

Kai kalbame apie internacionalizmą, pagrindu tarnauja pasaulinės kultūros sąvoka. Patriotizmas būtinai mąstomas kartu su ypatingumo, savitumo bruožais. Tai yra priešingi dalykai, bet dialektiškai vieningi.

Reikia skirti išorinį tautų kultūrų pažinimą nuo vidinio. Pirmasis yra dažniausias, nes lengviausiai pasiekiamas. Tai, kad yra vidiniai – esminiai – kultūros bruožai, pradėta suprasti neseniai.

Mokslas vis daugiau duoda įrodymų ir žmonijos istorinei vienybei, ir atskirų kultūrų savitumui.

Kultūros esmę ir santykį su kitais visuomenės reiškiniais išaiškina istorinis materializmas. Tačiau kultūrinio vyksmo konkrečios apraiškos ir atskirų kultūrų savitumai tik pradedami plačiau tirti.

Toks darbas priklauso nuo etnografijos, sociologijos, istorijos, archeologijos ir kitų mokslų augimo ir tarpusavio sąveikos.

Per paskutinį šimtmetį sukaupta daug duomenų apie pasaulio ir atskirų tautų kultūras. Pareikšta daugybė idėjų ir teorijų, nušviečiančių specifinius kultūros klausimus. Nežiū-

* *Jonas Trinkūnas (1939–2014) – tuo metu buvo Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto filologijos katedros aspirantas ir dėstytojas. 1969 m. įkūrė kraštotyros sąjūdį „Ramuva“, pradėjo rengti senovės baltų apeigas. 1973 m. už politinę tautinę veiklą iš universiteto pašalintas. 2002 m. išrinktas Romuvos vyriausiuoju kriviu. – Red.*

rint to, kad daugelis šių teorijų yra vienpusiškos ir ribotos, sukaupta faktinė medžiaga ir kūrybiški pastebėjimai yra naudingi pažangiam mokslui.

XIX a. mokslininkai pozityvistai manė, kad jie jau suprato visuomenės gyvenimo dėsnius. I. Kantas, H. Spenseris ir kiti teigė, kad žmonijos istorija yra tiesiaeigė visuomenės ir idėjų nuosekli evoliucija, kuri kartojasi kiekvienoje kultūroje panašiais pavidalais. Buvo manoma, kad europietiškos civilizacijos kelias yra pavyzdys visoms tautoms. Kitų tautų kultūra atitinka tam tikrą išsivystymo pakopą evoliucijos laiptuose.

Jonas Trinkūnas. Fotografas R. Pakeris.

Vėlesni tyrinėjimai parodė, kad evoliucijos teorijos trūkumai remiasi europocentrizmo idėja, kuri kilo dėl nepakankamo žinojimo, o kita vertus – dėl ideologinio ekspansyvistinio nusistatymo neeuropinių tautų atžvilgiu.

Pažinimo akiratis dabar labai išsiplėtė, bet europocentrizmas, pasireiškiantis buržuazinio pasaulio kolonizatoriškais siekiais, nesumažėjo.

Iki mūsų laikų vienokiais ar kitokiais pavidalais gyva grafo Ž. A. Gobino teorija apie rasių nelygybę ir apie europietiškos arijų rasės viešpatavimą. Jo nuomone, tautos kultūrą apsprendžia rasė. Pasaulio istorija tai arijų didybės ir žlugimo reginys. Smukimo priežastis – neariško kraujo įsimaišymas.

Vakaruose kaip ir anksčiau manoma, kad Europa skleidė ir skleidžia pasaulio tautoms kultūrą.

Tačiau europietiškos technikos bei mokslinio mąstymo įsisavinimas naujai besivystančiose šalyse daugiau reiškia modernėjimą, bet ne europietiškos kultūros įsisavinimą.

Europiečių pažintis su svetimais kraštais prasidėjo seniai. Tačiau tik praėjusį šimtmetį buvo pradėta suvokti kultūrų savitumas ir atskirumas. Pasirodė, kad tautos turi savo ypatingą istoriją, savo būdą.

XIX a. vidury iškilo kultūrinio istorinio reliatyvizmo idėjos. H. Zimelis ir V. Diltėjus aiškino, kad žmonijos istorija – tai nepakartojamų epochų kaita. Šitas mintis įspūdingai išreiškė O. Špengleris savo knygoje „Europos saulėlydis“. Jis teigė, jog kiekviena kultūra – tai atskiras pasaulis. Menas, tikėjimas, dora – kiekvienos kultūros savitumas. O. Špengleris pažymi, kad tautų kultūros ryškiai apibūdinamos kuriuo nors ypatingu bruožu.

Žymus anglų istorikas A. Toinbis suskaičiavo 21 civilizaciją, kurioms nėra vienodo vertinimo mato.

Taip nuo vulgarios sampratos apie žmonijos evoliuciją buvo pereita prie kultūrinio santykinumo bei daugialinijinės evoliucijos idėjų. Vienas iš žymesnių šios krypties atstovų pastaruoju metu – amerikietis M. Herstkovicas. Jo nuomone, kiekvienos tautos kultūrą sudaro daugelio bruožų sąranga, kuri yra nepalyginama su kitų tautų kultūrinėmis sąrangomis.

Gabus kultūrų tyrinėtojas buvo Leo Frobenius, surinkęs labai daug etnografinės, tautosakinės ir archeologinės medžiagos Afrikoje.

B. Malinovskis išsamiai aprašė Okeanijos, N. Gvinėjos ir Australijos genčių kultūras. Sukaupta medžiaga parodė, kad „laukinių tautų“ kultūra ne taip jau primityvi ir menka, kaip manyta prieš šimtmetį. L. Frobenius aiškino, jog kultūrų įvairumas priklauso nuo gamtinių geografinių sąlygų skirtingumo. Jis iškėlė taip vadinamos „gimtosios dirvos“ reikšmę.

B. Malinovskis skelbė visuomenės ir kultūros „funkcionalinę teoriją“. Jis teigė, kad visuomenė – tai sistema, kurioje kiekvienas elementas, paprotys ar kultūrinis reiškinys yra reikalingi ir atlieka savo funkciją.

Įvairios ekspedicijos parodė, kad net Ugnies žemės gyventojai, kuriuos taip niekino europiečiai keliautojai, turi labai sudėtingą tikėjimą, turtingą tautosaką, slaptas tikybines draugijas ir pan.

Įdomus yra kalbotyros įnašas į tautų kultūrų tyrinėjimą. Po to, kai buvo paneigtas įsitikinimas, jo visos kalbos turi panašią sąrangą ir joms tinka universalus lotynų

kalbos gramatikos pavyzdys, prasidėjo savitų ir įvairių kalbų atradimai. E. Sepiras, tyrinėdamas Amerikos indėnų kalbas, davė daug naujų idėjų bendrajai kalbotyrai. Jis rašė, kad „tam tikra prasme civilizacijos kultūrinių bruožų ir nuostatų tinklas atsispindi kalboje, kuri ir išreiškia tam tikrą civilizaciją“. Toliau šias mintis tęsė B. L. Uorfas. Jis teigė, kad kiekvienos kultūros esmingiausias bruožas yra kalba. Kalba ne tik išreiškia tautos kultūrą, bet ir apsprendžia ją. Net kalbos gramatinės formos turi įtakos tos kalbos atstovų pasaulėžiūrai.

Pakeliui su tokiais ir panašiais atradimais buvo pradėta abejoti bendros pasaulinės tarptautinės kultūros buvimu. Minėtas M. Herstkovicas manė, kad yra tik keletas žmogiškos kultūros „universalijų“ – tai dorovė, grožio pajautimas ir „kai kurie tiesos standartai“. Stambus vokiečių mokslininkas A. Veberis sakė, kad tiktai tikslieji, techniškieji ir gamtos mokslai yra vienodi visoms kultūroms ir vystosi nuosekliai pasauliniu mastu. Tačiau „Kultūros siela“ – pasaulėjauta, tikėjimo meninis mąstymas – yra saviti ir nepakartojami kiekvienoje tautoje.

Kas gi yra tuomet tarptautinė kultūra? Matyti, kad ji reiškiasi kultūriniais tautų ryšiais, bendravimais kultūrinėse sąjungose, sintezėje ir tuo, kas iš esmės yra bendra visoms tautoms. Šis klausimas susilaukė daugybės nuomonių ir ginčų.

Europos ir Amerikos mokslininkų tarpe tam tikro pritarimo susilaukė kultūrų sklidimo – „difuzijos“ teorija. Aiškinama, jog svarbus kultūrinis atradimas yra vienkartinis ypatingas reiškinys. Bendras kelioms tautoms jis tampa sklisdamas iš vienos kurios nors vietos.

Tik taip paaiškinami tautų kultūriniai bendrumai. Archeologijoje difuzionistai pateikė kultūrinių reiškinių sklidimo chronologinių įrodymų. Pvz., JAV archeologas R. Gringas sudarė tam tikro keramikos papuošimo sklidimo per pasaulio žemynus chronologinę lentelę. Anksčiausiai toks papuošimas datuojamas Artimuosiuose Rytuose rastoje keramikoje, jaunesni yra Pietryčių Azijos radiniai, o jauniausia yra Amerikos atitinkama keramika. Tai paaiškinama tuo, kad didesnis atstumas reikalauja ilgesnio sklidimo laiko.

Įžymus tarybinis mokslininkas Vavilovas taip pat aiškino žemdirbystės sklidimą iš tam tikrų Azijos vietų.

Švedų mokslininkas G. Ekholmas sukaupė daug Indijos religijos ir meno įtakos ikikolumbinės Amerikos kultūrai įrodymų.

Tačiau daugybė faktų rodė kultūrinių kontaktų galimybių ribotumus. Gobino rašė, jog civilizacija yra taip susijusi su rasinėmis savybėmis, kad jokia kita tauta – nei laukinė, nei apsišvietusi – negali perimti ir įsisavinti kitos rasės civilizacijos. Šiuolaikinis vokiečių filosofas K. Jaspersas teigia, jog kiekviena tauta savo istorijoje pergyvena du laikotarpius. Pirmam būdingas reflektorinio mąstymo atsiradimas (tai patyrė Graikija, Indija, Kinija, Mažoji Azija), antram laikotarpiui – techninis perversmas (tik Europos tautos ir Japonija). Tauta, kuri bendravimo metu su kita tauta stovi pakopa aukščiau, nugali stovinčią žemiau. Todėl atsilikusios tautos arba pasmerktos išnykti, arba pavirsta žaliava techniškos civilizacijos tautoms.

Ir tikrai – pavyzdžių buvo nemaža. Okeanijos vietinių gyventojų skaičius XIX a. sumažėjo per pusę, o kai kuriose salose (Tasmanijoje) išmirė visi aborigenai. Apie tai rašė D. Pitas-Riversas knygoje „Kultūrų susidūrimas ir rasių kontaktai“. Anot jo, /.../ priežastis ta, kad europiečiai sugriovė vietines kultūras. Europiečiai suardė okeaniečių gyvenimo būdą, genties tradicijas, tikėjimą, pasaulėžiūrą.

Tokių pražūtingų kultūrinių kontaktų pavyzdžių pilna Europos pasaulinės ekspansijos istorijoje. Kolonijinius užkariavimus sekė vietinių kultūrų griovimas.

Tragiškiausias pavyzdys – Amerikos senųjų kultūrų sunaikinimas. Garsiųjų majų palikuonys mūsų dienomis gyvena pusiau laukinį gyvenimą.

Reliatyvistų ir kultūrų uždarumo teorijos pasirodė ne visai tvirtos. Nuo 30-tų metų Okeanijoje įvyko reikšmingas demografinis pakitimas – gyventojų skaičius pradėjo didėti. Tautų išsivadavimo judėjimas visame pasaulyje parodė, jog kultūrų teorijose daug ko trūksta.

Kultūriniai ryšiai žmonijos istorijos eigoje buvo daug įvairesni ir veiksmingesni. Įdomi šiuo atžvilgiu yra tarybinio istoriko L. S. Vasiljevo nuomonė. Kultūriniai ryšiai buvo daug veiksmingesni ir stipresni priešistoriniais laikais. Tuo metu kultūros buvo nesudėtingos, dar nebuvo įsišaknijusių tradicijų ir savitumų. Kultūriniai mainai buvo dažnesni ir paprastesni. Kylant keliose vietose atskiroms civilizacijoms, kultūrų augimas pasidarė savarankiškesnis ir savitesnis. Kultūriniuose ryšiuose atsirado atranka.

Tautinių kultūrų gyvensena priklauso nuo daugybės akstinų. Istorija žino daug sintetinių kultūrų, atsiradusių tokia vyksmo tvarka: kultūrų pažintis, prisiderinimas ir galutinis susivienijimas. Geras pavyzdys – Gandharos menas, gimęs iš graikų ir indų meno jungties. Panašiu keliu atsirado naujųjų Amerikos tautų kultūros. Tačiau kultūros – nepastovios, neturi tvirtų tradicijų ir lengvai pasiduoda žlugdantiems išoriniams ir vidiniams veiksniams. Taip madingas Vakarų Europoje susidomėjimas egzotiškomis kultūromis, mėginimai sintezuoti įvairiausių laikų ir kraštų kultūrinius pavidalus paaiškinamas ne tiek akiračio platumu, kiek kultūrinio pajėgumo išsekimu. Toks buvo kinietiško stiliaus klestėjimas XVII–XVIII a. aristokratiškoje Europoje, japonų meno mėgdžiojimas XIX a. pabaigos Prancūzijoje ir t. t. Eklektiškos sintezės kultūros visada buvo negyvybingos ir trumpalaikės.

Pamokančios Prancūzijos politikos pasekmės jos Vakarų Afrikos kolonijose. Kolonijinė valdžia, norėdama ilgam išsaugoti savo įtaką minėtose kolonijose, iškilmingai pareiškė paversianti visus Juodosios Afrikos gyventojus prancūzais. Civilizacijos skleidimo tikslu mokyklose buvo įvesta prancūziška mokymo sistema, nesiderinanti su vietinėmis tradicijomis. Kai kurie afrikiečiai gaudavo išsilavinimą Paryžiuje. Taip buvo išauklėtas plataus intelektualinio akiračio vietinių žmonių būrelis. Tačiau tie žmonės prarado ryšį su gimta kultūrine dirva. Jie reikalavo greičiau atsikratyti senų tradicijų, siekdami visuotinio sueuropietinimo. Gyvenimas parodė tokių siekimų žalingumą. Būdinga tai, kad stipriausiai asimiliavimo politiką pasmerkė labiausiai asimiliuoti žmonės, supratę savo pozicijos klaidingumą. Kaip tik jie tapo nacionalinio išsivadavimo judėjimo vadais.

Asimiliacija buvo suprantama kaip visiškas vienos tautos supanašėjimas kultūriniu atžvilgiu su kita tauta. Dabar yra daugiau pagrindo nuomonei, kad visiška asimiliacija neįmanoma. Geras pavyzdys – šiuolaikinė negrų kultūra. Afrikiečiai, atvežti vergais į Ameriką, buvo stipriai asimiliuojami. Plantacijose gyvenę negrai buvo atvežti iš skirtingiausių Afrikos vietų. Naujausi tyrimai parodė, kad, nežiūrint stiprios asimiliacijos, nežiūrint ilgalaikio gyvenimo svetimoje šalyje, negrai iki šių dienų išlaikė daug ryškių Afrikos kultūros savybių.

Mūsų dienomis vis daugiau mokslininkų pripažįsta tarybinio mokslo teigimą, kad kultūrų ir rasių prieštaravimai šiandien tampa klasine problema. Daugelis kultūrinių kontaktų dažnai turi šeimininko ir vergo santykių atspalvį. Tautų išsivadavimo kova reiškiasi ne tik kolonializmo ekonominės politinės priespaudos likvidavimu, bet ir siekimu kurti savitą kultūrą. Nauji Afrikos veikėjai sako, kad Afrikos švietimo sistema ir kultūra turi būti afrikietiška. Reikia atgaivinti Afrikos kultūrinį palikimą ir suteikti jam pagrindinę vietą švietime. Visa tai turi būti derinama su pasaulio kultūros pasiekimais.

Kaip jau anksčiau minėjome, yra įrodyta, kad tautų kultūros yra labai savitos. Tautų kultūrinių vertybių iškėlimo ir įsisavinimo klausimas nėra toks paprastas. Pažintis tik su atskirom tolimų kultūrų ištraukom dažnai pavirsta domėjimusi atsajais pavidalais. Toks yra dabar snobiškas žavėjimasis Afrikos menu. Labai teisingai „Literatūroje ir mene“ A. Laurinčiukas rašė: „Ir iš tiesų, kad suprastum sustingusią kaukių grimasą, reikia pabūti natūraliose sąlygose, girdėti džiunglių ir savanų garsus, pajusti šokančių širdžių ir laužo alsavimą, patirti džiugios žinios arba nelaimės artėjimą.“ Negana to, reikėtų suvokti tą

savitą kaukių kūrėjo tautos praeitį, jos papročius, pasaulėžiūrą ir siekimus. Tai padaryti nėra lengva. Peršasi mintis, kad kitų tautų kūrybos vaisius mes galime tik stebėti, grožėtis, mėginti juos suprasti ir saugotis nuo supaprastinto formalaus vertinimo. Kiekvieno žmogaus didžiausios kūrybinės galimybės yra jo tautos kultūros dirvoje. Kosmopolitinis „kultūrinis pliuralizmas“, taip madingas Vakaruose, skatina tik chaotišką eklektizmą, kuris sudaro patogią dirvą imperialistiniams siekiams ideologijos srityje.

Daug aktualių minčių galima rasti Argentinos KP CK nario E. P. Agosti knygoje „Nacija ir kultūra“. Jis rašo, kad argentiniečių kultūra stengiasi priimti vertingą kitų tautų patyrimą, išsaugodama savo tautinę formą, suteikiančią naujajai kultūrai paveldimumo charakterį. Imperializmas siekia panaikinti kiekvienos tautos kultūros savitą turinį, kad lengviau galėtų įpiršti savo tiesas, skelbiamas universaliomis. E. P. Agosti sako, jog tautinio jausmo tiesa yra supratimas, kad mes esame kartu konkrečioje pasaulio vietoje. Mes esame nereikšmingi, jeigu norite, bet nepakartojami ir tikri – esame kažkuo, kas esti pasaulyje.

Kaip suderinti pasaulinę kultūrą su tautine, gerai nusako didžiojo indo M. Gandi žodžiai: „Aš noriu, kad visų kultūrų vėjai laisvai siaustų apie mano namus, bet aš nenoriu, kad kuris nors iš jų pargriautų mane“.

Tai, kad internacionalinė kultūra yra susijusi su tautine, rodo, kad didžiausio pasaulio kultūros klestėjimo laikais (XIX–XX a.) atkuto taip visų tautų kultūros, kilo iki tol neregėtas nacionalinio išsivadavimo judėjimas.

J. Trinkūnas Medininkuose. Fotografas V. Balkūnas.

PAMINĖJIMAI

SĄJŪDŽIO INFORMACINĖ AGENTŪRA PRIEŠ KETVIRTĮ AMŽIAUS

RIMANTAS KANAPIENIS

SAJŪDŽIO KAREIVIAI

Aprimus Steigiamojo suvažiavimo sukeltam jauduliui, Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis atsiradusią pauzę išnaudojo lengvam biurokratėjimui. Kiekvienai solidžiai organizacijai būtinas pokytis vyko 1988-ųjų rudenį. Komunistai, pagerinę savo įvaizdį visuomenės akyse – grąžinta Katedra ir trispalvė, – apsimetinėjo, kad tiki gerais Sąjūdžio norais padėti jiems pertvarkyti respubliką be didelių revoliucijų ir aukų. Sąjūdis tuo metu ramiai tvėrė savo struktūras visoje Lietuvoje ir vis vengė atskleisti galutinį savo organizacijos tikslą. O gal dar jis nebuvo ir sukurtas. Perestroika atėjo ir į LTSR.

Kaip tik tuo metu Sąjūdžio būstinėje pradėjau dirbti spaudos centro vadovu. Skambėjo svariai, bet iš tiesų papildžiau juodadarbių gretas – ką reiks, tą ir darysi. Pagrindinės pareigos – leisti Adolfo Užos pradėtą Ekspresinformacijos biuletenį, tvarkyti žurnalistų akreditaciją, organizuoti Sąjūdžio vadovų ir žurnalistų susitikimus bei teikti informaciją kolegoms telefonu. O telefonai skambėjo nuolat, ir vis labiau vakarais ar ir naktimis. Būstinėje virš Literatų svetainės jau susiformavo Sąjūdžio juodadarbių branduolys, aplink kurį nuolat sukosi jaunimas ir aktyvistai. Dažnai į skambučius atsakydavo ir atsitiktiniai žmones, nelabai ką galintys ir pasakyti. Gi kompetentingiesiems reikėjo ir miegoti, ir valgyti, pagaliau gyventi, o ne nuolat būti Lenino prospekto pirmajame name. Tuomet ir sugalvojau, kad reikėtų padalinio, kurio funkcijos būtų gana paprastos – teikti informaciją. Taip atsirado Sąjūdžio informacijos agentūra – agentūra, o ne skyrius, ir vien todėl, kad lietuviškai ir angliškai šie trys žodžiai sudarė tą patį raidžių junginį – SIA.

Tikslus iškėlėme gana didelius ir skambius – skleisti ir propaguoti Sąjūdžio tikslus bei siekius Lietuvoje ir pasaulyje, viešinti ir versti į kitas kalbas priimtus dokumentus, objektyviai informuoti apie visus įvykius. Čia reiktų specialiai paaiškinti, kad nuo pirmųjų SIA veiklos dienų rengiant žinias buvo remiamasi dviejų nepriklausomų šaltinių principu ir vengiama skleisti nuomonę. Visoje kitoje žiniasklaidoje dar bujojo partinės spaudos principai, nors jau ėmė dygti necenzūruojama spauda.

Vytaras Radzevičius prie SIA būstinės.

Publikacijų nuotraukų autorius Andrius Petrulevičius

SIA būstinėje. Rita Dapkutė, Lionginas Vasiliauskas, Rimantas Kanapienis.

SIA atsiradimui turėjo pritarti Sąjūdžio Seimo taryba, o į ją, kaip žinia, buvo išrinkti bene protingiausi to laiko žmonės, tad problemų nekilo. Algimantas Čekuolis, Arvydas Juozaitis, Romualdas Ozolas, Alvydas Medalinskas, Mečys Laurinkus ir kiti mūsų atsiradimui pritarė, Kęstučiui Urbai* buvo liepta duoti pinigų ir palėpę virš būstinės. Ten greit susitempėm senus stalus ir kėdes, įsivedėm dvi telefono linijas ir pradėjom dirbti. Artėjo 1988-ųjų Kalėdos.

Labai greitai SIA palėpė tapo demokratiškiausia būstinės vieta, traukiančia nuolatinius Sąjūdžio aktyvistus ir svečius. Ėmė skambinti užsienio lietuviai, o svarbiausia – žurnalistai. Išeiviai mums parūpino darbo priemonių – iš Kanados atkeliavo faksas, matyt, pirmas Lietuvos TSR, iš Vokietijos – fototechnika, Amerikos lietuviai atsiuntė radijo reporterių, diktofonų, Australijos – videokamerą.

Su tokiais „ginklais“ SIA labai greitai virto galingu Sąjūdžio kareivių daliniu. O jame Rita Miliūtė, Brigita Balikienė, Jadvyga Mackevičienė, Ramunė Sakalauskaitė, Simona Skaisgirytė, Lionginas Vasiliauskas, Rimantas Kanapienis, Andrius Petrulevičius, Gintautas Alksninis, Giedrius Drukteinis, Vytaras Radzevicius, Darius Grinbergas ir kiti.

Agentūros parengtos žinios labai greitai rado kelius į pasaulio laikraščių ir agentūrų puslapius. Ruošėme reportažus „Amerikos balso“ lietuvių tarnybai, „Laisvės radijo“ rusų tarnybai, informaciją skleidėme ir kitais būdais. SIA parengtas Lietuvos spaudos apžvalgas rusų, anglų, vokiečių ir prancūzų kalbomis labai vertino Maskvoje reziduojantys pasaulio diplomatai ir žurnalistai. Į Lietuvą atvažiavusiems kolegoms ne tik padėdavome susitikti su reikiamu žmogumi, bet ir surasdavome patikimą vairuotoją ar vertėją. Tai buvo neįkainojama pagalba – aplink dar sukiojosi KGB agentai, o valstybė vis dar vadinosi Tarybų Sąjunga.

1989-ųjų pavasarį pirmą kartą SIA žinutę išspausdino „Komjaunimo tiesa“. Mes tą laikraštį aplaistėm šampanu, nors alkoholis buvo labai retas palėpės svečias. Lietuvos televizija pirmąjį reportažą agentūroje nufilmavo jau paskelbus Nepriklausomybę. Kodėl pasaulis mumis pasitikėjo, o „saviškiai“ vengė? Labai paprastai: tokią „meilę“ kažkada paaiškino disidentas ir politinis kalinys Algimantas Andreika. Jie visi laukė. Laukė, kieno bus persvara, kad būtų aišku, kuri pusė laimės, kad padėtų nugalėtojams valdyti valstybę.

SIA palikau 1990-ųjų gruodį. Girdėjau, kad ji gana ilgai dar veikė, tačiau per 25 metus nė karto nebuvau mūsų palėpėje. Gal dėl to, kad negali sugrįžti į jaunystę, nes ji būna tik vieną kartą.

* *Kęstutis Urba – tuo metu Sąjūdžio iždininkas. – Red.*

RITA MILIŪTĖ

SIA. IŠ VILNIAUS PALĖPĖS Į PASAULIO DIENRAŠČIUS

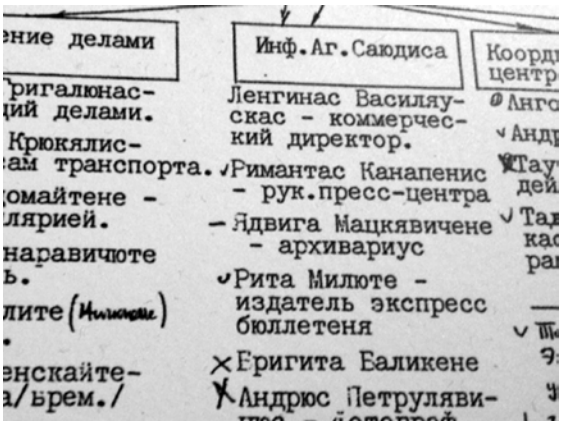

Gegužę Kopenhagoje vykusiose Lietuvos dienose, kurias organizuoja Danijoje studijuojantis jaunimas iš Lietuvos, kalbėjomės apie ketvirčio amžiaus pokyčius Lietuvoje. Kadangi visus tuos dvidešimt penkerius metus dirbau žurnaliste, mano indėlis į konferenciją ir turėjo būti pokyčiai žiniasklaidoje ir jų vertinimas. Paliekant šone daugelį toje diskusijoje pasakytų dalykų, noriu prisiminti vieną Genocido aukų muziejuje rastą dokumentą iš tų laikų, kai buvau panašaus amžiaus kaip tie dabar Danijoje studijuojantys jaunuoliai. Tas raštas iš KGB archyvų jiems turėjo atrodyti ne tik kitos santvarkos reliktas, bet ir liekana visos tos epochos, kurią jie, laimei, tegali pažinti iš prisiminimų ar priminimų, ir kartais vietose, kuriose mažiausiai to tikiesi.

Iš rašto nėra aišku, kas tiksliai buvo ar turėjo būti daroma su jame išvardytaisiais, tačiau išvardyti buvo visi, kurie dirbo Sąjūdžio informacijos agentūroje, kurią mes patys, kaip ir daugelis kitų, vadinome tiesiog SIA. Kai kurie tik vardais ir pavardėm, kai kurie su šalia nurodytais adresais. Prie pavardžių tiksliai nurodyta, kuo užsiima, ir tai neleidžia abejoti, kad KGB informatorius sukinėjosi labai netoli ir kad juo greičiausiai buvo pasitikima. Šiandien matant tokį raštą gali būti malonu – matyt, SIA buvo svarbi ne tik mums. Ar būtų kas nors pasikeitę, jeigu apie tokį raštą ir galimą stebėjimą iš KGB rūmų būtume žinoję tuomet, 1988–1989 metais? Vargu bau. Buvome tokie pilni entuziazmo, kad dar vienas lašas adrenalino greičiausia tebūtų buvęs lašas į romantikos taurę. Šiandien mano sūnus yra beveik dešimčia metų vyresnis už tuomet SIA įvairiausius pavedimus atlikdavusius Žilviną Glėbų ir Simoną Skaisgirytę. Jiedu buvo šešiolikmečiai moksleiviai, ir man labai lengva įsivaizduoti, ką būtų jautusios Žilvino ir Simonos mamos, jeigu būtų žinojusios, kad jų vaikų savanoriška veikla tokioje informacijos agentūroje preciziškai registruojama KGB bylose. Tačiau tuomet visiems Sąjūdžio informacijos agentūroje, arba, jeigu tiksliau – Teatro sąjungos palėpės gyventojams, tas rūpėjo mažiausiai.

Palėpėje SIA atsidūrė dėl to, kad kitur vietos Sąjūdžio būstinėje jai tiesiog nebuvo. Patalpos buvo išties pobaisės – pradedant nuo ne itin saugiai atrodančių girgždančių laiptų, kuriuos turėdavai įveikti, norėdamas patekti į palėpę, baigiant susibangavusiomis grindimis ir apsilaupiusių dažų sienomis. Gal dėl tų laiptų į SIA retai užkopdavo kas nors iš Sąjūdžio tarybos, dažniau užsukdavo tik skirtingais laikotarpiais ją prižiūrėti turėję Alvvydas Medalinskas ir Mečys Laurinkus, taip pat „Sąjūdžio žinias“ leidęs Arvydas Juozaitis arba „Atgimimo“ redaktorius Romualdas Ozolas. Kitų Sąjūdžio veikėjų vizitai buvo labiau išimtis negu taisyklė, tačiau ko čia netrūko, tai užsienio žurnalistų. Neabejoju, kad ne vienas iš jų nevalingai prisimindavo savo sveikatos draudimą, kai išvysdavo mūsų garsiuosius (tiesiogine to žodžio prasme) laiptus. Kojai stojus ant jų laiptai žviegdavo taip, kad paslapčiomis į SIA negalėjo ateiti niekas, drąsiai galėjome pavadinti juos Sargio, Margio ar Rin Tin Tino vardu. Laiptai savo ruožtu atliko ir tam tikrą parengiamąjį darbą – joks prašalaitis, užkopęs jais, nebegalėjo tikėtis atsidursiąs bent sovietmečio standartus atitinkančiame biure, todėl skirtingi, nežinia iš kur gyvenimo čia baigti sunešti stalai ir kėdės puikiai tęsė laiptų pradėtą įžangą ir yra tikę ne vienam to meto Vakarų spaudos rašiniui. Tokių apie SIA turi pririnkęs buvęs jos žurnalistas Gintautas Alksninis, iki šiol atsimenantis istoriją, kaip į kažkurio JAV dienraščio puslapius pateko ne jo, o Giedriaus Drukteinio pavardė – ir vien dėl to, kad būtent jam Gintautas tąkart perdavė ragelį atsiliepti į žurnalisto skambutį. SIA darbo pradžioje kiekvienas jos paminėjimas pasaulinio garso laikraščiuose sukeldavo grėsmę dirbantiems aukštu žemiau – indėniški džiaugsmo šūkiai ir šokiai

ilgainiui pritildavo, tačiau mes į pirmąsias iškarpas su SIA abreviatūra reaguodavome taip, kad ir taip ne itin stabilios grindys solidariai šokinėdavo.

Nepaisant dienas baigiančių baldų ir jokio estetinio pasigėrėjimo nekeliančių sienų beigi grindų, du mažyčiai SIA kambariukai su savo technine įranga stipriai lenkė bet kurią to meto laikraščio redakciją ir pačią oficialiąją Eltą (Lietuvos telegramų agentūrą). SIA turėjo FAKSĄ. Jis buvo gautas dovanų nuo išeivijos. Fakso tuomet neturėjo daugiau niekas, ir pirmosiomis jo eksploatavimo dienomis nei tarptautinių pokalbių operatorės, nei kas nors Ryšių ministerijoje negalėjo pasakyti, kiek gi kainuoja išsiųsti puslapį teksto į Maskvą, Vašingtoną ar Niujorką. Kaip tik ten siųsdavome daugiausia savo parengtos informacijos. SIA žmonės palaikė ryšius su Maskvoje reziduojančiais užsienio žurnalistais, Vašingtone ir Niujorke dirbo Lietuvių informacijos centrai su Viktoru Naku ir Ginte Damušyte, aktyvūs „abonentai“ buvo ir „Laisvės“ bei „Laisvosios Europos“ radijas Miunchene ir „Amerikos balsas“ Vašingtone. Pradžioje SIA rengti biuleteniai buvo platinami gana stichiškai: kas nors paskambindavo prašydamas patarpininkauti dėl interviu su Sąjūdžio Seimo taryba, pasiklausdavome numerio, kuriuo galėtume atsiųsti biuletenį. Norėdavo ar ne, bet siųsdavome. Vėliau tuos kontaktus ėmėme kaupti ir kiekvieną naują biuletenį siųsdavome dešimtimis adresatų. Ne taip kaip dabar, vienu pelės paspaudimu elektroniniu paštu šimtui gavėjų, – kiekvienam reikėdavo siųsti atskirai, geras telefono ryšys būdavo garantuotas anaiptol ne visada, o nutrūkęs visai su fakse įstrigusiu puslapiu jis nieko nestebino. Informacijos biuletenius siųsdavome ir tiems, per kuriuos rinkdavome informaciją kitose šalyse – Latvijos ir Estijos, Armėnijos ir Azerbaidžano, Gruzijos, Ukrainos, Baltarusijos, Moldovos liaudies judėjimų štabams ir tų judėjimų aktyvistams. Kiek pamenu, informacijos agentūrą turėjo tik Sąjūdis.

1988 metais pradėjusį veikti darinį vadinti informacijos agentūra būtų kiek netikslu. SIA neturėjo savo korespondentų tinklo (pamenate, jis visas tilpo tuose mažučiuose Teatro sąjungos palėpės kambariukuose), informacijos srautas nebuvo reguliarus, pranešimai nebuvo struktūruoti pagal temas, tiktai geografiškai, žurnalisto išsilavinimą ir patirties turėjo tik jos vadovas Rimantas Kanapienis ir Brigita Balikienė. Tiesą pasakius, žurnalistikos studijos Vilniaus universitete, kurias tuomet buvome pradėjusios su Ramune Sakalauskaite, viliojo kur kas mažiau už galimybę dirbti taip, „kaip dirba tikri žurnalistai“, ir dirbti bendraujant su jais. Be sovietmečio žurnalistikos patirties laisvai vertėsi ir Jadvyga Mackevičienė, perrašydavusi ir redaguodavusi tekstus, Irena Gruzdytė, vertusi juos į vokiečių kalbą. Kiek vėliau į SIA atėję studentai Arūnė Kontautaitė, Jūratė Borusevičiūtė (dabar Terleckienė), Darius Grinbergas, Ugnė Dalinkevičiūtė (prašau atleidimo, jei kurį atmintis praleido) dirbo įvairius darbus, rašė tekstus, juos vertė ir platino. Skambias pareigas gavęs komercijos direktorius Lionginas Va-

Rita Miliūtė SIA būstinėje.

SIA būstinėje. Iš kairės: Simona Skaisgerytė, Jadvyga Mackevičienė ir Lionginas Vasiliauskas.

siliauskas jas ir gavo dėl to, kad turėjo ekonomisto diplomą, kiti gi dar buvome nebaigę ne tik universitetų, bet kai kurie ir vidurinės mokyklos. Andrius Petrulevičius buvo SIA fotografas ir į šias pareigas niekas daugiau nesikėsino, nes profesionalių fotografų SIA daugiau irgi neturėjo.

Nebedirbau Sąjūdžio informacijos agentūroje, kai jai pradėjo vadovauti Rita Dapkutė, kuri kur kas geriau už mus pažinojo Vakarų žiniasklaidos darbo metodus ir pačius žurnalistus. Papasakoti apie tą laikotarpį daug negaliu, tačiau nei savo veiklos pradžioje, nei pabaigoje SIA neturėjo daugiau kaip dešimt visą dieną ar jos dalį dirbančių žmonių.

Mažoka, jei kalbėtume apie Informacijos agentūrą. Tačiau kokį geresnį pavadinimą buvo galima sugalvoti norint parodyti, kad čia reikia ieškoti informacijos ir kad tokioje vietoje dirbančiųjų necenzūruoja nei saugumas, nei komunistų partija?! SIA parengti informacijos biuleteniai plačiajai auditorijai būdavo prienami tik tada, kai pati plačioji auditorija prieidavo prie Sąjūdžio būstinės sienų, kur ilgainiui jie būdavo prisegami. Tačiau informacijos pateikimo prasme jie buvo patikimi. Sunku atsekti, iš kur ir iš ko išmokome pagrindinių žurnalistikos principų – rašyti tik faktus ir cituoti nuomones, o ne pateikti norimas matyti išvadas. Mokėmės iš visų tų, kurie skambindavo į SIA ir rašė apie Lietuvą. Kartais tekdavo ir pasiginčyti su Sąjūdžio Seimo tarybos nariais, esą, per mažai žmonių nurodėme dalyvavus kokiame nors mitinge, reikėję rašyti daugiau, kad „Vakarams būtų įdomiau“, tačiau ginčai ilgai netrukdavo. Pasakius, kad apgavę vieną kartą, kito skambučio nebesulauktume, ginčai baigdavosi. Gali būti, kad būtent tame ir slypėjo SIA sėkmė – autoritetais laikėme profesionalus, nors mūsų pačių profesionalais (be mūsų) greičiausiai nelaikė niekas. Ir dėl to mes visiškai nesisielojome.

GINTAUTAS ALKSNINIS

1989 M. RUGPJŪTIS – 1990 M. GEGUŽĖ

Gintautas Alksninis.

Į Sąjūdžio informacijos agentūrą – SIA – buvau pakviestas 1989-ųjų vidurvasarį, kai dalis startinio SIA branduolio patraukė darbuotis į pirmąjį Sąjūdžio dienraštį „Respublika“.

Įšokau į jau pramintas SIA paliekančių žinomų žurnalisčių Brigitos Balikienės, Ritos Miliūtės, Ramunės Sakalauskaitės ir kitų vėžes. Pirmąjį žurnalistikos kursą Vilniaus universitete tepabaigusio studento laukė devyni bene patys įdomiausi, daugiausia patirčių, dramų ir mokymosi greituoju būdu atnešę mėnesiai jo gyvenime.

Paminėsiu keletą jų. Kadangi buvo dirbta be laisvadienių, dienomis ir naktimis, nesikuklindamas sakau: kiek išmanydamas prisidėjau prie kiekvieno Ekspresinformacijos biuletenio viešinimo pasauliui.

1989-ųjų rugpjūtis. Baltijos kelias. Kai vaikai klausia, kurioje Baltijos kelio vietoje stovėjau, atsakau, kad nestovėjau, o su jo organizatoriais važinėjau magistralės Vilnius–Panevėžys atkarpa. Organizatoriams tai buvo logistika, o man – žurnalistika. Padėjome užsienio žurnalistams, leidinių fotografams. Po Baltijos kelio JAV savaitinio žurnalo „Newsweek" viršelyje buvo nuotrauka. Ir didelis užrašas: *Looking Towards Independence*. Daug padėdavome iš užsienio atvykusiems televizijų operatoriams, taip pat TV reportažų autoriams prodiuseriams ir žurnalistams. Juk televizija be logistikos – niekas. Gali turėti šaltinius naujienų sūkuryje, tačiau neturint ryšio, garso ir video įrašymo ir greito perdavimo priemonių bus šnipštas. To pirmiausia išmokau SIA, ne universiteto žurnalistikos studijų suole.

1989-ųjų gruodis. Lietuvos komunistų partijos suvažiavimas, kuriame LKP atsiskyrė nuo TSKP. SIA vadovui Rimantui Kanapieniui buvo kilusi mintis agentūrą ilgainiui padaryti nepriklausomą naujienų organizaciją, netgi su savo radiju. Buvo sugalvotas ir pavadinimas – „Radijas tau".

Rimas sakydavo, kad be pagalbos užsieniečiams ir tekstų į SIA biuletenius rašymo, turime būti aktyvūs, matomi viešojoje erdvėje, mūsų nušviečiamuose renginiuose. Mes, paprasti SIA pėstininkai studentai, tuo buvome įtikėję ir šventai laikėmės vado nuorodų. Prisimenu LKP atsiskyrimo suvažiavimą, kur spaudos konferencijoje, vilkėdamas mamos rankomis pasiūtą vilnonį „Žalgirio" fano žaliai baltomis juostomis išsiuvinėtą megztinį kėliau ranką ir stojausi su išmintingais klausimais viso pasaulio medijos akivaizdoje.

Iš Čikagos atvykusi naujai paskirtoji SIA vadovė Rita Dapkutė buvo galva daugiau formaliu lygiu, bendraujant su Sąjūdžio Seimo tarybos vadovais bei užsieniečiais. Mes buvome R. Kanapienio kariai SIA palėpėje ir gatvėje, rinkome informaciją, vertėjaudavome. Mes jus valdėme garsųjį, bene vienintelį visame nevalstybiniame Vilniuje faksą...

1990-ųjų sausis. TSKP centro komiteto generalinio sekretoriaus Michailo Gorbačiovo vizitas į Vilnių. Neišdildomas prisiminimas. R. Kanapienis įbruko į rankas diktofoną ir pasakė: bėk, Gintai, į Lenino aikštę ir parnešk į agentūrą gyvą Gorbio balsą. Tai tavo šansas šiandien išgarsėti. Nubėgau, kažkaip prasmukau pro apsauginius prie M. Gorbačiovo, kuris bendravo su „atsitiktinių vilniečių" minia ir po pusvalandžio R. Kanapienis tiesioginiame eteryje mane „pakabino ant laido" rusų kalba per „Laisvės" radiją, kur eteryje pasakojau savo įspūdžius, transliavome įrašą.

1990-ųjų vasaris. Rinkimai į tuometę LTSR Aukščiausiąją Tarybą, pirmasis turas. Rinkimai, kuriuose laimėjo Sąjūdžio remiama nekomunistinė dauguma. Literatų svetainėje teko ilgai ir, matyt, į Vilnių suvažiavusiems užjūrio žurnalistams neįtikinamai aiškinti skirtumą tarp rinkimus laimėjusių komunistų partijos narių (Romualdas Ozolas, Bronius Genzelis) ir kitų rinkimus laimėjusių komunistų (Justas Vincas Paleckis, Česlovas Juršėnas). Sakau neįtikinamai todėl, kad labai jau ilgai aiškinau. Ant didelės baltos lentos nuvalomu flomasteriu (tais laikais irgi didelis atradimas ir turtas) buvo surašyti du stulpeliai pavardžių – rinkimus laimėjusiųjų Sąjūdžio kandidatų viename ir Lietuvos kompartijos, komunistų, kitame. Būsimieji Aukščiausiosios Tarybos nuo Sąjūdžio nariai papildomai sugrupuoti į nepartinius (nekomunistus) ir komunistus, t. y. tos pačios savarankiškos LKP narius.

Užsieniečiams laužyta anglų kalba aiškinu, kad Sąjūdžio komunistai yra *good communists* (geri komunistai), o LKP komunistai – *bad communists* (blogi komunistai) ir tuo įnešu dar daugiau painiavos. Ar geri komunistai ir blogi komunistai priklauso tai pačiai komunistų partijai? – klausia nustėrę kolegos.

Nemanau, kad ir gerai mokantiems anglų kalbą būtų pavykę nesunkiai paaiškinti gana painią tuometę mūsų politinio gyvenimo realybę. Pasak buvusios SIA žurnalistės R. Sakalauskaitės, dėl nuolatinio bendravimo su užsieniečiais iš mūsų pasijuokdavo valstybinės Eltos naujienų agentūros žmonės. „Tuo metu Eltoje dirbusi kolegė Rita Grumadaitė vėliau ne kartą šaipėsi, esą Elta anuomet dirbo, o mes, sąjūdininkai, apsimetę žurnalistais, tik bendravome su užsieniečiais", – knygoje „Politikos Ringe" rašė R. Sakalauskaitė. – „Neneigsiu, daugumos mūsų pranešimų kokybė galėjo būti ir geresnė, tačiau tuo metu svarbiau buvo rajonams ir

užsieniui skleisti informaciją apie Sąjūdį ir jo renginius, o ne atkartoti komunistinės cenzūros sušukuotas naujienas.“

Vėliau sekė 1990-ųjų kovas, rinkimų į Aukščiausiąją Tarybą antrasis turas, įtikinama Sąjūdžio pergalė ir Aukščiausiosios Tarybos sesija, kurioje buvo atkurta Lietuvos Nepriklausomybė.

Kovo 11-ąją, skelbiant Nepriklausomybės Aktą, į tai padaryti išdrįsusius deputatus žiūrėjau iš AT rūmų balkono, drauge su kitais iš visų pasaulio kampų suvažiavusiais žurnalistais ir į rūmus specialius pakvietimus gavusiais veikėjais. Vienas tokių buvusių garsių kompartijos veikėjų, kurio pavardės neminėsiu, bambėjo į ausį, kad tai avantiūra, labai pavojinga avantiūra.

1990 m. kovas–gegužė. Du pilni įvykių (SSRS grasinimai, ekonominė blokada ir kt.) mėnesiai. Informaciniam jėgos centrui persikrausčius į kitame Gedimino prospekto gale esančią Aukščiausiąją Tarybą, SIA pamažėl užgeso, o aš drauge su bendraamžiais žurnalistikos studentais grįžome tęsti studijų.

Per tuos devynetą mėnesių darbo SIA teko dalyvauti daugelyje mitingų, protesto akcijų, įvairių visuomeninių ir politinių organizacijų atkuriamųjų suvažiavimų, bendrauti su buvusios SSRS tautinių judėjimų veikėjais. Apie pusmetį rusų kalba rašiau savaitinius straipsnius į Latvijos Liaudies Fronto leistą savaitraštį „Atmoda“. Po oficialių ryto žinių per Lietuvos radiją įskaitydavome SIA informacinius pranešimus. Vėliau juos paįvairindavome ir trumpais interviu.

Kovo 10 d. ilgai šnekėjomės su į SIA paskambinusiu „Reuters“ žurnalistu. Kadangi kalbėjau rusiškai, o jis – tik angliškai, kolegos agentūroje bičiulio Giedriaus Drukteinio paprašiau būti vertėju. Giedrius garsėjo kaip geras anglų kalbos žinovas, ją nuolat stiprinęs pamėgtų roko grupių dainų tekstų analize. Vėliau sužinojau, kad iš ilgo pasakojimo apie tai, kas yra Lietuva kovo 10-ąją ir kuo ji greičiausiai taps kitą dieną, „Reuters“ išplatino informacinį pranešimą, kurį 1990 m. kovo 11-ąją panaudojo ir „The New York Times“. *Lithuanian Parliament Meets on Independence*, – skelbė pranešimas, kuris nebuvo nei ilgas, nei aš buvau pacituotas. Citatų autoriumi buvo pristatytas mano vertėjas. Tai užgavo mano ambicijas.

Visgi paminėtas Amerikos žiniasklaidoje buvau, ir ne kartą. „Philadelphia Inquirer“ 1990-ųjų pradžioje buvau pristatytas kaip Nepriklausomybės judėjimo lyderio Vytauto Landsbergio atstovas spaudai. Ir nors pavardę gerokai iškraipė, netrukus iš Pensilvanijos valstijos gavau laišką, adresuotą Sąjūdžio atstovui Vilniuje, kurį parašė kažkokio angliakasio Alksninio provaikaitė ponia Geraldine. Ji buvo įsitikinusi, kad esame giminės. Kartu su laišku buvo įdėta daugybė straipsnių apie jos veiklą vietos moterų klube ir jos prosenelio gimimo pažymėjimo kopija. Užsimezgė ilgai trukusi mūsų bičiulystė, lankiausi jos namuose kaimiškoje Pensilvanijoje.

Kita vertus, tam tikra prasme kiekvienas SIA žurnalistas ir logistikos darbuotojas buvo neoficialus V. Landsbergio atstovas spaudai. Vieną naktį, jau po vidurnakčio, ir jau po kovo 11-osios, teko skubiai iš SIA važiuoti į Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko namus Žvėryne, derinti faksu gautą paskutinįjį jo *op-ed* straipsnio Amerikos spaudai variantą anglų kalba. Būdavo taip, jog profesoriaus straipsniai lietuvių kalba buvo siunčiami į lietuviškuosius informacijos centrus, ten išverčiami, persiunčiami atgal, tuomet čia taisomi ir vėl keliauja faksu į JAV.

Nekaltai atrodęs pataisymas virto kelių valandų darbu. Šalies vadovo žmona Gražina Ručytė atsikėlė iš lovos, vaišino arbata, sūriu su medumi. Senatvėje galėsiu išdidžiai anūkams pasakoti: kai buvau jaunas, dirbau pirmojo atkurtos nepriklausomos Lietuvos vadovo atstovu spaudai, naktimis kirtau baltą sūrį jo namuose, o medaus ant sūrio užtepė pirmoji šalies ponia.

Šią, kaip ir ankščiau minėtą istoriją su „vertėju“, bičiulių rate dažnai prisimename ir smagiai pasijuokiame. Iš JAV gyvenančių giminaičių gavęs originalią tos dienos „The New York Times” kopiją, ją padovanojau būtent Giedriui. Ir pasakiau: už rėmelį susimokėk pats, man ši publikacija ir taip daug kainavo... Įrėmintas tekstas ligi šiol kabo pagarbioje vietoje universiteto kurso draugo G. Drukteinio namuose. Anglų kalbos nemokėjimą priėmiau kaip gyvenimo iššūkį.

Kaip „Lietuvos ryto“ korespondentas 1996 m. spalį pradėjau šešerius metus trukusį darbą Vašingtone, Jungtinėse Valstijose.

Tai nebūtų įvykę jei ne devyni mokslo mėnesiai eksternu Sąjūdžio informacijos agentūroje.

PRISTATYMAI

VALENTINAS SVENTICKAS

TAUTOS ATSPARUMO VARDYNAS

JUSTINAS SAJAUSKAS. NEUŽMIRŠTAMI SUVALKIJOS VARDAI. LIETUVOS RAŠYTOJŲ SĄJUNGOS LEIDYKLA. VILNIUS. 2014. 328 P.

Miniatiūrų romano „Neužmirštami Suvalkijos vardai“ autorius Justinas Sajauskas nėra plačiai žinomas. Grįžęs iš Sibiro (vaikystė ten) baigė Marijampolės mokyklą, studijavo lituanistiką Vilniaus universitete, gyvena Marijampolėje, muziejininkas. Išleidęs šešias prozos ir fakto literatūros knygas.

Knygoje atsiveria plati ir detali pokario partizanų kovų panorama. Sajauskas, kaip muziejininkas ir kraštotyrininkas, buvo užsidegęs sukaupti kuo daugiau autentiškų pasakojimų apie to laiko žmones bei įvykius. Numynė visus Pietų Lietuvos keliukus. Pasakojimų užrašinėtojas šįsyk buvo ne bet kas – tautos istorija susidomėjęs rašytojas. Tokios, trumpai tariant, šios unikalios knygos ištakos.

Kūrybinis kelias, kuriuo pasuko Sajauskas, ir paprastas, ir netikėtas. Jis sumanė kiekvieną girdėtą pasakojimą „perrašyti“ kuo trumpiau. Dešimtis sakinių būtų jo trumpo, dažniausiai tragiško, pasakojimo trukmės vidurkis. Įvykiai užrašomi kaip to laiko formulės – be aikčiojimų, pasibaisėjimų ir be digresijų. Lietuvių proza beveik nėra to dariusi. Kas netikėta, – kad, nepaisant tartum bešališko kalbėjimo, autoriaus požiūris į pokario žmones ir įvykius yra visiškai aiškus. Pasirodo, jam išreikšti gana vos vieno kito vaizdingo žodžio, reikšmingos elipsės, lakoniškų pabaigos posakių, kurie, kaip tolydžio skaitydamas pajunti, ateina iš bendro padėties supratimo. Taip faktografija perauga į literatūrą.

Kas laimima einant šiuo keliu? Vienoje knygoje randame šimtus tikrų istorijų! Bendras vadovėlinis pokario pasipriešinimo vaizdas jau žinomas, o čia tą vaizdą matome kaip žmonių gyvenimą. Sajausko miniatiūros neturi pavadinimų, vietoj jų – vietovardžiai: Marijampolė, Žuvinto palios, Kalniškė ir t. t. Ir tada – konkretus trumpas pasakojimas apie konkrečius žmones (yra pavardės, partizanų susigalvoti vardai) ir įvykius: apie kautynes, pasalas, vienų ir kitų lankomas sodybas, tardymus, trėmimus, apie patriotus idealistus ir išdavikus, apie stribus ir dvigubo vaidmens kovotojus. Kokia pasakojimo apie tikrą įvykį vertė? Pirma – faktografinė. Antra – tas įvykis, gal ir panašus į kitus, turi savų ypatumų. Trečia – jis atkuria nekraipomą ir neglaistomą vaizdą. Sajausko laikyseną apibrėžiau taip: ir pasipriešinimas okupantui, ir gebėjimas išlikti, gyventi, išgyventi apibūdina mūsų tautą.

Būna, kad sunkia ranka imame knygą, kurioje – žinome – kalbama apie žiaurius dalykus. Šįsyk nebijokite. Taip, pasakoma visa, kas kaip buvo, tačiau iš knygos sklinda tautos atsparumo ir gyvybingumo šviesa.